ADLİYE CERİDESİ

Adliye Vekâleti tarafından ayda bir neşrolunur.

Sene : 10 Ağustos 1931 Sayı : 109

RESMÎ KISIM

KANUNLAR

Şurayı Devlet Kanununun bazı maddelerinin tadiline ve tayyına ve kanuna ilâve edilecek bazı maddelere dair kanun

Kanun numarası : 1859
Neşri tarihi : 2/8/1931

Madde 1 — Şûrayı Devlet Kanununun birinci maddesi aşağıda yazılı şekilde tadil edilmiştir :

Şûrayı Devlet Başvekâlete merbut olup bir reisin idaresi altında

709

MİLLÎ KÜTÜPHANE-ANKARA-1946

dört daire reisile âza sıfat ve salâhiyetini haiz umumî kâtip te dahil olduğu halde on yedi âzadan mürekkeptir.

Madde 2 — Altıncı maddenin ikinci fıkrası aşağıda yazılı şekilde tadil edilmiştir:

Başmuavinlikten âzalığa intihap olunacakların en az üç sene Başmuavinlikte ve gene en az üç sene vilâyet memuriyetlerinde bulunmuş olmaları şarttır.

Birinci ve ikinci sınıf muavinliklerle birinci sınıf mülâzimliklere bir derece madun sınıftan ehli bulunmadığı takdirde diğer Devlet dairelerinden kıdem ve liyakatleri olanlar alınabilir.

Bulunduğu sınıfta en az üç sene hizmet etmiyenler yukarı sınıfa terfi olunamazlar.

İkinci sınıf mülâzimliklere âli mektepler mezunları arasından müsabaka ile ehliyeti gürünenler tayin olunur. Bunların yaşları otuzdan yukarı olmamak şarttır.

Madde 3 — Dokuzuncu madde aşağıda yazılı surette tadil edilmiştir:

Şûrayı Devlet; Tanzimat, Mülkiye, Nafia ve Maliye, birinci ve ikinci Deavi dairelerine ayrılır. Bu dairelerin her biri birer reis ile dörder âzadan terekküp eder.

İkinci Deavi Dairesi; reisi evvelin idarî daireler reis ve âzaları arasından tayin edeceği zevat ile teşekkül eder.

Deavi Dairelerinden her biri müstakil olarak hüküm verir.

Madde 4 — Şûrayı Devlet Reisi, lüzum görürse daireler ve heyetlerden her birine bizzat riyaset eder.

Bütün Şûrayı Devlet azalarının muhtelif dairelere tefrik ve memur edilmesi Şûrayı Devlet Reisine aittir.

Madde 5 — Onbirinci madde aşağıda yazılı şekilde tadil edilmiştir:

Şûrayı Devlet Deavi daireleri umumî heyeti, deavi dairelerinin her ikisinin tam olarak birleşmesile teşekkül eder.

Şûrayı Devlet Reisi tarafından bizzat riyaset edilmeyen deavi daireleri umumî heyeti celselerinde reislik vazifesi daire reislerinin Şûrayı Devlete intisapları itibarile en kıdemlisi ve kıdemleri bir ise en yaşlısı tarafından ifa olnur.

Madde 6 — Ondördüncü madde aşağıda yazılı şekilde tadil edilmiştir:

Tanzimat, Mülkiye, Maliye ve Nafıa dairelerinden üçer zat ve Şûra heyeti umumiyesinde mürettep adedin yarısından bir fazlası hazır bulunmadıkça müzakere icra olunamaz. Deavi daireleri umumî heyetinde

710

reylerde müsavat olursa Şûrayı Devlet Reisinin heyete iltihakile mesele hallolunur.

Birinci ve ikinci deavi dairelerinin müzakere nisabı beşer zatın toplanmasile hasıl olur. Deavi dairelerinden veya bu dairelerin umumî heyetinde mevcut azalar mürettep miktardan eksik olursa reis tarafından baş muavin veya birinci sınıf muavinler heyete ithal edilerek ikmal olunur. Şûrayı Devlet Reisi deavi dairelerinden birine veya umumî heyetine bizzat riyaset ettiği takdirde en kıdemsiz âza ve kıdemde müsavat halinde en genci heyete girmez.

Şûra Heyeti umumiyesinde memur muhakemelerine ait meselelerin müzakeresi halinde mülkiye dairesi heyeti hazır bulunamaz. Bu takdirdirde Şûra heyeti umumiyesi toplanma nisadı, mülkiye dairesi heyeti haricindeki mürettep adedin yarısından bir fazlasıdır.

Daireler ve Şura heyeti umumiyesile deavi baireleri umumî heyetinde verilecek kararlar mutlak ekseriyetle itihhaz olunur. Tanzimat, Mülkiye ve Nafia ve Maliye dairelerinde reyler müsavi olursa Şûrayı Devlet Reisinin başka bir daireden tayin edeceği bir âzanın iltihakile mesele hallolunur.

Şûra heyeti umumiyesinde reyler müsavi olursa reisin bulunduğu tarafın reyi tercih olunur.

Madde 7 — 22 inci madde aşağıda yazılı surette tadil edilmiştir:

Devai daireleri umumî heyeti aşağıda yazılı davaları görür:

I) İdarî makam ve heyetlerden sadır olan muamele ve kararlar hakkında selâhiyet ve şekil ve esas ve maksat cihetlerinden biri ile kanuna veya nizama muhalefetten dolayı alâkadarlar tarafından ikame olunacak iptal davaları,

II) İktisat ve Nafia işleri imtiyazları hakkındaki ihtilâflar,

III) Maadin tasarruf ve ruhsat ve imtiyazları hakkındaki ihtilâflar,

IV) Şûrayı Devlet Reisi veya deavi daireleri tarafından sevkedilecek davalar.

Madde 8 — Yirmi dokuzuncu madde aşağıda yazılı surette tadil edilmiştir:

Deavi dairelerinin umumî heyetinde görülecek hususlardan dolayı muhakemeden evvel müddeiye ve müdafaalarını yazılı olarak beyan etmiş olan müddeialeyhe muhakeme günü bir ihbarname ile bildirir.

Madde 9 — Deavi dairelerinde muhakeme tahrirî cereyan eder. Dairelerce lüzum görüldüğü veya taraflardan talep vuku bulduğu takdirde şifahî izahat ta alınabilir.

Deavi daireleri umumî heyetinde muhakeme alenî cereyan eder.

74

Taraflar hazır ise iddia ve müdafaaleri dinlenilir. Biri bulunur diğeri bulunmazsa yalnız bulunanın ifadesi dinlenilir. Her iki taraf ta bulunmazsa tetkikat evrak üzerinde icra olunur.

Madde 10 —Otuzdördüncü madde aşağıda yazılı surette tadil edilmiştir:

Deavi dairelerinde ve bu dairelerin umumî heyetinde davaların görülmesi sırasında yeniden ibraz olunan evrak ve yazılı ifadeler evvelce bunların gösterilmesine ve beyanına imkân ve mahal olmadığına veya böyle yapılması makbul bir mazerete müstenit olduğuna kanaat hasıl olursa kabul olunup diğer tarafa tebliğ edilir ve o da heyetçe tayin edilecek mühlet zarfında yazılı cevabını verebilir. Bu hallerde lüzum görülürse keyfiyet tetkik ve tahkika havale olunur.

Madde 11 — Otuz sekizinci madde aşağıda yazılı şekilde tadil olunmuştur:

Deavi Dairelerile bu dairelerin umumî heyetinde tahrirî müdafaada bulunmuş olanlar hahkında verilen hükümler, şifahî ifade ve müdafaada bulunmuş olsunlar veya olmasınlar vicahî addolunur.

Tahrirî müdafaada bulunmamış olanlara alâkadarların talebi üzerine on beş gün içinde cevap vermedikleri takdirde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun hükümleri dairesinde cevabına ve huzuruna hacet kalmaksızın karar verileceği tebliğ edilir. Bu karar vicahî hükmündedir.

Madde 12 — Kırkikinci madde aşağıda yazılı şekilde tadil edilmiştir:

Deavi dairelerinden veya Umumî Heyetten sadır olan kararlar hakkında Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yazılı sebeplere göre iadei muhakeme talep olunabilir.

Madde 13 — Şûrayı Devlete dava ikamesini mutazammın verilen arzuhaller Reis tarafından Tetkik Heyetine havale olunur Bu heyet bir reis ile iki muavinden teşekkül edip memuriyetleri bir sene devam etmek üzere reis tarafından tayin olunur.

Heyet tetkikatı neticesinde:

A) Dava idarî mahiyette değilse;

B) Müddei davaya ehil değilse;

C) Müddeialeyhe husumet teveccüh etmiyorsa;

D) İşte müruru müddet varsa;

E) Tebliğ tarzına ve usule ait evvelce halli lâzım gelen sair noktalar mevcutsa.

Keyfiyet bir raporla tesbit ve reise arzolunarak dava evvel emirde bu cihetlerden ait olduğu dairede tetkik olunarak karara raptolunur.

Madde 14 — Memurin kanunlarının tatbikından mütevellit ihtilâfları tetkik ve rü'yet etmek üzere Şûra reisi tarafından idarî daire reis ve âzalarından alınacak iki zatla Reisievvelin riyaseti altında hususî bir heyet teşekkül eder, âzalar her sene tebdil olunabilir. Heyeti teşkil eden zatların dairelerine irtibatları bakidir.

Madde 15 — Deavi daireleri kararları arasında ihtilâf vukuunda Şûrayı Devlet Reisi içtihadın tevhidi için keyfiyeti Deavi Daireleri Umumî Heyetine tevdi eder. Bundan sonra tekevvün edecek mümasil hadiselerde bu heyet tarafından verilecek karara ittiba mecburîdir.

Madde 16 — Şûrayı Devlet Reisi ve Daire Reisleri her hangi bir işi âzalardan, Başmuavin veya muavinlerden yahut mülâzimlerden birine tetkik ve bir rapora raptettirebilir. Bu usul Şûra Heyeti Umumiyesinde de caridir.

Madde 17 — Deavi dairelerile hususî veya umumî heyetince verilen kararlar müphem olur veya mütenakız fıkraları havi bulnursa icrasına kadar taraflardan her biri iphamın tavzihini veya tenakuzun kaldırılmasını istiyebilir.

İki tarafın isim ve sıfat ve iddiaları netayicine ait hatalar ve hükümdeki hesap hatalarının dahi tashihi istenebilir.

Her iki takdirde kararı veren daire veya heyetçe keyfiyet tetkik olunarak tashihi havi fıkra evvel verilmiş olan ilâmın altına yazılmakla beraber diğer tarafa da tebliğ olunur.

Madde 18 — Şûrayı Devlet Kanununun tatbikına ve mesainin tanzimine dair bir nizamname yapılacaktır.

Madde 19 — Şûrayı Devlet kanununda mefsuh Usulü Muhakemei Hukukiye Kanununa atfedilen hususlar usule ait ve mer'i kanunların mukabil hükümlerine tâbidir.

Madde 20 — Şûrayı Devlet Kanununun 21, 23, 32, 40 ıncı maddeleri ilga olunmuştur.

Madde 21 — Şûrayı Devlet Başkâtibinin unvanı Umumî Kâtibe tahvil ve Şûrayı Devlet Kanununun ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, yedinci, sekizinci ve onuncu maddelerindeki bu unvanlar da o suretle tashih edilmiştir.

Madde 22 — Bu Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 23 — Bu Kanunun hükümlerinin icrasına Başvekil memurdur.

21/7/1931

Türkiye Cümhuriyeti ile Belçika Hükûmeti arasında aktedilen uzlaşma hakem ve adlî tesviye mukavelenamesinin tasdiki hakkında kanun

Kanun numarası : 1864
Neşri tarihi ; 4/8/1931

Madde 1 — Belçika Hükûmetile Ankarada 8 Nisan 1931 tarihinde imza edilmiş olan uzlaşma, hakem ve adlî tesviye mukavelenamesi ile merbutu nihaî protokol kabul ve tasdik edilmiştir.

Madde 2 — İşbu Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — İşbu kanunun icrasına Hariciye Vekili memurdur.

26/7/1931

Türkiye ile Belçika arasında uzlaşma, hakem ve adlî tesviye mukavelesi

Türkiye Reisicümhuru

Ve

Haşmetlû Belçikalılar Kıralı,

Milletlerini yekdiğerine bağlıyan mes'ut dostluk münasebetlerinden mülhem oldukları;

Memleketleri arasında tehaddüs edebilecek ihtilâfların muslihane usullerle hallini samîmane arzu ettikleri;

Muahedelerle tesis olunan veya hukuku düvelden tevellüt eden haklara riayetin beynelmilel mahkemeler için mecburî olduğunu müşahede eyledikleri;

Her devlete ait hakların ancak kendi rızasile tadil olunabileceğini tasdik ettikleri cihetle;

Müşterek niyetlerini bir muahede ile tahakkuk ettirmeğe karar vermişler ve murahhas olarak:

Türkiye Reisicümhuru:

Türkiye Cümhuriyeti Hariciye Vekili İzmir Meb'usu Doktor Tevfik Rüştü Beyefendiyi,

Haşmetlû Belçikalılar Kralı:

Haşmetlû Belçikalılar Kralının Türkiyede Fevkalâde murahhas ve Orta Elçisi Mr. Louis Leclerp'i tayin etmişlerdir.

Bu murahhaslar bu baptaki mezuniyet vesikalarını ibraz ile usul ve kaidesine muvafık bularak atideki hükümleri kararlaştırmışlardır.

FASIB : 1

Muslihane surette hal hakkında umumî hükümler

Madde 1 — Yüksek âkitler arasında tehaddüs ederek diploması yolile halledilmiyen her hangi mahiyetteki ihtilâflar, işbu mukavelenamede tesbit olunan şerait dahilinde adlî tesviye veya tahkim usulüne tâbi tutulacaklardır. İşbu usule müracaattan evvel halin icabına göre, mecburî veya ihtiyarî olarak uzlaşma usulüne tevessül edilecektir.

Madde 2 — Yüksek âkitler arasında mer'i diğer mukavelelerle halleri için hususî bir usul derpiş edilmiş olan ihtilâflar işbu mukaveleler ahkâmına tevfikan hallolunacaktır.

Madde 3 — 1 - Bir ihtilâfın mevzuu yüksek âkitlerden birinin dahilî kavanîne göre adlî veya idarî makamların salâhiyetine taallûk ettiği takdirde bu âkit salâhiyettar makam tarafından mâkul bir müddet zarfında kat'i bir karar verilmeden evvel bu ihtilâfın işbu mukavele ile derpiş edilen muhtelif usul ve muameleye arzolunmasına muhalefet edebilecektir.

2 — Bu takdirde işbu mukavele ile derpiş olunan usullere müracaat etmek istiyen âkit, niyetini, balâda mezkûr karar tarihinden itibaren bir senelik müddet zarfında diğer âkite tebliğ edecektir.

FASIB : 2

Adlî tesviye

Madde 4 — Âkitlerin mütekabilen bir hakkın ret veya inkârı iddiasında bulundukları bütün ihtilâflar aşağıdaki ahkâma tabaan bir hakem mahkemesine müracaat için mutabık kalınmadıkça, Beynelmilel Daîmi Adalet Divanının hükmüne arzolunacaktır.

Şurası mukarrerdir ki, yukarıda zikredilen ihtilâflara hassaten aşağıda yazılı mevzulara taallûk edenler dahildir.

1 — Bir muahedenin tefsiri,

2 — Herhangi bir hukuku düvel meselesi,

3 — Sübutu halinde beynelmilel bir taahhüdün nakzı tezammun

715

eden her hangi bir vakıanın hakikate mukareneti,

4 - Böyle bir nakzı.aht halinde edası lâzım gelen tazminatın nev'i ve şümulü.

Madde 5 — İki âkit yukarıdaki maddede mevzuubahs ihtilâfları bir hakem mahkemesine arzetmek hususunda mutabık kaldığı takdirde bir tahkimname tanzim edecekler ve bu tahkimnamede ihtilâfın mevzuunu hakemlerin sureti intihabını ve takip olunacak usulü muhakemeyi tesbit edeceklerdir.

Tahkimnamede kâfi derecede tafsilât veya sarahat bulunmuyorsa beynelmilel ihtilâfların muslihane halli hakkındaki 18 teşrinievvel 1907 tarihli La Heye mukavelesi ahkâmı ihtiyaç nisbetinde tatbik olunacaktır.

Madde 6 — Yukarıdaki maddede mevzuubahs tahkimname hakkında iki âkıt arasında itilâf hasıl olmazsa veya hakemler intihap edilmezse iki âkidin biri veya diğeri, üç aylık bir ihbardan sonra, ihtilâfı istida tarikile doğrudan doğruya Beynelmilel Daimî Adalet Divanına arzedebilecektir.

Madde 7 — 1 - İki Taraf dördüncü maddede zikrolunan ihtilâflar için Beynelmilel Daimî Adalet veya Hakem Mahkemesi huzurunda her hangt bir usul ve muamele cereyan etmeden evvel işbu mukavelede derpiş edilen uzlaşma usulüne müttefikan müracaat edebileceklerdir.

2 - Uzlaşmaya müracaat, ve bu usul ve muamelede ademi muvaffakiyet halinde iki taraftan hiç biri; Uzlaşma Komisyonu mesaisinin hitamından itibaren bir ay müddetin inkızasından evvel ihtilâfı Beynelmilel Daimî Adalet Divanına arzedemiyecek veya beşinci maddede derpiş olunan Hakem Mahkemesinin teşkilini talep edemiyecektir.

FASIL: 3

Uzlaşma

Madde 8 — Dördüncü maddede derpiş olunan ihtilâflardan maada iki taraf arasındaki diğer bütün ihtilâflar tahkim mevzuu olmadan evvel mecburî olarak uzlaşma usul ve muamelesine tâbi tutulacaktır.

Madde 9 — Yukarıdaki maddede derpiş olunan ihtilâflar âkitlerce teşkil olunan daimî veya hususî bir uzlaşma komisyonuna tevdi olunacaktır.

Madde 10 — Yüksek âkitler birinin diğerine vaki olacak talebi üzerine altı ay zarfında bir Daimî Uzlaşma Komisyonu teşkil edilecektir.

Madde 11 — Âkitler, hilâfına mutabık kalmazlarsa uzlaşma komisyonu şu yolda teşkil olunacaktır.

Alb

1 - Komisyon beş âzadan mürekkep olacaktır. Yüksek âkitler kendi tebaaları meyanından da intihap edebilecekleri birer âza tayin edeceklerdir. Diğer üç komiser üçüncü devletler tabaası meyanında müttefikan intihap edilecetir. Bunlar muhtelif tâbiiyetlerde olacaklar, daimî ikametgâhları âkitler arazîsi dahilinde olmayacak ve kendileri âkitlerin hizmetinde bulunmayacaklardır. Bunlar arasında birini yüksek âkitler komisyon reisi tayin edeceklerdir.

2 - Komiserler üç sene için tayin olunacaktır. Bunlar yeniden intihap olunabilirler. Müştereken intihap olunan komiserler âkitlerin ittifakile memuriyetleri esnasında tebdil olunabilirler. Diğer taraftan yüksek âkitlerden her biri kendi tarafından tayin olunan komiseri daima tebdil edebilir. Bu tebdillere rağmen komiserler rü'yet etmekte oldukları mesainin hitamına kadar vazifede kalacaklardır.

3 - Vefat, istifa veya herhangi diğer bir mazeret netiçesinde vukubulacak münhaller, tayinler için tesbit edilen usule tevfikan en kısa müddet zarfında doldurulacaktır.

Madde 12 — Bir ihtilâfın tehaddüsünde âkitlerce tayin edilmiş bir daimî uzlaşma komisyonu mevcut değilse ihtilâfı ru'yet için bir âkidin diğerine vaki olacak talebinden itibaren üç ay mühlet zarfında hususî bir komisyon teşil olunacaktır.

Âkitler hilâfına karar vermedikçe tayinler yukardaki madde ahkâmına tevfikan yapılacaktır.

Madde 13 — Müttefikan tayin edilecek komiserler on ve onikinci maddelerde derpiş olunan mühletler zarfında intihap edilmezse iktiza eden tayinlerin icrası keyfiyeti âkitlerce müttefikan intihap olunecak üçüncü bir devlete tevdi edilecektir. Bu üçüncü devletin intihabı hususunda ihtilâf husule gelmediği takdirde icabeden tayinlerin icrası İsviçre Federasyonu Reisinden rica olunacaktır.

Madde 14 — 1 - Uzlaşma komisyonuna müracaat keyfiyeti, müttefikan hareket eden âkitler tarafından ittifak hasıl olmadığı halde âkitlerden biri veya diğeri canibinden reise istida vermek suretile vaki olacaktır.

2 - İstida ihtilâf mevzuunu mücmilen izah ettikten sonra komisyonun bir uzlaşmağa vardıracak bilcümle tedabire tevessül etmesi talebini ihtiva edecektir.

İstida âkitlerden biri tarafından sadır olmuş ise müstedi tarafından bilâ ihmal diğer tarafa tebliğ edilecektir.

Madde 15 — 1 - Bir ihtilâfın âkitlerden biri tarafından daimî uzlaşma komisyonuna tevdi edildiği tarihten itibaren onbeş gün zarfında âkitlerden herbiri kendi tarafından tayin edilen komiseri, bu ihtilâfın tetkiki için bu işte ihtisası olan bir kimse ile istihlâf ettirebilecektir.

712

2 — Bu hakkından istifade eden âkit keyfiyeti derhal diğer âkide tebliğ edecektir; diğer âkit te, bu takdirde ihbarın kendisine vürudundan itibaren 15 gün zarfında aynı tarzda hareket etmekle muhtardır.

Madde 16 — âkitler arasında hılâfına bir ihtilâf olmadığı takdirde Uzlaşma Komisyonu, Reisin irae ettiği mahalde içtima edecektir.

Madde 17 — Uzlaşma Komisyonunun mesaisi ancak âkitlerin muvafakatile komisyon tarafından ittihaz olunmuş bir karar üzerine alenî olabilir.

Madde 18 — 1 - âkitler hılâfına mutabık kalmadıkça Uzlaşma komisyonu mesai usul ve muamelesini bizzat tanzim edecek ve bu usul her halde mürafaa şeklinde olacaktır. Tahkikat hususunda komisyon müttefikan başka türlü bir karar vermezse, beynelmilel ihtilâfların muslihane halline dair 18 teşrinievvel 1907 Lâ Haye mukavelesinin üçüncü faslı ahkâmına ittıba eyleyecektir,

2 — âkitler Uzlaşma komisyonu nezdinde kendilerile komisyon arasında mutavassıt hizmetini gören ajanlar tarafından temsil edilecektir. Bundan maada âkitler kendileri tarafından bu husus için tayin edilen müşavir ve mütehassısların yardımına müracaat edebilecekler ve şahadetlerini kendilerince faideli telâkkı ettikleri her türlü eşhasın komisyonca istimaını talep eyleyeceklerdir.

3 — Komisyon dahi her iki tarafın ajenlarile müşavere ve mütehassıslardan şifahî izahat talep etmek ve her hangi bir şahsî hükûmetinin muvaffakatile celp ve istîma eylemek salâhiyetini haiz olacaktır.

Madde 19 — âkitler arasında hilâfına mutabakat olmadıkça Uzlaşma Komisyonu mukarreratı ekseriyeti âra ile ittihaz edilecek ve komisyon ancak bilcümle âzası hazır bulunmak suretile esas mesele hakkında beyanı rey edebilecektir.

Madde 20 — âkitler Uzlaşma Komisyonunun mesaisini kolaylaştırmağa ve bahusus, mümkün olabilen en vâsi mikyasta, komisyona bütün vesaiki ve faideli malûmatı vermeği, ve komisyonun kendi ûlkeleri dahilinde ve kendi kanunlarına tevfikan şahitler veya mütehassıslar celp ve istima eylemesini ve vak'a mahalline gitmesini temin için malik oldukları bütün vasıtaları kullanmağı taahhüt ederler.

Madde 21 — 1 - Mesainin devamı müddetince komisyonların her biri miktarı âkitler arasında müttefikan tesbit edilecek bir tazminat alacaklardır. Her âkit bu hususta müsavî bir hisse deruhte edecektir.

2 — Komisyonun faaliyeti yüzünden tahaddüs edecek müşterek masraflar da aynı suretle taksim edilecektir.

Maddd 22 — 1 - Uzlaşma komisyonunun vazifesi muhtelifünfih mese-

718

tavzih etmek, bu yolda faideli malümatı tahkikat tarikile veya başka bir şekilde toplamak ve âkitleri uzlaştırmağa gayret eylemektir. Komisyon meseleyi tetkik ettikten sonra muvafık gördüğü hal tarzlarını âkitlere izah edebilir ve bu hususta fikirlerini beyan için kendilerine bir mühlet verebilir.

2 — Komisyon mesaisinin hitamında ahvale güre, ya âkitlerin uzlaştığını gösteren ve vaki ise, uzlaşma şartlarını ihtiva edcn veyahut uzlaşma imkânı bulunmadığını kaydeyleyen bir zabıtname tanzim eder. Zabıtname komisyon mukarreratının muttefikan mı veya ekseriyetle mi ittihaz edebildiğini zikretmiyecektir.

3 — Komisyon mesaisi, âkitler başka türlü bir karar vermedikçe ihtilâfın komisyona tevdi edildiği günden itibaren altı ay zarfında hitam buıunmuş olacaktır.

Madde 23 — Komisyonun zabıtnamesi bilâ imhal âkitlerin ıttılaına vazedilecektir. Bunun neşrine karar vermek Âkitlere aittir.

FASIL : 4

Hakem usulile tesviye

Madde 24 — Geçen maddelerde mezkûr uzlaşma komisyonunun mesaisinin hitamını takip edecek ay zarfında âkitler itilâf edememiş iseler mesele, tarafeyn hılâfında mutabık kalmadıkça, aşağıda izah edilen tarzda teşkil edilecek bir hakem mahkemesine tevdi olunacaktır.

Madde 25 — Hakem mahkemesi 5 âzadan mürekkep olacaktır. âkitler kendi tabaaları meyanından intihap olunabilecek birer âza tayin edeceklerdir. Diğer iki hakem ile reis üçüncü devletler tabaası meyanından müttefikan intihap edileceklerdir. Bunlar muhtelif tabiiyette bulunacaklar, mutat ikametgâhları tarafeyn ülkesinde olmıyacak ve kendileri âkitlerin hizmetinde bulunmıyacaktır.

Madde 26 — Hakem Mahkemesi âzasının tayinleri, tarafeynden birinin diğerinden bir hakem mahkemesi teşkilini, mutazammın talebini müteakip üç aylık bir mühlet zarfında icra edilmezse icap eden tayinlerin icrası keyfiyeti âkitlerce müttefikan intihap edilecek üçüncü bir devlete tevdi olunacaktır.

Bu üçüncü devletin intihabında ittifak hasıl olmazsa lâzım gelen tayinlerin icrası İsviçre Konfedarasyonu Reisinden rica edilecektir.

Madde 27 — Vefat, istifa veya her hangi bir mâni neticesinde tahaddüs edecek münhaller, tayinler için tesbit edilen usule tevfikan en kısa müddet zarfında doldurulacaktır.

Madde 28 — Âkitler ihtilâfın mevzuunu ve takip olunacak usulü muhakemeyi tayin eden bir tahkimname tanzim edeceklerdir.

Madde 29 — Tahkimnamede yukarıdaki maddede zikrolunan noklalara dair kâfi derecede izahat veya sarahat bulunmazsa beynelmilel ihtilâfların muslihane halli hakkındaki 18 teşrinievvel 1907 Lâ Haye Mukavelesi ahkâmı, ihtiyaç nisbetinde tatbik olunacaktır.

Madde 30 — Mahkemenin teşekkülünden itibaren üç aylık bir mühlet zarfında bir tahkimname tanzim olunamnzsa Âkitlerden birinin veya diğerinin istidası ile mesele işbu mnhkemeye havale edilecektir.

Madde 31 — Tahkimnamenin meskût geçtiği ahvalde veya tahkimname mevcut olmadığı takdirde mahkeme hukuku düvel kaidelerini tatbik edecektir.

İhtilâfa tatbik edilebilecek bu kabil kavait mevcut olmadıkça mahkeme nısfet dairesinde hükmünü verecektir.

FASIL : 5

Umumî ahkâm

Madde 32 — Âkitler mahkeme veya hakem kararının icrasına veyahut uzlaşma komisyounca teklif edilen tesviye suretlerine halel getirecek mahiyette olan her hangi bir tedbir ittihazından ve umumiyetle ihtilâfı teşdit veya tevsi edecek ne neviden olursa olsun her hangi bir harekete tevessül etmekten tevakkî eylemeği taahhüt eylerler.

Madde 33 — Mahkeme veya hakem kararı hali ihtilâfta olan âkitlerden birinin adlî makamatı veya her hangi bir makamı tarafından verilen bir kararın veya ittihaz olunan bir tedbirin hukuku düvele tamamen veya kısmen muhalif bulunduğunu natık ise ve bu âkidin hukuku esasiyesi mevzuubahis karar veya tedbirin nitayicini izale müsait olmaz veya ancak gayri kâfi surette müsait slursa, Yüksek âkitler işbu mahkeme veya hakem kararı ile mutazarrır olan tarafa munsıfane bir tazminat itasını kararlaştırmışlardır.

Madde 34 — İşbu mukavelenin hükümleri, âkitlerden birinin rey ve mütaleasına göre, hukuku düvel prensiplerine nazaran munhasıran kendi hakkı hâkimiyetine taallûk eden veya aralarında mer'i muahedeler mucibince salâhiyeti münhasırasına dahil bulunan ih tilâflara tatbik olunmaz. Şu kadar ki diğer âkit muhalıf bir fikirde ise işbu muahede mucibince ihtilâfın Beynelmilel Adalet Divanı salâhiyetine dahil olup olmadığını evvel emirde divan marifetile bir karara raptettirebilir.

Bu hükümler işbu muahede tarihine tekaddüm eden ve maziye ait bulunan vakıalardan mütevellit ihtilâflara da tatbik olunmaz.

Madde 35 — İşbu mukavelenin tefsirine ve bu meyanda muhtelifünfih meselelerin tevsifine müteallik ihtilâflar Beynelmilel Daimî Adalet Divanına arzolunacaktır.

Madde 36 — 1 — İşbu Mukavele tasdik olunacak ve tasdiknameler Brüksel'de teati edilecektir.

2 — Mukavele de, tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren beş sene müddet için aktolunmuştur.

3 — Bu müddetin hitamında lâakal altı ay evvel mefsuhiyeti ilân edilmezse yeniden beş senelik bir müddet zarfında mer'iyette kalacak ve temdit şekli bu tarzda devam edecektir,

4 — Âktlerden biri tarafından mefsuhiyeti ilân edilmesine rağmen mukavelenin müddeti hitamı esnasında başlamış olan usul ve muameleler normal surette itmam edilinceye kadar devam edecektir.

Balâdaki mevaddı tasdik etmek üzere isimleri yukarıda yazılan murahhaslar işbu mukaveleyi imza etmişlerdir.

Adkarada 8 nisan 1931 tarihinde iki nüsna olarak tanzim olunmuştur.

Dr. T. Rüştü

Nihaî Protokol

Münferit madde

İşbu mukavelename ihtilâfta üçüncü bir devletin bir alâkası olsa bile yüksek âkitler arasında kabili tatbik olacaktır.

Ankara 8 Nisan 1931

Dr. T. Rüştü L. Leclercq

74

HEEETİ VEKÎLE KARARLARI

Evleneceklerin nikâhtan evvel tıbbî muayeneye tâbi tutulmaları hakkında

Umumî hıfzısıhha kanununun 122 inci maddesi hükmüne tevfikan evleneceklerin nikâhtan evvel tıbbî muayeneye tâdi tutulmaları hakkında sıhhat ve İctimî Muavenet Vekâletince tanzim ve Şûrayı Devlet Riyasetinde tevdi olunan merbut nizamnamenin mer'iyete vaz'ı icra vekilleri heyeti 17 / 8 / 1931 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur.

— Merbut nizamname kısmı mahsustsdır —

1234 numaralı kanuna tevfikan tanzim edilen hayvan sağlık nizamnamesinin meriyete vazı hakkında

1234 numaralı kanunun 27 inci maddesi hükümlerine tevfikan iktisat vekâletince tanzim ve Şûrayı devlet riyasetinden tevdi olunan (Hayvan sağlık zabıtası nizamnamesi) icra vekilleri heyetinin 9/8/1931 tarihli içtimaında tetkik edilerek merbut şekilde tadilen tasdikı tesvip ve kabul olunmuştur. 9/8/931

— Merbut nizamname kısmı mahsustadır —

NİZAMNAMELER

Evlenme Muayenesi Hakkındn

Nizamname

Madde 1 — Devletin bilcümle resmî sıhhat darelerinde ve müesseselerinde evlenme muayenesi meccanen vapılır resmî tabipler evlenme muayenesini yanlız dairelerde ve müesseselerde meccanen icra ile mükelleftirler.

Madde 2 — Hususî tabiplerin ve hükûmet tabibinden gayri etibbayı resmiyenin verdiği sıhhat raporları mahâllî hükûmet tabipliği veya vekili tarafından tasdik edilmedikçe muteber olmaz. Hükûmet tabipleri bu raporları tasdik etmezden evvel mevcut kuyudattan hakkında sıhhat raporu verilen evlenme namzedinin Umumî Hıfzıssıhha Kanununun 123 ve 124 üncü maddelerinde mezkûr evlenmeğe manî hastalıklardan birile malûl olup olmadığını araştıracaklardır. Hükûmet tabipliğinin resmî mührünü ve tabibin imzasını havi olmıyan sıhhat raporları muteber değildir.

Madde 3 — Evlenme muayenesi aşağıdaki tarzda icra olunur. Tabip her şeyden evvel evlenme namzedinin ahvali umumiyesine, görünüşe bakacak ve Umumî Hıfzıssıhha Kanununun 123 ve 124 üncü maddelerinde zikrolunan hastalıklardan birile malûl olduğu şüphesini verecek âsar ve emare görmediği takdirde erkeklerde ve kadınlarda başka başka tarzda olmak üzere muayeneleri icra edilecektir.

Madde 4 — Erkeklerde yapılacak muayenede:

1 — Ağızda: Yanak ve dudakların gışayı muhatileri, dil ve dilin altı, damak ve bel'um;

2 — Sadır batın ve zahirde cilt (bunlar gözle muayene olunacaktır.)

3 — Koltukaltı, kasık ve dirsek ukdeleri;

4 — Kadipte: İhlinin tazyikile ifrazın çıkıp çıkmadığı:

5 — Dizlerin aksülamelleri dikkatle muayene olunacaktır.

Madd 5 — Kadınlarda ağız muayenesi erkeklerde olduğu gibidir. Bakirelerde bu muayeneden başka yalnız dirsek ukdelerinin muayenesile iktifa olunur.

Madde 6 — 4 ve 5 inci maddelerde yazılı muayenelerde namzedin evlenmiye mâni hastalıklardan birile malûl olduğuna dair delil ve emareler görüldüğü veyahut yalnız bu muayenelerle kanaat hasıl olmadığı takdirde muayene şu suretle tamik olunur. Verem şüphesinde: Sadra kar'üisga yapılacak ve namzedi tabibin gözü önünde balgamı alınacak, frengi şüphesinde: Frengi tedavi ve talimatnamesinin faslı mahsusunda zikrolnnduğu veçh üzere kan, belsoğukluğu şüphesinde: İhlil ifrazatı alınarak muayeneye gönderilecektir. Cüzzam ve akıl hastalıkları şüphesinde: Takip fennin gösterdiği müteamil usullerile tefahhüsatını tamik edecek ve karar ittihazı için icabında namzedi bir mütehassısa sevkedecektir. Lâboratuar muayenesi yapılmıyan yerlerde tabip bunu raporunda derceder.

Madde 7 — Muayene için müesseselere gönderilecek mevat mühür altında ve buna dair mahrem olarak yazılmış bir tezkere ile sahibinden gayrı vasıta ile sevkolunacaktır. Muayene neticeleri kezalik

mahrem bir tezkere ile tabibe bildirilir. Namzedi muayene eden tabip bizzat yaptığı muayeneye veya resmî lâboratuvardan yahut mütehassıs tabipten kendisine bildirilen neticelere nazaran evlenme namzetlerinin Umumî Hıfzıssıha Kanununun 123 ve 124 ncü maddelerinde zikrolunan hastalıklardan birile malûl olduğu kanaatını hasıl ettiği takdirde sıhhat raporunu vermez ve evrakı dosyasında hıfzetmekle beraber işi ait olduğu hükûmet tabibine de bildirir.

Madde 8 — Balgamında koh basili bulunanlar veya serirî olarak ilerlemiş sari veremli olduğu tebeyyün edenler ile hançere veremine müptelâ olan olan namzetlerin evlenmesine müsaade olunmaz. Bu gibi evlenme namzetleri hakkında Umumî Hıfzıssıhha Kanununun 124 üncü maddesi tatbik olunacaktır.

Madde 9 — Evlenme muayeneleri müstacel işlerden maduttur. Gerek namzedi ve gerek muayenesinde teşhisi kat'î vaz'ı için gönderilen mevaddı muayene eden resmî tabipler bu muayeneleri tercihan ve derhal icra edeceklerdir.

Madde 10 — Dairei resmiyede yapılan evlenme muayeneleri ayrı bir odada ve mahrem olarak yapılır. Kadınların muayenesi esnasında bunların efradı ailesinden biri hazır bulunabilir. Tabipler bu muayeneler netayicini mahrem tutmağa mecburdurlar.

Madde 11 — Muayeneye gelen namzetler ispatı hüviyet için nüfuz tezkerelerini veya pasaport, hüviyet cüzdanı vesaire gibi rrsmî vesaiki ibraz ile mükelleftirler. Hüviyetinin sıhhatından şüphe edilen eşhasın evlenme muayeneleri tamamile hüviyetini ispat edinceye kadar icra olunmaz.

Madde 12 — Hususî tabipler tarafından evlenme muayeneleri de bu nizamname hükümlerine tevfikan yapılır. Hususî tabipler tarafından da evlenme namzedinin hüviyeti tahkik ve kendisi muayene edilmeden sıhhat raporu verilmesi memnudur.

Madde 13 — Bu nizamnamenin memnuiyet ve mecburiyetlerine muhalif harekette bulunan resmî ve hususî tabipler Umumî Hıfzıssıhha Kanununun 282 nci maddesi hükümlerine göre cezalandırılırlar. Eğer bu hareketler Türk Ceza Kanunu itibarile daha aâir cezayı müstelzim iseler Türk Ceza Kanunu hükümleri tatbik olunur.

Madde 14 — Şûrayı Devletçe görülmüş olan bu nizamname neüri tarihinden muteberdir.

Madde 15 — Bu nizamnamenin icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur. 17/8/1931

Hayvan sağlık zabıtası

Nizamnamesi

FASIL : 1

Birinci kısım

Hudutlarda umumî sağlık zabıtası

Umumî maddeler

Madde 1 — Hayvan Sağlık zabıtası kanununa göre hayvanların ve ham maddelerinin Türkiyeye ithali ve Türkiyeden ihracı için aşağıdaki kapılar ve iskeleler açık bulundurulur:

Rize	Vilâyetinde:	1 Sarp
		2 Hopa
		3 Rize
Artvin	»	4 Mardit
		5 Sarıçayır - Demirkapı
Kars	»	6 Bedellâ
		7 Kenarbel
		8 Kızılçakçak
Bayezıt	»	9 Makara köprüsü
		10 Kızıldize
Van	»	11 Saray (Mahmudiye)
Hakâri	»	12 Güver
		13 Şimdinan
Mardin	»	14 Cizre - selyopi
		15 Nuseybin
		16 Re'sülâyın
Urfa	»	17 Mürşitpınar
		18 Birecik
Gaziayıntap	»	19 Akçekoyunlu
		20 Kilis
Cebelibereket	»	21 Islahiyo
		22 Dörtyal

725

Adana-Mersin Vilâyetinde:		23 Mersin iskelesi
Silifke	»	24 Taşucu
		25 Anamur
Antalya	»	26 Antalya
		27 Fenike
		28 Alâiye
		29 Kalkan mevkii
Muğla	»	30 Köyceğiz
		31 A. Fethiye B. Bozburun
		32 A. Bodrum B. Gökapat
		33 Küllük
İzmir	»	34 Kuşadası
		35 İzmir
		36 Dikili
		37 Çeşme
Balıkesir	»	38 Ayvalık
		39 Bandırma
Çanakkale	»	40 Çanakkale
		41 A.KarabigaB.Küçükkuyu
		42 Gelibolu
		43 İmroz
Bursa	»	44 Mudanya - Gemlik
Kocaeli	»	45 İzmir
Edirne	»	46 Viranteke
		47 İsmailce
		48 Karaağaç
		49 Uzunköprü
Kırlareli	»	50 Malkoçlar
Tekirdağ	»	51 Tekirdağ
İstanbul	»	52 Sirkeci
		53 Haydarpaşa - Galata
Bolu Mıntakası:		54 Ereğli
Zongudak Vilâyetinde:		55 Zonguldak
		56 Bartın
Kastamonu	»	57 İnebolu
Sinop	»	58 Sinop
Samsun	»	59 Samsun
Ordu	»	60 Ünye
		61 Fatsa
Greson	»	62 Gireson
Trabzon	»	63 Trabzon
		64 Sürmene

Madde 2 — İşbu kapı ve iskelelerden 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 32, 35, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, numaralı kapı ve iskeleler hayvanların ve maddelerinin Türkiyeye ithaline ve Türkiyeden çıkarılmasına ve diğer kapı ve iskeleler ise hayvanların ve maddelerinin yalnız Türkiyeden çıkarılmasına mahsustur.

İkinci kısım

İthalât

Madde 3 — Türkiyeye ithal edilecek bütün hayvanlar ile ham maddelerinin sahipleri veya nakledicileri bunların menşelerinde en az kırk (vebayı bakarî ve çiçek hakkında altmış gündür) günden beri sarî hayvan hastalıkları olmadığına dair bir sıhhat şahadetnamesi göstermeğe mecburdurlar. Bu şahadetnameler hayvanlar ile ham maddelerinin ihraç edildiği mevkilerdeki veyahut bu mevkilerin yakınındaki memur baytar tarafından ita olunur ve bu şahadetnameler Türkiye şehbenderleri ve bunlar bulunmadığı takdirde dost hükûmetlerinin konsolosları ve hayvanların mensup olduğu memleket hudut veya istasyon veyahut iskele baytarı tarafından vize edilmiş olacaktır. Şahadetnameyi tanzim eden memur baytar olmayıpta bir diplomalı hususî baytar ise şahadetnamenin hükûmetin mafevk baytarınca tasdiki mecburîdir.

Madde 4 — Menşe şahadetnamelerinden hayvanların nev'i adedi cinsi ve hayvan maddelerinin nev'i ve mıktarı, ambalajlarının şekli, balyalarının adedi, markası, vezni, sahibinin ismi, mevrit ve mahreci yazılmış olacaktır. Beygir, ester merkep ve sığırlar için musaddak ve muvazzah eşkâl bulunacaktır. Küçük baş hayvanlar için hepsine birden bir menşe şahadetnamesi kabul edilebilir.

Madde 5 — Sıhhat şahadetnamelerinin hayvan ve mevaddının ihraç edildiği memleket lisanından başka aynen ve tamamen bu lisana mutabık olarak Türkçe veya Fransızca lisanlerını da ihtiva etmek üzere sevklerinden en fazla 48 saat evvel tanzim edilmeleri meşruttur.

Karadan yürüyerek gelecek hayvanlara ait sıhhat şahadetnamesinin itibar müddeti tanzim tarihinden itibaren 21 gündür.

Madde 6 — Eğer hayvanlar 21 gün zarfında hududa gelemiyecek kadar uzaktan geliyorlarsa mesafeye göre bu ecnebi şahadetnamelerinin kıymetini muhafaza için sıhhat şahadetnamesi her 21 günde bir defa bir memur baytar tarafından vize ve varsa güzergâh üzerindeki şehbenderlerimiz tarafından tasdik edilmiş olmalıdır.

Madde 7 — Memlekete kara, su ve hava yollarından gelen hayvanlar ve hayvan maddeleri mutlaka baytarî muayeneye tâbidir. Bu muayeneler transit olarak karadan yürüyerek gelen veyahut ta transit kastile her hangi bir nakliye vasıtasından esbabı mücbire dolaysile yere indirilen hayvanlara da şamildir. Gemiler ve kapakları mühürlü ve zemini gayri kabili nüfuz vagonlar içinde transit olarak geçecek hayvanlar ve ham maddeleri muayeneden müstesnadır.

Madde 8 — Kara, su ve hava yollarından hudut kapılarına, deniz veya hava limanlarına gelecek hayvanların ve ham maddelerinin ilk muayeneleri hudutlarda kapı ittihaz edilen mevkiden geçmeden veyahut şimendifer ve deniz ve hava nakliye vasıtalarından çıkarılmadan evvel nakliye vasıtaları dahilinde ve işbu vasıtalardan son muayene mevkiine gönderilmek üzere tahliye esnasında baytar tarafından birer birer yapılır.

İşbu ilk muayenede hayvanların sıhhat ve menşe şahadetnamelerinde mukayyet evsaf ile tetabuk derecesi ve sarî hastalıklardan birine musap olup olmadıkları tetkik edilerek evsaf ve sıhhî ahvalleri muvafık bulunduğu takdirde hayvanların kara hududundaki kapılardan Türkiye hududu dahiline imrarına ve şimendüferlerden ve deniz ve hava nakliye vasıtalarından da istasyonlara ve deniz ve hava limanlarına ihracına müsaade edilir.

Madde 9 — İlk muayenede evsaf ve sıhhî ahval noktai nazarından muvafık bulunan ve hudut kapılarından imrarına ve istasyonlara veya deniz veya hava limanlarına ihracına müsaade edilen hayvanlar hudutlarda kapılardan lâakal iki kilo metre dahilinde güzergâh teşkil etmiyecek şekilde ve yol üstünde olmıyan bir mahalde tesis olunacak muayene istasyanuna veya tahaffuzhaneye ve vagonlarla gemilerden ve hava vasıtalarından ihraç edilecekler de istasyon, rıhtım ve hava limanlarındaki hayvan parklarına gönderilir ve burada son muayeneye tâbi tutulurlar.

Madde 10 — Son muayenelerin icrası maksadile hudut üzerinde ve ilk muayene mahallerinde, icabında tahaffuzhane olarak istimal edilecek şekilde ihtiyaca ve usulüne muvafık birer park inşa olunur.

Madde 11 — Hudut şimendifer muayene istasyonlarındaki hayvan parklarında yapılacak son muaye için hayvanlarından vagon sırasile birer birer tahliyesi ve tahliye esnasında kullanılan vasıtaların, hayvanların zedelenmesine meydan vermeyecek şekilde olması şarttır.

Bu muayenede hayvanların salim olduğu tamamen tahakkuk ettiği takdirde, tekrar şimendifere bindirilmesine ve memleket içine sokulmasına müsaade olunur.

Madde 12 — So muayenede hayvanlar, tabiî sirayetle müstait

728

oldukları ve alabilecekleri sarî hastalıklar noktai nazarından birer birer ve fennî usulüne tevfikan esaslı muayeneye tâbi tutulacaklardır.

Madde 13 — Son muayenede hayvanatı feresiye cüfnî usulde (malleine) ve çift ve damızlık ve süt sığırları ise cüfnî usulde (tüberküline) tâbi tutulacaktır.

Ancak memur baytarlarımız tarafından (malleine ve tüberküline) tâbi tutuldukları tasdik edilen hayvanlar bu muameleden müstesnadır. Son muayenede menfi teamül veren hayvanlara memleket dahilinde gidecekleri mahalde iki ay sonra tekrar bir defa daha beygirlere (mallein) ve sığırlara (tüberkülin) tatbik olunur.

TEVHİDİ İÇTİHAT KARARI

Temyiz Mahkemesi Heyeti Umumiyesinin 10 - 6 -1931 tarih ve 2/40 numaralı tevhidi içtihat kararı

Emvali gayri menkulenin (noter) senedile vukubulan alım satımının muteber olup olmadığında Temyiz Mahkemesi Birinci ve Dördüncü Hukuk Daireleri arasında hasıl olan içtihat ihtilâfı üzerine davet olunan Heyeti Umumiyede keyfiyet bilmüzakere 10/6/1931 tarihli içtimaında aşağıda yazılı karar ittihaz edilmiştir:

Arazii milliye ve mevkufe nev'inden olan emvali gayri menkulenin ferağı mukaddema tapu memurlarının dahi dahil olduğu ferağ komisyonlarında icra olunmakta iken bu komisyonlar lağv, ve ferağ takririnin istimaı vazifesi tapu memurlarına hasredilmiş olduğu gibi emlâki sırfe tâbir olunan diğer emvali gayri menkulenin bey ve şirası dahi 318 tarihinden sonra aynı usul ve merasime tâbi tutulmuş ve tapu memuru huzurunda vuku bulmıyan bilcümle emvali gayri menkule alım ve satımları gayri muteber ve hükümsüz addedilmiştir.

1926 Senesi eylûlünün 4 üncü gününden itibaren mevkii mer'iyete vazedilen Kanunu Medeninin 634 üncü maddesinde milkiyeti nakleden akitler resmî şekilde yapılmadıkça muteber olmayacağı ve Borçlar Kanunu 213 üncü maddesinde dahi gayrı menkul bey'i muteber olmak için resmî senede raptedilmek şart olduğu beyan olunmuş ise de resmî şekil ve senedi resmî tâbirlerinin noter) senedi olduğu zikredilmediği gibi

219

bu kanunların me'hazi olan İsviçre Kanunu Medenisi ile İsviçre Borçlar Kanununun ayni hükümleri ifade eden ve ibareleri aynen bittercüme kanunlarımıza derç olunan maddelerinde dahi tanzim edecek olan merumun noter olduğu yazılmayıp çünkü İsviçre Cümhuriyeti Müttehidesini teşkil eden kantonların bazısında gayri menkulün alım ve satımı hakkında senet tanzimi vazifesi notere ve bazısında da noterden gayri bir memura teffiz edilmiş olduğundan mezkûr maddelere şu vazifenin notere veya noterden başka bir memura hasrını ifade eden hiç bir kayıt ilâve olunmıyarak her bir kantonda bu hususta mer'i kanunun hükmü ipka edilmiştir. Mevcut kanunlarımızın ahkâmına nazaran senedi resmî yalnız noter senedi olmayıp bir mahkemenin ilâmı ve tapu memurunun gayri menkul alım ve satımı hakkında istima eylediği takriri tevsikan tanzim etmiş olduğu zabıtname dahi senedatı resmiyeden madut olduğundan salifüzzikir maddelerde yazılı olan şekil ve senedi resmî tabirlerden vazıı kaunnun maksadı noter senedi olup olmadığına hüküm olunabilmek için noterlerin gayri menkulün temlik ve temellüküne dair takrir istimaına ve bu bapta senet tanzime mezun olup olmadıklarının ve bu vazifenin tapu memurları uhdesinde ipka edilip edilmediğinin mütalâası ve tetkiki icap eder şöyle ki elyevm mer'i olan 16 teşrinievvel 39 tarihli noter kanununun noterlerin vazaifini tayin eden 62 ve 63 üncü maddelerinde emvali gayri menkulenin temlik ve teffizine dair takrir istimaına ve olbapta senet tanzimine noterlerin mezun ve salâhiyettar olduklarına dair sarahat mevcut olmadığı gibi kanunu mezkûrun bazı maddelerini muaddil 6 mart 929 tarihli ve 1402 numaralı kanunun 3 üncü maddesinde noterlerin kanunu medeninin mevaddı mahsusasına tevfikan tanzim ve tasdik edecekleri ölüme bağlı tasarrufları muhtevi evrak ve senetler ve mukaveleler ile evlenme mukavelelerinin tesciline mahsus defler tutacakları emredilmekte olup emvali gayri menkule alım ve satımın da kaydına mahsus defter ittihaz ve istimal edecekleri zikrolunmamıştır.

Eğer Kanunu Medeninin 63 ve Borçlar Kanununun 213 üncü maddelerinde münderiç şekli resmî ve senedi resmî tabirlerinden noter senedi kastedilmiş olsaydı ölüme bağlı tasarruflar ve evlenme mukaveleleri gibi gayri menkulün alım ve satımı hakkında dahi noterin defter tutmasını vazıı kanunun emretmesi lâzım gelirken bundan bahsetmemesi noterlerin emvali gayri menkulenin alım ve satımı hakkında senet tanzim ve tasdikine mezun olmadığına ve binaenaleyh kanunu medenî ve borçlar kanununun salifüzzikir maddelerinde yazılı olan şekli resmî ve senedi resmî tâbirlerinden noter senedi kastedilmemiş olduğuna delildir. Bununla beraber ahiren neşrolunan 1451 numaralı kanunun 36 ıncı maddesinde emvali gayri menkulenin tasarrufuna dair 30 mart 1329 tarihli kanunu birinci maddesini yalnız ikinci fıkrasnın mülga olduğu beyan edilip emvali gayri menkulenin tasarrufuna müteallik bilcümle muamelâtın munhasıran tapu dairelerinde icra kılınacağını natık olan

fıkraları lâğvolunmamasına ve mezkûr 36 ıncı maddei kanuniye emvali gayri menkuleye müteallik kanunlar ahkâmından hangisinin ipka ve hangisinin ilga edildiğini beyan sadedinde kaleme aldığı esbabı mucibe mazbatasında zikredilmesine ve gene 401 numaralı Kanunun 28 inci maddesinde tapu memurunun akit icrası için bir mahalle azimetinde muayyen mıktarda harç alacağı beyan olunmasına nazaren Kanunu Medenî ve borçlar Kanununun 634 ve 21 inci maddelerinde münderiç şekli resmî ve senedi resmî tâbirlerinden noter senedi maksut olmadığı ve noterlerin emvalı gayri menkule alım ve satımına dair takrir istimaına ve olbapta senet tanzim ve tasdikıne mezun bulunmadığı tebarüz etmekte ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bahşettiği salâhiyete ve Kanunu Medeninin mevaddı mahsusası ahkâmına istinaden heyeti vekilece ahiren tanzim ve neşredilen Tapu Sicilli Nizamnamesinin 19 uncu maddesinde tescile esas olan mülkiyet aktini natık resmî senedin tapu memuru tarafından tanzim olunacağının sarahaten zikredilmesi de bu hakikatı sahayı vuzuha isal eylemektedir.

Esbabı mepsuteye binaen emvalı gayri menkulenin noter senedile alım ve satımı kanunen gayri muteber olduğu ekseriyetle takarrür etmiştir.

ŞÛRAYI DEVLET KARARI

İdarei Hususiye mutemet ve muhasiplerinin tayin haklarına dair mülkiye dairesi mazbatası

İdarei Hususiye mutemet ve muhasiplerinin tayininde yalnız vilâyet makamları salâhiyettar olduklarından bu kabil memurların umumî muvazeneye kıyasen memuriyetlerinden ihracı hususunun Maliye Vekâletinin tasdik ve müsaadesine taliki vilâyetlerin hükmî şahsiyetleri prensiplerile kabili telif görülmemiş ve Muhasebei Umumiye kanununun Maliye Vekâletine verdiği bu salâhiyetin Valiler tarafından tatbık ve istimali maslahata ve ruhu kanuna daha muvafık görülmüş olduğundan bahisle keyfiyetin tetkikı lüzumuna dair Dahiliye Vekâletinin Başvekâleti Celileden muhavvel 6/5/1931 tarih ve 386 / 18 / 362 numaralı tezkeresi bu hususta sepkeden istifsare cevaben gelen Maliye Vekâletinin 30/6/1931 tarih ve 57 numaralı tezkeresile birlikte okundu,

721

Maliye Vekâletinin tezkeresinde müvazenei umumiyeden avans alan mutemet ile bunların hesaplarını aramağa mecbur olan muhasipler hakkında tatbik olunacak muamelelerde Vekâletin salâhiyeti derkâr olup İdarei hususiye bütçelerinden verilen avansların miadı kanunilerinde mahsup ve takip edilip edilmediği meçhul olmasına göre bu mutemet ve muhasipler hakkında muhasebei umumiye kauununun 88 inci maddesi hükmünün tatbikine doğrudan doğruya tevessül edilmiyeceği bedihi olmadığından bu salâhiyetin idarei hususiyeler için valiler tarafından tatbik ve istimaline hazinece bir mahzur görülmediği dermeyan olunmuştur.

İcabı teemmül oiundu:

Muhasebei Umumiye Kanununun 88 inci maddesinde mutemetler senenin son gününde avans hesabını kapatmadıkları takdirde zimmettar addolunarak Maliye Vekâletinin talebi üzerine memuriyeti asliyesinden ihraç edileceği gibi bu hesabı aramağa mecbur olan muhasiplerin de memurin kanunu ahkâmına tevfıkan tecziye olunacakları ve 188 inci maddesinde de mülhak ve hususî büçelerine hesabat ve muamelâtı, hususî kanunlarda muharrer kuyut mahfuz olmak üzere, bu kanun ahkâmına tâbi olacağı yazılıdır.

Muhasebei umumiye kanunu nmumî bütçe ahkâmının tatbıkatına mahsus ve bu itibar ile umumî bütçe ile alâkadar avans hesaplarının vaktü zamanile kapatılmasına teminen konulan 88 inci maddedeki salâhiyet maliye vekiline mevdu olup hususî bütçeler maliye vekilini alâkadar etmiyeceği cihetle hususî bütçeden avans alan mutemetler ile bunların hesaplarını aramağa mecbur olan muhasipler hakkında tatbik olunacak muamelelerde maliye vekilinin talebine bittabî mahal görülemez 88 inci madde maliye vekili için tanılan salâhiyetin, hususî bütçelerden avans alan mutemetler ile bunların hesaplarını aramağa mecbur olan muhasipler hakkında, valiler tarafından istîmaline gelince kanunun 118inci maddesi mucîbince hususî bütçelerin hesabat ve muamelâtı hususuî kanunlarda muharrer kayit mahfuz olmak üzere, bu kanun ahkâmına tâbi olacağına ve hususî bütçelere taalûk eden mevzuat icabınca bu bütçelerin tatbikatına — umumî bütçede maliye vekilinin bulunduğu vaziyette — valiler salâhiyettar bulunduğuna binaen 88 inci maddede maliye vekili için kabul olunan salâhiyetin valiler tarafından istimali kanuna uygun görülmüştür.

Keyfiyetin bu suretle heyeti umumiyeye arzına 5/7/1931 tarihinde ittifakla karar verildi.

Heyeti Umumiye Mazbatası

Mülkiye Dairesinin 5 Temmuz 1931 tarihli ve 1703 - 1719 numaralı mazbatası heyeti umumiyede okundu:

İdarei hususiye mutemet ve muhasiplerinin tayininde yanlız vilâyet makamları salâhiyettar olduğundan bu kabil memurlar hakkında muhasebei umumiye kanununun 88 inci maddesine tevfikan yepılacak muamelenin maliye vekâletinin talebine taliki vilâyetlerin hükmî şahsiyeti prensiplerile kabili telif görülmemiş ve muhasebei umumiye kanununun maliye vekâletine verdiği bu salâhiyetin valiler tarkfından istimali maliye vekâletince de muvafık görülmüş olmasından dolayı dairei müşarileyha mazbatasında zikrolunduğu veçhile muhasebeyi umumiye kanununun 88 inci maddesi mucibinde maliye vekili için kabul olunan bu salâhiyetin idarei hususiyeye mutemet ve muhasipleri hakkında valiler tarafından istimali kanuna uygun oiduğu yolundaki mütaleaya karşı Azadan Abdullah Sabri, Cemal, Ömer Lûtfi beylerle Süleyman Emin paşa tarafından bir memurun ihracı mahkeme hükmüne veya inzibat komisyonu kararına mütevakkıf mesailden olduğu halde muhasebei umumiye kanununun 88 inci maddesi bu salâhiyeti müstesna olarak Maliye Vekiline vermiş olduğu ve bu salâhiyetin Dahiliye Vekiline de teşmili maslahatan muvafık da olsa kanuna muvafık olmıyacağından ya kanuna dahiliye vekilinin de ithali yahut B. M. Meclisinden bir tefsir istihsali lâzım geleceği dermeyan kılınmışsa da bu hususta mülkiye dairesince gösterilen esbabı mucibe vazıh ve kanuna muvafık bulunduğundan mazbatadaki noktai nazarın kabulü 3/8/1931 tarihinde ekseriyetle tezekkür kılınmıştır.

VEKÂLETÇE YAPILAN TAMİMLER

Hastalıklar hasebile Mezuniyet alacak hükkâm ve memurin adliye hakkında

1 — Badema Hükkâm ve memurini adliyeden rahatsızlıklarına istinaden izin istiyeceklerin mahalli müddei umumiliğine hitaben verecekleri istida üzerine hastahanesi bulunan yerlerde mezkûr hastahane heyeti sıhhıyesince ve bulunmıyan yerlerde de mahalli hükûmet veya belediye doktorları tarafından badelmuayene evvelce irsal kılınan numunesine muvafık mufassal ve bütün ârazı evsafı cami istihsal olunacak raporların bir tahrirata rapten ilâvesi mütalâanızla irsali;

2 — Badema ihtisas noktasından zaruret hasıl olmadıkça hususî

doktorlardan alınacak raporların nazarı itibara alınmıyacağı tamim olunur. efendim.

İstanbul ticaret ve sanayi bankasının malî itibrının merfuiyeti hakkında

«İstanbul Ticaret ve Sanayi bankası bir müddetten beri faaliyet ve tediyatını tatil etmiştir. Bu hal mezkûr banka tarafından ita edilecek teminat mektuplarının kabûl edilmemesini istilzam etmektedir. Esasen banka tediye edilmiş sermayesinin yüzde seksenini mütecaviz mıktarda teminat mektubu ita eyleme suretile de mukaddema tebliğ edilen talimata muvafık hareket eylemiş olmasına mebni teminat mektuplarının kabul edilmemesi zarurî bulunmuştur. Bu sebeple:

1 — Mezkûr bankanın vereceği teminat mektupları iş'arı ahire kadar kabûl alunmıyacaktır.

2 — Mezkûr bankanın evvelce verdiği teminat mektubları bu günkü vaziyete göre icabında kişelerinde tediye edilmiyeceğinden müteahhitlerin münakasa kanunu icabına muvafık yeni teminat vermeleri icabetmektedir.

3 — Verilen teminat mektuplarından teahhüdün ifa edilmemesi sebebile tahsili icabedenlerin — Hazine şuabatı için — paralarının hazine emrine tediye edilmesine dair bankaya hitaben yazılacak bir mektubun teminat mektubile birlikte takip için hazineye gönderilmesi lâzımdır.»

Ahiren tatili faaliyet ve tediyat eden İstanbul Ticaret ve sanayi bankası teminat mektuplarının kabul edilmemesi hakkında Maliye vekâleti celilesinden tebliğ olunan 6/8/931 No: lu tamimin bir sureti husulü malûmat zımnında yukarıya yazılmıştır. Münderecatına tevfikan ifayı muamele olunması temenni olunur. efendim.

Avukat ve dava vekillerile Noterlerin Türk harflerini öğrenip vesika ibraz etmeleri hakkında

Bazı mahallerde avukat ve dava vekilleriyle noter ve noter muavinlerinin Türk harfleriyle okuyup yazmak bilmedikleri vukubulan ihbar və iş'ardan anlaşılmaktadır.

Okuyup yazmak bilmeyenlerin devlet hizmetleriyle resmî ve hususî müesseselerde istihdam edilmemeleri Millet mektepleri talimatnamesinden münfehim olmakla beraber bilcümle devlet memurlarının kurslara devam mecburiyeti ve kurs nihayetinde vesika almaları icra vekilleri heyetinin kararı iktizasından bulunduğu yüksek baş vekâletin iş'arına atfen mukaddema icra edilen tebligat icabından bulunmasına mebni barolardaki avukatlarla baro olmıyan yerlerde icrayi vekâlet eden avukat ve dava vekillerinin devlet memurları gibi kurslara devam ve vesika almaları zarurî görülmüş ve hauz olanları lâzımgelen şeraite nazaran heyeti vekile kararının bunlara da şumuli derkâr bulunmuş olduğundan dört ay zarfında kurslara devamla dosyalarına konulmak üzere vesika göndermelerinin ve aksi takdirde okuyup yazmak bilmediklerinden dolayı vekâletten meni ve ruhsat namelerinin istirdat edileceği ve keyfiyet Neter ve muavinlerine de şamil bulunduğundan bunların da tebligat dairesinde vesika istihdal ve ibraz eylemeleri lüzumu tamimen teblig olunur efendim.

Divanı muhasebat riyastince nazarı tetkikten geçirilecek evrak hakk'nda

Divanı muhasabat reisliğinin 23/6/931 tarih ve 9850/22 numaralı tezkeresi sureti aşağıya yazıldı.

Münderacatına göre muamele ifası lüzumun un memuriyetiniz dahilindeki icra dairelerine tebliği temenni olunur efendim.

«Divanı muhasebatın salâhiyet ve vezaifini tayin eden mevzuat devairi icraiyece yapılan muamelâta ait evrakı müsbitenin divanının nazarı tetkik ve mürakabesine vazedilmesini ve divanın da evrakı müsbite üzerinde tedkikat icrasile yapılan muamelelerin kabul veya reddi hususunda ittihazı karar etmesini âmir olduğu halde bazı dairelerce bir müddetten beri mevzuatın tersim ettiği bu hudut haricine çıkılarak tarzı icra hakkında da muhasebattan mütalea istenildiği dairemizce de hadisenin sureti haizine göre beyanı mütalea edildiği vaki olmaktadır. Ancak mütalea istenilen hadiseye ait evrakın bilâhara ve usulen divana vurudunda yapılan tetkikat alelekser dairelerce mütalea istenilmesi cihetine gidilmiş olan hadisenin lâyiki veçhile tasvir ve izah edilmemekte olduğunu göstermekte ve bu sebeple muamele divanca ittihaz olunan karara muhalif bir cereyan olarak neticelenmektedir. Bu hal hem divanı hem mütalea isteyen daireyi müşkül vaziyette bıraktığı gibi alâkadarların da magduriyetini mücip olmaktadır. Buna

935

binaen divanın kendisine usulen gelmiş evrakın taalluk ettiği vakia ve hadiselerinden mada hiç bir mesele hakkında beyanı mütalea etmemesi muvafık görülmüştür. Vekâleti celilelerince de bu hususta icap edenlere tebligatı lâzime ifasına müsaade buyurulmasını rica ederim efendim».

Halıcıoğlu İhtiyat zabit mektebinin açıldığı hakkında

1 — Lağvedilmiş olan Halıcığolu lisesinde bir ihtiyat zabit mektebi açılmıştır. Bu mektep piyade ve levazım sınıflarına mensup ihtyat zabit namzetlerine tahsis edilmiştir. Diğer iki senelik sınıflara mensup ihtiyat talebeler altı aylık ihtiyat zabitlik tahsilini eskisi gibi gene harbiye mektebinde göreceklerdir.

2 — Mezkûr Halıcıoğlu İhtiyat zabit mektebi biri 1 Mayıs, diğeri 1 İkinci teşrinde başlamak üzere senede iki tahsil devresi yapılacak ve senede iki defa talebe yetiştirilecektir.

3 — Halıcıoğlu ihtiyat zabit mektebi idarî hususatta M. M. V. ne tahsil ve tedris itibarile B. E. Rs. tine bağlıdır. Berayı malumat arzolunur efendim,

Yukarıda sureti çıkarılan millî Müdafaa Vekâleti celilesinin 1099 No. lu tezkeresi aynen ve tamimen tebliğ olunur efendim.

İcrayi vekâlet için ruhsatname talebinde bulunanlara muvakkat vesika verilmesi hakkında:

Avukatlık ve dava vekâleti ruhsatnamesi almak üzere müracatta bulunanların bazı mahal baro veya adliye encümen ve hevetlerince yalnız maddî şartları tetkik edilerek evsafı maneviyeyi haiz olup olmadıklarından bahsedilmemekte ve ruhsatname istihsaline deyin müracaat sahibine vekâlet etmesi için muvakkat bir vesika verilmekte olduğu gelen evraklardan anlaşılmaktadır.

Halbuki bu şekilde varit olan evrak üzerine vekâletce yapılan tetkikat neticesinde bazılarının şeraiti kanuniyeyi cami olmamalarına mebni icrayı vekâletlerine mezuniyet verilmek ve bu vaziyet karşısında kalan-

736

ların muvakkat vesika ile daha evvel vekâlet deruhte etmeleri kendilerini ve vekâlet veren eşhasın zararını mucip bulunmakta.

Binaenaleyh ruhsatname istihsali için müracaat etmiş olup ta avukatlık ve dava vekilliği yapmak şeraitini haiz oldukları vekâletce kabul ve mezuniyet verilmedikçe icrayi vekâletlerini müsaadeyi mutazammın muvakkat vesika verilmemesi ve barolarla adliye encümen ve heyetleri tarafından ruhsastname talebinde bulunanlar hakkında verilecek mütalâa ve kararlarda maddî şartların tetkikile beraber şeraiti maneviyeyi haiz olup olmadıklarının sarihan zikrolunması hususunun dairei memuriyetleri dahilinde baro ve encümen heyeti adliyelere tebliği mütemennadır efendim.

İcra dairelerinin yekûnlarına gönderecekleri mebaliği icraiyenin sureti irsaline dair

Devairi icraiyenin yekdiğerine gönderdikleri tevkifatın ciheti aidiyetini tayin eden tahrirat ile birlikte postaya tevdii posta ilmühaberleri üzerine de dosya numarasile paranın kime ait olduğunun tasrihini ve hilâfında hareket edenler hakkında inzibatî muamele tatbik edileceği 15 Nisan 1928 tarih ve 2898 numaralı umumî tahriratı tekiden tamim ve tebliğ olunur efendim.

« Ankarada müstakil bir tebligat memuru olduğu halde taşra adliye daireleri Ankarada yapılması iktiza eden tebligatı doğrudan doğruya bu memura göndermiyerek mehakim, istintak, icra dairelerine gönderilmekte ve bu dairelerden teblagat memurluğuna tevdi edilmekte ve şu suretle muamelenin birkaç gün teahhurunu mucip oldugu Ankara C. M. umumiliğinden bildirilmektedir.

İşlerin intizam ve selâmeti ceryanını temin ve teahhurdan vükayesi için berayi tebliğ gönderilecek evrakın doğrudan doğruya adliye tebligat memurluğuna irsali hususunun dairei memuriyetleri dahilindeki bilûmum mehakim ve devaire tebliği temenni olunur efendim.»

Türk — Sovyet Ticaret ve seyri Sefain muahedesinin meriyetine dair

«9 Eylul 1931 tarihinde meriyete giren Türk — Sovyet Ticaret ve Seyrisefain muahedesinin mrtbu nushalar takdim kılındı.

İşbu muahededin üçüncü maddesinin üçüncü fıkrasında hususî bir itilâf akdine kadar her iki tarafın mütekabil mevsuatile tanzim edile-

ceği mezkûr olan muhakeme mesarifini müemmin kefalet akçası hakkında muahedeye merbut mahrem zabıtnamenin üçüncü bendinde Sovyet murahhasının «Sosyalist Sovyetist Cümhuriyetler ittihadı mevzuatında muhakeme masraflarına ait kefalet akçası derpiş edilemediğinden Türk vatandaşlarile Türk hükmî şahıslarının mezkûr kefalet akçasının tediyesine tabi tutulmayacaklarını» beyan etmesi üzerine murahhasımız da bu beyanatı senet ittihaz ederek, «Türk kanunu ecnebi memleketler tabaalarını bu masraflardan mütekabiliyet şartile muaf tutmuş olduğundan, Sovyet vatandaşlarının ve ittihadın hükmî şahıslarının mezkûr kefalet akçasına tabi tutulmıyacaklarını» bildirmiş olmakla keyfiyetin ona göre alâkadar makamlara tebliği rica olunur efendim.

Hariciye Vekâletinin 6/10/931 tarih ve 990 numaralı tezkeresi yukarıya yazılmıştır. Muktezasına göre muamele ifası teminen tebliği rica olunur efendim».

Dava arzuhalleri, zabıtlar ve iki tarafa tebliğ edilebek ilâmlar hakkında

Temyiz mahkemesi birinci reisliğinin 29/3/931 tarih ve 303 numaralı müzekkeresi aşağıya yazıldı.

Memuriyetiniz dairesi dahilinde bulunan mahkemelere tebliği temenni olunur efendim.

1 — Davet ve tebliğ varakaları misillü evrakı adliyenin tebliğini natık tebliğ memuru tarafından yazılan şerhler ekseriya kurşun kalemiyle ve diğer boyalı kalemlerle yazılmakta ve az bir zaman sonra bu yazılan uçmakta olmakla tebliğatın sabit mürekkeple yazılmasına dikkat edilmelidir.

2 — Dava arzuhalleriyle cevap lâyihalarının H. usulü muhakemeleri kanununun 179 ve 200 üncü maddelerindeki kuyut ve sarahat dairesinde tanzim ve bunların gayet açık ve okunaklı olarak tahrir edilmesi hakkında arzuhalcilik ve avukatlık ile iştigal eden zevatın nazarı dikkati celbedilerek ahkâmı kanuniyeye mugayir harekette bulunanlar hakkında avukatlık kanununa tevfikan tevessülâtı lâzimede bulunmak icabeder.

3 — Muhakeme zabıtnamelerinin matlup intizamına dikkat edilmemekte ve ezcümle bazı mahkemelerce tutulan zabıtnameler, zabıtname ittihazına bir veçhile salih olmıyan parça parça kâğıtlardan terekküp etmekte olduğu ve fazla olarak sahife numaraları vaz ve mahkemenin resmî mührile de tahtim edilmediği gibi zabıtnamedeki çıkıntı ve silintirlerde usulen tasdik edilmemekte olduğundan zabıtnamelerin muntazam kâğıtlardan terkibi ile ortasından dikilerek her sahifesine numara vaz'ı ve resmî mühür ile tahtimi ile beraber her sahifenin yan taraflarından münasip mıktar mahal kıvrılarak bu mahallere taraflarla şahitlerin evrakı mübrizenin vesair keşif ve ehli

hibre raporlarının isimleri yazılmalıdır. Bundan başka zabıtname H. usulü muhakemeleri kanununun 151 nci maddesi mucibince cereyan eden muamele ve muhakematın ve tarafların iddia ve müdafaatının hûlâsalarını ihtiva etmek ve bütün iddia ve müdafaalar ve neticei karar satır başına kalın huruflarla ve okunaklı yazılarla yazılarak nazarı dikkati celbetmek için hepsinin başlangıcının altı çızılmek ve hâk ve çıkıntılarda tasdik edilmek lâzımdır.

4 — Neticei kararın tarzı tanzim ve tahririnde H. U. muhakemeleri kanununun 388 inci maddesi ahkâmına her halde harfiyyen riayet olunmasını tahtı vucuptadır.

5 — Mahkemelerce ilâmın tebliği tarihi bazen temyiz arzuhali zahrına ve bazen de temyiz mahkemesine evrakın gönderildiğini natık tahrirata yazılmakta oldğundan surat ve ittiradı muameleyi teminen ilâmın hangi tarihte mümeyyize tebliğ veya tevdi edildiği ve temyiz arzuhalinin hangi tarihte kaydolduğu temyiz arzuhali zahrına yazılarak usulen tasdik edilmelidir.

6 — İlâmat ile sair evrakı adiye mümkün mertebe daktilo ile yazılmalıdır.

7 — Dosyadaki evrak tertip ve tasnif edilerek her birine sıra numarası konulmalı ve temyize o suretle gönderilmelidir.

8 — Temyiz edilen ilâmın tebliği tarihinin temyiz arzuhali zahrına yazılması maksadı temine kâfi olmadığından evrakı temyiziyenin mütemmimatından olan bu tebliğ ilmühaberinin dahi evrakı mezkûre ile birlikte mahkemei temyize gönderilmesi.

9 — Asliye mahkemesinden sudur eden hükümlerin kablettebliğ tarzı istida olunduğu takdirde müsteii temyizden harç tarifesine tevfikan ilâm ve süret ve tebliğ harçları ve kanunu mahsus mucibince de damga resimleri ahzolunduktan ve mukabillerinde hazine ve damga pulları ilsak ve iptal edildikten sonra ilâmın müsted'ii temyize ait nushasının temyiz arzuhaline rapten evrakı dava ile beraber mahkemei temyize sevkolunması ve şayet müsted'ii temyiz işbu kanunî harç ve resimleri tediyeden imtina ederde keyfiyeti imtinaın hukuk U. muhakemeleri kanununun 434 üncü maddesi tarifatı dairesinde tesbit ve iş'ar kılınması.

10. Nihaî kararlar tahrir ve imza olunduktan sonra suretlerinin bir hafta içinde ilâm şeklinde iki taraftan her birine makbuz mukabilinde verileceğini beyan eden H. Usulü M. Kanununun 297 inci maddesinden bazı mahkemeler bu gibi kararların bilâ harç bilâ resim tarafeyne ita edileceği manasını istihraç ederek bu zihaba binaen mezkûr kararları kanunî harç ve resimleri alınmaksızın ilâm şeklinde alâkadarlara ita ve tebliğ etmekte oldukları bittahkik anlaşılmıştır. Bu müddei kanuniyede kararların harç ve resim alınmıyarak tarafeyne verileceğine

729

yahut harç ve resimlerinin istifası tecil edileceğine dair ne sarahat ve ne de bir gûna delalet mevcut değildir. Hükûmleri elyeym meri olan harç tarifesi ve müzeyyilâtiyle resmi damga kanunu mahakimden sudur eden ilâmlar için alâkadarları bu kanunlarda mıktarı tayin edilen harç ve resimlerin itasiyle mükellef tutulmuştur. Muzahereti adliyeye nail olan kimselerden maadasına mezkûr kanunlarda muayyen olan harç ve resimler alınmaksızın ilâm verilemez. Binaenaleyh salifüszikir 297 inci maddeye yanlış mana verilerek vukua getirilmekte olan ve ahkâmı kanuniyeye mugayiretiyle beraber hukuku hazinenin ziyaını da müeddi bulunan şu yolsuz muameleler temadi etmemek için ilâmların harç tarifesi ve müzeyyilâtiyle resmi damga kanununda muayyen olan harç ve resimleri alınıp icabeden hazine ve damga pulları ilsak ve iptal edildikten sonra alâkadarlara itası lüzumunun mahkemelere acilen ihtarı.

11 — Temyiz mahkemesi hukuk dairelerinden her birinin ve ticaret dairesinin tetkik edeceği hususat temyiz mahkemesi teşkilâtının tevsiine dair kanun mevaddı mahsusasında beyan ve tayin edilmiş olduğundan temyizi istida olunan bir hükmün tetkikine kanunu mezkûr mucibince hangi daire vazifedar bulunmuş ise ona müteallik evrakı temyizenin vazifedar olan daireye irsali lâzimei kanuniyeden iken hükmü kanuna ve vekâleti celilenin bu bapta sebkeden ihtarına da rağmen bir çok mahkemeler bu lüzuma riayet etmiyerek tetkiki diğer dairelere ait evrakı dahi dairemize gönderilmekte devam ile fuzulî iştigalâta ve binnetice teahhurata sebebiyet vermektedirler. Kanuna mugair olmakla beraber sair mahzurları da dai olan bu hali devam etmesi için müsmir ve müessir tedbirler ittihazı lüzımdır.

12 — Davayı tenvir ve isbat için mahkemeye ibraz olunan vesikalar esnayi tahkikat ve muhakemede okunduktan sonra musaddak suretleri dosyaya konulmaksızın bazı mahkemelerce eshabına iade edilmekte yahut mahallerinde alakonularak mahkemei temyize gönderilmemektedir. Münderecatı aynen zabıtnameye geçirilmiyen veya zabıtnameye nakıs ve müşevveş olarak dercedilen bu gibi vesaikın asıl veya musaddak suretlerinin mahallerinden celbi zımnında muhaberat icrasına mecburiyet hasıl olmakta ve bu sebeple tetkikatı temyiziye teahhur etmektedir. Mahkemeye ibraz edilen vesikaların dosya ile birlikte mahkemei temyize irsali ve şayet dosyanın mahkemei temyize gönderilirken vesaikın asılları mübrizleri tarafından talep edilirse kanunun sarahati veçhile mussaddak suretleri dosyaya konulduktan sonra asıllarının mübrizlerine itası icabeder.

GAYRI RESMÎ KISIM

HAPİSHANELER HAKKINDA

Tarihî tetkikat

İtalya Hapishaneler hukukî Mecmuası

Nakleden Adliye müfettişi Âtıf

I — Hapishaneler hukukunu, yani mahkemeler tarafından mahkûm edilen ve haklarında cezaî takibat yapılmakta olan eşhasın muhafazasına tahsis olunan müesselerin tarzı inşa, idare ve teşkiline dair olan kaidelerin heyeti mecmuasını, mazideki menşeleri, inkişafları yani inkişafı tarihîleri noktai nazarından da tetkik etmek çok faydalıdır.

II — Yukarda arzolunan tarife nazaran hapishaneler hukukunu teşkil eden mevat:

1) Hapishaneler tekniği, 2) hapishanelerin idare ve teşkilâtına ait kaideler olarak ikiye ayrılır.

Hapishaneler tekniği ceza müessesatının ne suretle inşa edileceğini gösteren sistemi teşkil eden prensiplerdir. Yani hapishane mühendisliği demektir.. Hapishane kaideleri ceza müesseselerinin muhtelif ve mütenevvi faaliyetine ait prensiplerdir. Yani ceza müesseselerinin vasıflarını (Çocuk hapishaneleri, ziraî koloniler ilh....) Tayin ve hukukî ve idarî noktai nazardan (nereye tabi olacakları, kontrolları ilh....) vaziyetlerini ve dahilî teşkilâtını (amirler, memurlar, gardiyanlarla bunların hukukî münasebetleri, mevkuflara, mahkûmlara yapılacak muamele tarzı.) Tanzim eden kaidelerdir.

III — Hapishane kaidelerinin mahiyeti hukukî, iktisadî, ahlâkî ve içtimaîdir.

Hukukî mahiyeti haizdir. Zira fertlerin tevkif veya hapislerine teallûk etmek itibarile tamamile hukukî sahada cereyan ederler.

İktisadî mahiyeti haizdir. Zira hapishaneler dahilindeki sayü amelin ne suretle tahtı inzıbata alınacağını gösterirler. Cezanın vazaifi asliyesindenbiri de mahpuslara sayü amel temin etmek olduğu içindir ki bu kaidelerin ekonomik cihetleri de vardır.

Ahlâkî ve içtimaî mahiyeti haizdir. Zira bu kaideler mahpuslara ne suretle muamele yapılması lâzım geldiğini gösterdiği cihetle onların ahlâkî (mahkûmların ıslâhı ilâahiri..) ve içtimaî gayeleri istihdaf etmemesi mümkün değildir. Cezanın gayesinin lâyik olan mahpusları yeniden cemiyete iade etmek olduğunda asla şüphe yoktur.

IV — Hapishane hukukunun tarihen tetkiki yukarda süylediğimiz hususattan ayrılamaz. Bu hukuk bize hapis müesseselerinin teknik ve idare itibarile ne suretle teşekkül ettiklerini gösterir. Hapis müesseselerinin pek tedricî ve uzun süren inkişafına rağmen hapishane tarihi hukukuna ait tetkik ve tetebbu materyelinin çok az olduğunu nazarı itibara almak lâzımdır.

Hapishaneler uzun zaman basit muhafaza yerlerinden başka bir şey değildi.

Hapishaneler hakkında daha hakikî ve insanî fikirlerin zuhurile hapis müesseselerinin ıslâhına teşebbüs edildikten sonra bu müesseselerin tipleri pek mahdut idi. Ayni tipteki hapishaneler uzun zaman muhafaza edildi.

V — Hapishaneler hukukunun tarihi inkişafı aşağıda yazdığımız çok karakteristik ve (Enstirüktif) bazı hututu irae etmektedir.

1) Bazı istisnalar olmakla beraber bir kaidei umumiyedir ki: Eski zamanlarda hapishaneler, aleyhlerine ikame olunan ceza davalarının neticesine intizar eden veyahut mahkûm oldukları cezaları çeken mücrimlerin ve borçlarını vermeyen medyunların muhafazalarına mahsus yerlerdir.

2) Bibayette, irtikâp olunan cürmün mahiyetine, mahpusların sinnine, bedenî ve ruhî vaziyeti sıhhiyelerine ve cinsiyete nazaran hiç bir tefrik yapılmaksızın bütün mahkûmlar karmakarışık bir halde şekilsiz pir sürü gibi bir arada bulunduruluyorlardı.

Hapis müesseselerinin seyri inkişafında bu halita tedricî bir surette kaldırılarak ayni mahalde muhtelif cinse mensup mahpusların beraber yaşamaları adeti ilga olundu ve bilâhare bu yolda devam edilerek en son merhale olarak gençler yaşlılardan tefrik edildiler ve daha sonra cürümlerin mahiyetlerine göre (serseriler, dilenciler, tenbeller ilâahiri..) tefrik yapıldı. Nihayet cezaların muhtelif nevilerine göre tefrik sistemine vasıl olundn. Bütün bu ıslâhat 16 ıncı asırdan 19 uncu asra kadar devam etti. 19 uncu asırda, malûm olduğu üzere hapis sistemlerinin ıslâhı hareketi çok şiddetli oldu.

3)Eski hapishane, devlet kontrolu altında hususî efrat tarafından idare olunuyordu. Filhakika kurunu vustanın nihayetlerine ve karnı cedidin başına doğru kanunlar yalnız mücrimlerin hapsedilmelerini emrediyor ve bu hususta bir takım hükümler vazetmekle iktifa ediyordu. Mücrimlerin iskânlarını temin etmek (Mansio) hapishane müfettişine aitti. Bu müfettiş bidayette vazifesini sui istimal ederek bilâhare örf ve adet hükmüne geçen bu sui istiml ile mahpuslardan ücret alıyordu. Bundan maada kanunlar mücrimlerin işlerini de hapishane müfettişlerine tevdi etmişlerdi.

4] Zamanın ilerlemesile hürriyeti şahsiyeyi tahdit eden bazı cezalar zuhur etti. Hapis, nefy, bir mahalden diğer bir mahalle nakil gibi. (Transportation).

VI — Hapishaneler hukukunun tarihini tedkik için en mükemmel metot, bizim fikrimize göre hürriyeti tahdit eden cezaların infazı müesseselerinin inkişafını muhtelif memleketler vasıtasile tetebbu etmektir. Biz bu eserde İngiltere ve Danimarka hapishanelerinin tarihini tetkik etmek niyetindeyiz.

I

İngiltere Hapis muesseselerinin tarihi [1]

1 — İngiltere hapis müesseselerinin tarihi hürriyeti tahdit eden cezaların başlıca iki nevine yani hapis ile bir İngiliz cezası olan nakli mahal (Transportation) cezalarına nazaren iki kısma ayrılır.

2 — İngiliz hapis müesseselerinin tarihini bizim fikrimize göre yedi devreye ayırmak lâzımdır: 1) 16, 17 inci asırlara tekabül eden ilk devir. 2) İlk ıslâhat devri 1696 dan 1777 ye yani John Howard,a kadar. 3) Hovvard devri 1777 den 1832 ye kadar, 4) Nakli mahal cezası devri mahsusu 1619 dan 1777 ye kadar, 5) Yeni ıslâhat devresi 1832 den 1858 e kadar, 6) Du Gane, devri 1878 den 1894 e kadar, 7) Son inkişaf devri.

3 — İlk devirde yani 16 ıncı asırda «Regie Prigieni» tesmiye olunan

(1) Sidney And Bearice Webb — Engilish Prison under logal gouvernemente, London, 1922; Ruggles Brise Evelyn — The english Prisons system, London.

743

ve evvelki asırlarda tesis olunan ilk hapisanelere tesadüf edilmektedir.

King's Courtin Westminster), Londra kulesi (The Thower of London), (King's Bench Prison), ve Marshalsea, ve Fleet, hapisaneleri gibi.

Bunlardan bazıları muayyen mücrimlere tahsis edilmişti. Meselâ Londra kulesine siyasî mücrimler, Fleet hapisanelerine mücrimlerle beraber medyuonlar dahi konuluyordu. Bütün bunlar arasında en meşhuru Londra kulesi idi. Bu kule 120 ayak genişliğinde bir hendek ile çevrilmiş 60 ayak yüksekliğinde bir duvar içinde dört kuleden mürekkep bir kale idi. Dahilinde her biri altı mahpus istiap edebilecek bir derecede sekiz kule bulunuyordu. Kulelerin dibinde tahtelârz korkunç hapıshaneler vardı. Yalnız bir saman tabakası mahpusların yatacak yerlerini teşkil ediyordu. Buradaki mahpuslara yiyecek ve içecek tekerlekli ve döner bir makanizma ile gönderiliyordu. Bu makanizma aynı zamanda mahpusların defi hacetleri hususunda da istimal olunuyordu.

Mahpuslar kışın souktan yazın sıcaktan sonderecede iztirap çekiyorlardı.

Yukarda zikrettiğimiz hapisanelerden başka 16 ıncı asırdan itibaren hapis cezasının infazına tahsis edilmiş umumî hapishanelere de (Common goals) tesadüf ediyoruz. Bu müesseseler bir İngiliz hâkiminin (Sheriff) idaresine tevdi edilmişti. Fakat daima kralın hapishaneleri (goals) mevzuu bahisti. Bunlardan başka Komünlere, papazlara ve lordlara ait hapishaneler de vardı. Bu hapishanelerde bilhassa (Common goals) lerde mahpuslara yapılan muamele Avrupanın diğer memleketlerindeki mahpuslara yapılan muamelenin ayni idi.

Hapishane müfettişleri (Goalers) mahbusları merhametsizce kullanıyorlardı. Bu müfettişler maaş almadıkları için mahpuslardan ücret (Fees) istiyorlardı. Bidayette sui istimal neticesi ve daha sonra mahkemelerin muvafakatile mahpus, hapishaneye dühulünden umumî salonda kendisine hususî bir yer tahsis edilmesinden ve aldığı yataktan ilh... dolayı bir ücret vermeğe mecbur tutuluyordu.

Mahpuslar ziyaret kabul etmek, oyun kâğıdı aldırmak ve o sırada diğer yerlerde de olduğu gibi İngilterede de mahpusların içki kullanmalarına müsaade edildiği için alkolik içkiler getirtmeğe mezuniyet almak için de para vermek mecburiyetinde idiler.

16 ıncı asrın son nısfında islâh evleri (Houses of correction) teşkil edildi. (Bridewal) tesmiye edilen ilk ıslâh evi 1552 ile 1557 arasında Londrada inşa edildi ve bilâhare müsseselere hep bu isim verildi.

Filhakika 1576 kanunu (Bridewal) modeline göre ıslâh evlerinin inşasını emrediyordu.

Islâh evleri sulh hâkiminin idaresi altında bulunuyordu ve bir ceza müessesesi mahiyetini haiz değildir. Fakat bu müesseseler (Poor Lavv) kanunu ile yani fakirlerin kanunu ile emredilen fukara himayesi için bir vasıta telâkki ediliyor. Bu cihetle mücrim olmıyan fakat tenbel ve âtıl olan sersemlerle işsizler dahi terbiye maksadile oralara kabul olunuyodu. Tecrübe ile güzel semereler elde edildiği içindir ki 1659 kanunu ıslâh evlerinde de ceza disiplininin tatbik edilmesini emretti.

4 — Hovvart devrine hemen tekaddüm eden ilk hapishaneler ıslâhatı devri 1696 senesinde (Fleet) hapishanelerine yapılan vahim sui istimalât hakkında Parlamento âzasından (Poklington) verdiği bir nutukla başlar. Bununla beraber mumaileyhin nutkunun hapishanelerin ıslâhı üzerinde hiçbir tesiri olmamıştır.

«Hiristiyan ilim ve harsının teşvik cemiyetinin» (Society for the promotion of cristian knovvledge) müessisi olan (Compton) peskoposunun 1699 da hapishanelerin dehşetaver vaziyeti hakkında yaptığı tenkidatın daha ziyade tesiri oldu. Bu zatın mütemadiyen hapishanelerin ahvalinden şikâyet etmesi neticesi olarak bir parlamento komisyonu Nevvgate ve Marshalsea hapishanelerinin teftişine karar verdi. Bu komisyon teftişin neticesini bir raporla neşrederek vazifesini yapmış oldu. 1729 da parlamento ceneral Oglethorpe riyaset ettiği bir komisyonun Fleet Marshalsea hapishanelerinde irtikâp olunan mezalimi tahkika memur etti. Bu tahkikat dahi efkârı umumiye tarafından arzu edilen neticeyi vermedi. 1732 ve 1754 te diğer komisyonlar tayin edildi. Bu komisyonun raporları hapishanelerde mahpus ve mevkufların, hiçbir tasnife tâbi tutulmadıklarını ve mahpuslardan cebren para alındığını isbat etti. Bu tahkikatın neticesinde ancak borçtan medyun olanların vaziyeti ıslâh ve yeni hapis binaları inşa edildi. 1744 te serserilik hakkında neşrolunan meşhur kanun ıslâhat hakkında bir nuru ümit veriyordu. Zira bu kanun iki hâkimin ıslâh evlerini tetkik etmelerini emretmişti. Bu ümidi dahi bir sukutu hayal takip etti. Bununla beraber 1773 kanunu tahliye edilmesi lâzım gelen mahpusların mahpusiyet borcu denilen borçtan dolayı hapishanelerde alıkonulmalarını kat'î surette menetti

5 — İngiliz hapishanelerinin tarihi inkişafının üçüncü devresi yukarda yazdığımız John Hovvard ın ismine pek sıkı bir surette merbuttur. Kendi devrinin hapishanelerinin ıslâhına ilk defa teşebbüs eden ve hapishaneler ilmini tesis eden bu zattır.

Hapishane ilmine Hovvardın sarfettiği faaliyetin (1726 — 1790) iki cephesi vardır: Amelî cephe, nazarî cephe.

Birinci cephe, bütün Avrupa memleketlerinde hapishanelerin vaziyeti hakkında gayet vasi mikyasta topladığı malûmatla şahsî tecrübelerinin, ikincisi de muhtelif eserlerinde bu tecrübe ve malûmatın ilmî bir şekil-

245

de bir sistem altına alınmasından ve bir çok memleketlerde de kabul edilen hapishaneler ıslâhatına dair projelerin ihzarından ibarettir.

Tafsilâta girişmezden evvel Homardın talep eylediği ıslâhatın dört esasını kaydetmek isteriz:

1 — Sıhhî ve emin hapishaneler inşası;

2 — Bu hapishanelerin muntazaman teftişi;

3 — Mahpuslar tarafından verilen ücretlerin (Fees) ilgası;

4 — Çocuk hapishaneleri rejiminin kabulü.

Homardın arzu ettiği sisteme hâkim olan prensipler bunlardı. Bu zatın eserleri İngilterenin ve Walesan ve bir çok Avrupa memleketlrinin [1] hapishane ve hastanelerinin ahval ve vaziyetlerinden bahistir. Bu eserlerde Homard her şeyden evvel kendi devrinin hapıshanelerinden gördüğü sefaleti tasvir etmiştır. Ona göre bu sefaletin sebepleri mahpuslara gayet az gıda verilmesinde ve bazılarınada bu gıdanın bile verilmemesinde aranılmalıdır. O, para almadıkça mahpuslara ne ekmek ve nede içecek vermeyen bir çok hapishaneleri ziyret etti. Bunun neticesi olarak hapishanelere gayet sağlam giren mahpuslar cılız ve alil çıkıyorlardı. Bir çok hapishanelerde su bile yoktu. Su bulunsa bile mahpuslara kâfi miktarda verilmiyordu.

Hapishanelerin havası fasit ve koğuşlar gayet ratıptı. Homadın eserlerinde hikâye ettiği gibi hapishanelerde not aldığı sayıfalar o kadar ratıp idi ki bu sayıfaları istimal etmezden bir'kaç saat evvel onları ateşte kurutmak mecburiyetinde kalıyordu. Bazı hipishanelerde odalarda iki baş parmağı yüksekliğinde su tabakası bile vardı.

İşte böyle hapishanelerde yatan mahpuslar hastalanıyorlardı. Bazı hapishanelerde abdesthane bile yoktu. Hapishane odaları pencereden mahrum idi. Bunun sebebi hapishane müfettişleri pencere vergisi vermemek için mevcut olan pencereleri bile ördürtmüşlerdi.

Homard sıhhat ve ahlâk noktai nazarından dahi hapishanelerin ne kadar berbat bir vaziyette bulunduğunu görmüştür. O devirde mücrimlerle medyunların, kadınlarla erkeklerin ve çocukların ve cürüm irtikâbında iyice kanıksamış mahkûmlarla bir arada bulundurulmaları âdet idi.

Bazı hapishanelerde çok hafif cürüm irtikâp ettiklerinden dolayı ıslâh evlerinde bulunmaları lâzım gelen mahkûlar da vardı.

Bazı hapishanelerde de Homard delilere bile tesadüf etmiştir. Bu

[1] Hovvard J. - The State of the prisons in england and malles mit preliminary observations and an account of some foreign prisons, marrington, a further account of fereign prisons and hospitals, vith additional remarks on the prisons of this country, vvarrington, 1789.

deliler hiç bir tedaviye tâbi tutulmadıklarından maada istihzaya da maruz kalıyorlardı. Tehlikeli deliler diğer mücrimler ve mahkûmlar için daimî bir korku ve tehlike teşkil eyliyorlardı.

Mahpusların, malûliyetlerinin sebepleri Homardın fikrine göre havanın kifayetrizliği, pislik, fena gıda, eski bozuk ve ekşi bira ve hareketsizlik ilh.... Gibi mahpuslara tatbik edilen gayri sıhhî rejim idi.

Böyle bir çok noksanları ikmal için hapisane idaresinde, gerek hapis binalarına ve gerek mahpuslara taallûk etsin, bir çok ıslâhata ihtiyaç olduğunu ileri sürüyordu. Homardın istediği şeyler: Mahpuslara daha iyi muamele etmek; yeni hapis binalarının inşası, medyunların mücrimlerden; erkeklerin kadınlardan ayrılması; mahpusların sınıf sınıf tefriki, banyolar, alil mahpuslar için hastaneler ve iş evleri tesisi; hapishane derununda küçük kiliseler açılması; hapishane doktorlarının tayini; temizlik, abdesthaneler, iaşenin ıslâhı, bahçeler, mahpusların yaptıkları işlerde onlara hisse verilmek ve tahliyelerinde mahpuslara para vermek gibi islâhat idi.

Homard propagandasında 1773 de hâkim (Sheriff) tayin edilmezden evvel başlamıştı. Mumaileyh at üstünde şehirden şehire giderek hapishanelerin sefil vaziyetini âleme ilân ediyordu. 1774 de hapishane rejiminin ıslâhını mutazammın olan iki projesini parlamantoya takdim etti ve yeni teşkil edilmiş olan hapishaneler ıslâhı komisyonundan avam kamarası huzurunda istima edilmesine karar aldı.

İman ve hararetle meşbu ve âzamî surette alenen yapılan bu faaliyetin neticesinde teşriî meclis Hovvardın iki projesini kabul ederek onları kanun haline kalbetti. Bu kanunlardan biri muayyen zamanlarda hapisanelerin temizlenmesini, mahpusların yıkanmasını, alilhaneler teşkilini, mahpusların ahvali sıhhiyesi hakkında her üç ayda bir kere mahkemelere rapor vermekle mükellef hapishane doktorlarının tayini; ikincisi de Tahliyesi lâzımgelen mahkûmların derhal hali serbestiyete konulmalarını emrediyordu.

Hovvardın fikirlerinin dairei tesiri burada da kalmadı. Bu fikirler halkın vicdanında derin inikâsat yaptı ve bu büyük insaniyetperverin izine tevfikan bir çok kimseler hapishanelerin ıslah edilmesini talep ettiler.

18 inci asrın en büyük hukukçularından Blackstone ve Eden Hovvardın fikirlerini tamamile kabul ederek, plânlarını kendileri hazırlamak suretile millî hapishaneler tesisi zaruretini müdafaa ettiler. Onların projeleri de 1779 da parlamentoca kabul olundu. Fakat bu kanun da mahpuslar hakkında şedit bir inzibat tatbıkı, gece ve gündüz infirat sistemi, dinî tedrisat ve Hovvardin istediği hapishanelerde

744

iyice tanzim edilmiş işler tesisi gibi pek muvafık ahkâmı ihtiva ettiği halde tatbik edilemedi.

Bununla beraber mahallî hapishaneler ve ıslâh evleri kakkında cüz'î ehemmiyeti dahi haiz olsa bir takım ıslâhat vücude getirildi. 1791 senesinde İngiliz hapishaneleri tarihinde gayet mühim bir terakki kaydetti. Filhakika mezkûr senede, 1823 tarihine kadar hapishaneler idaresine ait ahkâmın umumî menbaını teşkil eden hapıshane kanunu (Prison Act) ilân olundu.

Bu kanun 1832 tarihine kadar mevkii meriyette kaldı. hkâmı esasiyesi hulâsaten şunlardı: Geceleri hücrelerde infirat, sert ve fakat faydalı say ve hıfzıssıhhaya ait diğer bir takım hükümler.

Bu hapishane ıslâhatını tatbik etmek zarureti Amerika istiklâl mücadelesinden doğdu. Bu mücadele nakli mahal (Transportation) cezasının icrasına mâni olduğu cihetle böyle bir cezaya mahkûm olan mahpuslara tatbik edilacek sistemi tayin etmek zarureti hasıl olmuştu. Mes'le bidayette bu kabil mahkûmları eski gemilere (Kulks) yerleştirmek suretile muvakkaten hallolundu. «mahkûmların maneviyatını bozan ve onları adeta hayvanlaştıran bu gayet menfur usul» 1787 ye kadar devam etti. Yine nakli mekân cezasının tatbıkına imkân olmadığı içindir ki 1776 da pek meşhur olan Millbank hapishanesinin inşası fikri ilk defe ortaya atıldı. Bu tasavvur ancak 1716 da mevkii fiile konulabildi.

İngiliz hapishanelerinde pek mühim bir devir de 1811 dan itibaren başlayan devirdir. Bu devirde parlamento evvelce inşa olunan Gloucester ve Nottingham hapishanelerinin kifayetsizliği anlaşıldığından dolayı, bir model hapishane olmak üzere Benthamın yaptığı plânın tatbikını bir komisyona havale etti. Binnetice 1816 da Panotik tipte 8 köşeli Millbank hapishanesi ve daha sonra da 1842 de Pentoville hapishanesi inşa edildi [1].

Bu hapishane infirat sistemi ve sınaî işlerin tatbikile beraber dinî tedrisat dahi yapılıyordu. Biri erkekler, diğeri kadınlara mahsus olmak üzere iki binadan mürekkepti. Mahpuslar üzerinde nezaret bir tarassut kulesinden icra olunuyordu.

Bu yeni ıslâhatı büyük bir hareret ve tehalükle hazırlayanlar arasında namı İngiliz hapishaneler tarihinde daima yat edilecek olan Elizabeth (1780 — 1845) isminde meşhur bir kızı unutmamak lâzımdır. Bu kız yazdığı eserler ve bir çok yerlerde irat ettiği nutuklarla hapishanelerin ıslâhı için gayet sürekli ve büyük bir propaganda yaptı. Onun, ve Londrada 1808 de Amerikan modeli üzere tesis olunan «hapishane di-

[1] Bu hapishane 1896 da terkolundu. Bugün güzel sanatlar müzesidir.

siplininin» ıslâhı ve ölüm cezası hakkındaki bilgilerin neşir ve tamimi cemiyetinin (Sociyety For diffusion of Knovvledge upon the punishment of death, and the improvement of prison discipline) teşebbüsleri mahpusların vaziyetini ıslâhı istihdaf eden bir çok münferit kanunların ve 1823 de naz:r Peel tarafından parlamentoya takdim edilen hapishaneler hakkındaki yeni kanunun (Goal Act, yahut, Peel's Act) neşrini temin etti.

Bu kanun İngiltere ve Wales devletindeki hapishanelerin ve ıslâh evlerinin inşasını tanzim ve hapishanelerin dahilî nizamına ait bir takım hükümleri ihtiva ediyordu. Hâkimler hapis müesseselerini arganize etmek ve her üç ayda bir bu hapishanelerin şeraiti hakkında dahiliye nazarına (Home Secretary rapor) vermekle mükellef idiler. Kanun hapis müesseseleri müfettişlerine (Goalers) her nevi ticarî mahiyeti haiz faaliyette bulunmalarını menederak onları maaşlı memur meyanına ithal etti.

Mahpusların inzibatî nizamına da ehemmiyet veriliyordu. Bu maksatla, Bentham'ın talebeleri 18 inci asrın nihayetlerinde Horsham ve Petvvorthdeki hapishanelere tefrik sistemini ithal ettirmek için bir takım teşebbüslerde bulunuyorlardı. [1] daha sonra 1830 da Preston ıslâh evi pazarı John Clay hapishanelere ademi ihtilât sistemini ithal ettirmek istedi. Fakat İngiliz tefrik sisteminin çok bahalıya mal olacağı anlaşıldığından «Aubun»nin cemiyet halinde sukut yani sakıt cemiyet sistemi (Auburn silent associative system) [2] ihtiyar olundu.

Bazı hapishanelerde ve bazı iş evlerinde 1811 de, 1770 hapishaneler kanunu tarafından derpiş olunan ve Benthamın tavsiye etmiş olduğu değirmen işleri tatbik olundu. Bu nevi ceza mezkûr kanuna göre mevkufları yahut mahpusları "ne bilgisizlik, ne ihmal ve nede teannüt yüzünden asla kaçılamıyacak ve maddesi ve alâtı itibarile sirkate elverişli olmıyan bir say şekline„ icbar edecekti,

Bu gaye ile yukarda ismi geçen değirmen inşa ve bilâhara muhtelif şekillerde tekemmül ettirilmişti. Bu değirmen bir tekerlekli bir makineden ibaret olup mahpuslar bu tekerleği ayaklarile basarak döndürmiye mecbur idiler. Tefrik ve tecrit sisteminin kabulü muhtelif mahkûm-

[1] Bu sistem «hırıstiyan ilim ve harsı cemiyetinin» (Christian knovvledge society) fikirlerinin tatbikı idi. ıngiliz tefrik sistemine göre her bir mahpus bir hücrede hapsolunuyor ve gece gündüz bu hücrede çalışıyordu. Bu sistem Pensilvania sisteminden (Pennsilvania solitaryconfinement) ayrılıyordu. Zira Pennsilvania sistemine göre mahpus her hangi bir insan ile ihtilâtta bulunmaktan memnu idi. Halbuki İngilız tefrik sisteminde mahpus yalnız diğer mahkûmlarla temas ve ihtilâtta bulunamazsada hapishanenin muallimleri vesair memurlarile bol bol temasta bulunabiliyordu. (Webb — yukarda zikrolunan eser, sayıfa 117 — 118).

[2] Webb — ayni eser, sayıfa 95

749

lar tarafından birlikte işletilen bu alâtın tebdilini istilzam etti. Tecrit usulü hücrelerinde tek başına mahkûmlar tarafından işletilebilecek olan bir aletin istimalini zarurî kıldı. Bu maksatla el değirmeni denilen bir âlet icat olundu. Bu âlet ilk defa şekli iptidaisinde Pentonville hapishanesinde tatbik edilmiştir. 1846

Maamafih bu devirden itibaren mezkûr sisteme karşı itirazlar yükselmiye başladı. Bu âlet hakikî bir işkence vasıtası gibi telâkki ve mahpusların sıhhatını tehdit etmekle ittiham olundu ve bu işin mahkûmların karakterlerinin teşkiline yardım etmek gayesine külliyen münafi olduğu iddia edildi.

Sistemin muarızları imhakâr olan bu sayin (Deterrent labour) ilga olunmasını ve mahpusların harektlerini ihya ve teşkil edecek başka bir say sisteminin (Reformatory labour) kabulünü talep ettiler.

6 — İngilterede hapishaneler tarihinin dördüncü devri, en karakteristik bir İngiliz cezası olan nakli mekân cezasının inkişaf devri gibi telâkki olunmalıdır. Müstemlekelere mücrimleri nakil âdeti 17 nci asırda bilhassa 1619 da başlamıştı. Bu usulün, (arzu edilmiyen vatandaşların ormanlara gönderilmesi için keyfî bir şekilde gemiye irkâpları) şeklinde telâkki edilmesi lâzımdır. Bu sebepledir ki bu usul «beyaz esareti» mahiyetini haizdi. Böyle bir ceza fikrinin ilk tohumu Kraliçe Elizabet 1558 1603 tarafından neşrolunan serserilik hakkındaki kanunda bulunuyor. (Vagrancy Act). Bu kanun mücrimlerle tehlikeli adamları nakletmiye ve bazı mahallerde nehbü sirkat cürümlerini ika eden mücrimleri tecziye ettikten maada Amerikaya nefyedilmelerine dahi salâhiyet veriyordu. Kral birinci Jakop (1603 — 1621) 1619 da bin tane mücrimin idam cezalarını Amerikada nefyi müebbede tebdil ederek onları Virginyaya göndertti. Nakli mekân cezası hakkında sarih ahkâma ikinci Karlonun (1660 - 1685) kanununda tesadüf olunuyor ve Transportation tabiri ilk defa olarak bu kanunda istimal olunmuştur.

1718 de birinci Jorj tarafından neşrolunan diğer bir kanun bir çok ahvalde bazı mücrimleri Amerika ormanlıklarına gönderiyordu. Yine bu kanun idam cezaları affolunan mücrimlerin yedi seneden on seneye kadar müteahhitlere teslimini de emrediyordu ve hâkimler Webb [1] in dediği gibi hapishanler masrafından tasarruf için bu salâhiyetlerini vasi mikyasta istimal ediyorlardı.

Evvelce söylediğimiz gibi 1776 da başlıyup 1783 de hitam bulan Amerika müstemlekelerinin istiklâl mücadelesi Amerikaya mücrim nakliyatını gayri mümkün kılmıştı. Bunun üzerine eski gemilerden istifade etmek ve yeni hapishaneler inşa etmek düşünüldü. Bununla beraber Transportation cezası tamamile terkolunmadı. Avusturalya erazisinin ngilizler tarafından işgali mezkûr cezanın infazına yeni istikametler vermişti. Filhakika 1787 de mahkûmların (Wales) e izamı başladı. 1788

[1] Wbb - yukarda zikrolunan eser, sahife 44

de bu eyalet ve mülhakattaki adalar valii umumisi 700 den fazla mahkûm ile Botany - Bay a vasıl oldn. Bu tarihten itibaren izamlar her sene tekerrür etti.

Bu arada mezkûr cezanın infazı tarzı biraz tadile uğradı: Bu cezaya düçar olanlar müddeti cezaiyelerinin bir seneden üç seneye kadar olan ilk devresini Pentonville Portland hapishanelerinde geçirdikten sonra Vandiemensland a (cenubî Avusturalya) gönderiyorlardı. Mahkûmlar buradaki hapishanelerde daimî bir provaya tabidirler. Bu prova lehlerine neticelendiği takdirde gayet yüksek ücretle ziraî işlere kabul olunuyorlardı. Norflok adası ismi şartla tahliye müessesesinin aslına pek sıkı bir surette merbuttur.

Salâhı hal ve yahut işte ihtimam ve dikkat gösteren mahpuslara mükâfat olarak verilmek üzere (iş markalarını) ihdas eden; naklolunan mücrimlerin umur ve hidematını teftişe memur kaptan «Maconoichie» dır. Markalar mahkûmlere verilen ücretin arttırılmasına ve ceza müddetinin tenkisine yarayabilirdi. Muayyen numarada marka kazanan mahpuslar tekrar Vandiemenslanda gönderiliyorlardı. Burada gayretle çalışanlar ve hüsnü hal gösterenlere (serbestiyet vesikası) ve yalnız orta derecede hüsnü hali görünenlere (prova vesikası) veriliyordu. Bu vesikalara malik olan mücrimler polisin nezareti altında kalmak şartile her hangi bir iş tutabilirlerdi.

Maamafih bu esnada İngilterede nakil cezasına karşı bir aksül mel husule geldi. Bu cezayı ilk defa protesto edenler Avusturalyalı serbest amele olmuştur. Zira Avusturalyaya nakledilen mücrimler bu serbest ameleye müthiş bir rekabet yapıyorlardı. Bu bapta katolik Peskaposu W. Allathorne nin tenkidatı büyük bir tesir yaptı. Bu zat nakil cezasının ferî bir cezanın bile evsafını haiz olmadığını ve bu sebeple hiç bir tahrifkâr tesiri olmadığını zira mücrimlerin ondan aslâ korkmadıklarını ve bu cezanın ıslahkâr tesiri olmadıktan başka mücrimlerin ahlâkî seviyelerini daha ziyade indirdiğini söylemiştir. 1737 de bir parlamento komisyonu meseleyi tetkik ederek (Wals) e mücrimlerin nefyedilmesini talik ettirdi. Fakat ayni zamanda yeni hapishaneler inşasını da tavsiye etti. Bununla beraber hükûmet (müstemlekelerde say kuvvetinin azaltılmayacağını) ileri sürerek nakliyatın icrasında devam etti.

Müstemlekelerde vahim olmıyan ceraimden dolayı mahkûm olanlar serbest tutuluyorlardı. Halbuki vahim cürümler irtikâp ettiklerinden dolayı mahkûm olanlar ağır işler görmeğe mecbur edilir. 1853 ve 1857 de nakil cezası ilga olundu. Maamafih bu ceza idarî tedbir şekli altında 1868 e kadar devam etti.

7 — Hapishanelerde tatbik edilen usulün inkişafına avdet ederek gayet mühim bir hadiseyi kaydetmek zarureti vardır. 1835 de Dahiliye nazırı hapis müesseselerine tefrik ve tecrit sistemini kabul ettirmiş-

781

tir. 1839 da neşrolunan hapishaneler kanunu, tecrit usulünün mahpuslar arasında akıl hastalıklarının artmasına sebebiyet verdiğinden dolayı bir çok hapishanelerin idare heyetlerinin protestolarına rağmen bu sistemi muhafaza etti. Ayni sistem 1853 — 1857 senelerinde neşrolunan cezaî esaret (penal servitude) kanunlarında dahi muhafaza olundu. Hapishaneler tarihi noktai nazarından bu son kanunların büyük bir ehemmiyeti olduğunu unutmamak lâzımdır. Nakil cezası ilga olunuuca gayet zarurî görülen veni hapishanelerin inşasına teşebbüs etmek ve yeni bir nevi zeza düşünmek icabederdi. Halbuki bu kanunlarla evvelce Millbanke Pentonville hapishanelerinde kabul ve tatbik edilmiş olan cezaî esaret yeni hücrelerde tecrit sistemi kabul olundu.

Bu muaddel ingiliz sisteminin evsafı mümeyyizesi — bu sistemki evvelce Hollanda da ilk defa olarak Joshua Jedd tarafından teklif olunmuştur — şunlardır: Tedriciyet, şartla tahliyeyi ilk defa (Maconochie) in tatbik ettiğini evvelce söylemiştik. Mezkûr tedriciyet usulünün derecatı şöyle taksim edilmişti: 1 — Cezaî esarete (penal servitude) mahkûm olan şahıs mutlak tecride tabi tutuluyordu. Bu derecede, mahkûm, gece ve gündüz ihtilâttan memnu sıkı bir perhiz rejimine tabi ve hiçbir ücret almadan çalışmağa mecbur idi. İkinci derece: mahkûmun sükûtu muhafaza etmek şartile müşterek işe kabulü; üçüncü derece: açık havada çalıştırmak daha fazla gıda ve salahi hal ve dikkat gösterenlere iş markaları vermek, dördüncü derece: Cezanın bir kısmı af ve serbestiyet vesikaları istihsali yani şartla tahliye hakkı, bu sistem Du Cana devri tesmiye olunan devrede tadil edilmiştir.

Burada, İngiliz hapishaneleri tarihi inkişafının beşinci devresindeki iki mühim zamanı dahi kaydetmek mecburiyetindeyiz: El ve ayakla çevrilen değirmenlere karşı yeniden aksülamel; Parson nun yaptığı hapishane sisteminin ıslâhına teşebbüs.

Mezkûr aletlere karşı aksülamel, bu aletler hakkında Dahiliye nazırı tarafından fikir ve mütalâaları sorulan hapishane müdürleri tarafından yapılmıştır. Hapishane müdürleri bu işin gayrı müsmir olduğundan sarfı nazar kadınlarla 14 yaşından dun çocuklar asla muvafık gelmediğini beyan ve bu işte hidematı şakkaya mahkûm olanların tıbbî muayeneden sonra kullanılmalarını teklif ettiler. Londrada hâkim muavini (Under-Sheriff) Charles Pearson tarafından yapılan ıslâhata teşebbüsüne gelince mumaileyin 1847 senesinde Avam Kamarasına aza intihap olunduğu ve hapishaneleri ıslâh ettirmek için pek büyük bir faaliyet sarfettğini hatırlatmağa mecburuz. Mumaileyhin istediği ıslâhat arasında bilhassa hapishanelerde terbiye ve ıslâh sisteminin tatbiki mahkûmlara aynı elbise giydirilmesi ve ika olunan suçtan dolayı nakdî tazminatın kabul edilmesi gibi hususat idi. Onun fikrine göre Dahiliye nazırına, mahkeme kararlarındaki hapis sene ve aylarını, hergün on saat hesap etmek şartile, saati mesaiye kalbü tahvil etmek salâhiyeti verilmelidir. Her senede

752

300 gün hesap edilecekti. Bu hesaba göre bir seneye mahkûm olan 3000 saat çalışmak mecburiyetinde kalacaktı. Yine onun fikirlerine göre mahkûmlara kendi hareketlerine hâkim olabilecek ve kendi kendilerini kontrol edebilecek bir terbiye verilmekle beraber onlar sanayiin herhangi bir şubesinde çalışabilecak bir surette hazırlanacaklardı. Bundan maada bir takım mukavelelerle mahkûmların ziraî mesaiye de kabul edilmelerini tavsiye ediyordu, 1850 de hapishaneler ıslâhatı için tayin olunan komisyon (Parson) nun tekliflerini tetkik etti. Fakat onları tatbikat sahasına isal edemedi.

8 — İngiliz hapishaneleri tarihi inkişafının yedinci devresine (Du Cane bevri) tesmiye olunur. Bu devir 1878 den 1894 de kadar devam etmiştir. Askerî kaymakamı olan (Du Cane) hapishanelerin muhafazasına memur olan kuvvetin kumandanı idi. İngiliz hapishanelerinde yapılan ıslâhatın pek mühim bir kısmı onun himmetile yapılmıştır. Tedriciyet usulünü tekemmül ettiren de odur.

Du Cane [1] ve şürekâi mesaisi tarafından müdafaa edilen tedriciyet sisteminin ıslâhı İngiliz sistemi denilen ve umum İngiliz hapishanelerinde kabul edilen bu sistemin dört devre ayrılmasından ibaretti.

Birinci devirde mahkûmlar günde on saat çalıştırılıyordu. Bu on saat değirmen çevirmeğe tahsis edilmişti. Bu devirde mahpuslara yatak verilmediği gibi ücret dahi verilmiyordu. Kitap okumalarına dahi müsaade edilmiyordu. Bir ay sonra mahkûmlar ikinci devreye geçiyorlardı. Bu devrede onlar sınaî işlere kabul ediliyor, haftada beş gön kendilerine yatak veriliyor, biraz mektep dersi gösteriliyor ve hücrelerde mektep kitapları okumalarına müsaade olunuyordu. Pazar günleri de mahkûmlar jimnastik yapabiliyorlar ve bir şilini geçmemek şartile bir ücreti sa'y dahi alabiliyorlardı. Üçüncü devrede iş, tahsil ve tedris şeraiti aynı idi: yahut haftada altı defa veriliyor ve iş ücreti de on sekiz (Pence) e kadar yükselebiliyordu. Nihayet dördüncü devrede mahkûmlar seleksiyon esasına istinaden hapishanelerin emniyet ve itimat talep eden hizmetlerinde kullanılabiliyorlardı. Hergün yatakta yatmalarına müsaade ediliyor serbestçe okuyabiliyorlar ve iki şilinden fazla iş ücreti alabiliyorlardı. Mektup yazabildikleri gibi bazı fasılalarla ziyaret dahi kabul edebiliyorlardı.

9 — İngiliz hapishanelerinin son inkişaf devri hapishaneler hakkındaki 1898 kanunile başlar. Bu kanun ile mühim ıslâhat yapılmıştır. Bir seneden ziyade bir müddetle mahkûm olanların hüsnü hal markaları sistemile mahkûmiyetlerinin bir kısmının affedilmesi kabul olunmuştur. Mahkûmların müştereken çalışmalarına müsaade edildiği gibi cismanî cezaların tatbiki de tahdit olunmuştur.

[1] Du Cane . — Cellular syastem, London, 1872 e Defects in the criminal administration and humanitarism, viht special reference to the prison system, London, 1872

Türk Temyiz Mahkemesi Kararları

Alâmeti farika - Ref'i iltibas

Hükmü veren mahkeme: İSTANBUL Asliye Mahkemesi Birinci Ticaret Dairesi.

Tarihi: 11/6/930.

Tmyiz edilen hükmün No. 731.

Davacı: Pariste Jelle Frer İtriyat Fabrikası sahipleri Le Karonve mahdumları vekili avukat Lütfü Fikri bey.

Aleyhine dava olunan: Kolonyacı A. Nazar efendi.

Temyiz edilen fıkrai hükmiyenin hülâsası: Müekkillerinin beynelmilel Büroya müseccel Mikado namı altındaki alâmeti farikasıyle iltibasa mahal verecek surette, müddeaaleyhin alâmeti farika istimal etmekte olduğundan bahsile, iltibası vakıın ref'i ve piyasada mevcut malların men'i furuhtu ve şimdilik 2000 lira tazminatın tahsiline karar itası hakkında müddei vekili tarafından ikame olunan davanın icra kılınan muhakemesi neticesinde; dava arzıhaline merbut ve müddeaaleyhin istimal ettiği alâmeti farıkayı natık etiketler ile müddeinin kullandığı şekil arasında açık bir iltibas mevcut olduğundan bilbahis işbu etiketler arasındaki iltibasın ref'ine ve tazminat talebinin reddine karar verildiğini havidir.

Temyiz ve izahatı şifahiye ahzini talep eden: Kolonyacı A. Nazar efendi vekili avukat Cemil bey.

Sebkeden talebe mebnitayin kılınan günde müstet'ii — temyiz namına avukat Cemil ve Ahmet Esat ve mümeyyezün—ale yhtarafından Lütfü Fikri

354

beyler mübrez ve evrak meyanında mevcut vekâletnamelerine müsteniden gelip müddeti temyiz hakkında mümeyyezünaleyh vekilinin bir diyeceği olmadığı ve temyiz istidasının mehli kanunî zarfında ita ve kaydeylediği anlaşıldıktan ve hazır bulunan tarafeyn vekillerinin verdikleri izahatı şifahiye istima edildikten sonra vaktin ademi müssaadesine binaen, bu bapta tetkikatı lâzime icrasile karar ittihazı hususunun ahar bir güne taliki tensip kılınmış idi. Ahiren mümeyyüzünbih ilâm, evrakı hükmiye ve temyiziye ile birlikte mütalea ve tetkik ve icabı keyfiyet müzakere olundukta:

İddianın müddeaaleyhi ilzam edebilecek bir şekli kanunî iktisap edebilmesi için ticaret kununun 56 ncı maddesi mucibince müddei mumaileyhin istimal eylediği alâmetin bihakkın kullanılmış olması lâzım ve zarurî olup iktisat vekâleti celilesinden vukubulan istilâma verilen cevapta Lozan ahitnamesinin 91 nci maddesi mucibince, müddeti muayyenesi zarfında tescil ettirilmiyen mezkûr âlâmetin keenlemyekün addedildiği bildirilmiş ve beynelmilel büroya kayt muamelesinin ittihada dahil hükûmetleri ilzam edebileceğine müteallik hükmün mesnedi kararda gösterilmemiş ve maahaza müddeaaleyh tarafından verilen lâyihai temyiziyenin merbutu İstanbul iktisat mıntaka müdürlüğü tezkeresinde müddei tarafından bilistimal tescili talep edilen «The Mikado» ibaresini havi olan markanın alâmeti farika nizamnamesinin birinci maddesinde yazılı tahsis kaydına salih görülmediği vekâleti müşarünileyhanın iş'arına atfen mezkûr bulunmuş ve bu husus indelmuhakeme müddeaaleyh vekili canibinden de iddia kılınmış iken tetkikatı muktaziye icra ve esbabı reddiyesi gösterilmeksizin talimatnamenin ve matufunaleyhi olması lâzımgelen alâmeti farika nizamnamesinin hadisede haizi tesir olmadığından bilbahis mezhûr maddei kanuniyedeki ibarenin nazardan dur tutulması yolsuz ve müddeaaleyh vekili dava istidasında merbut üç etiketten bir ve iki numaralı etiketleri istimal etmiyeceklerini beyan eylemesine göre davada mevzuu tetkik ittihazı icabeden üç numaralı etiketin müddeinin kullandığı etiketle iltibası olup olmadığı tetkik ve iltibasın vecihleri de irae edilmek icabederken tetkikatın her üç etikete teşmili de zuhul eseri bulunmuş ve itirazatı temyiziye esbabı mebsuta dolayisiyle varit görülmüş olduğundan hükmün hukuk usulü muhakemeleri kanununun 428 nci maddesine tevfikan NAKZINA ve zirde müfredatı murakkam masarifi temyiziyenin ilerde haksız çıkacak tarafa aidiyetine 18/1/931 tarihinde ekseriyetle karar verilerek tarafeyn vekilleri hazır bulunmadığından tefhim olunamadı.

Tenzili ceza

Zimmetine para geçirmekten suçlu sabiık Edremt icra memuru Nuri beyin sabit olan fiillerinden dolayı ceza kanununun 202 inci maddesine tevfikan üç ay hapsine ve zimmetine geçirdiği paraya mukabil evini ipotek etmek suretile işbu paranın tediyesini temin ettiğinden mezkûr maddenin ikinci bendine tevfikan takdir olunan üç ay hapis cezasının bir ay on beş güne indirilmesine ve bu kadar müddetle memuriyetten mahrumiyetine ve zimmetine geçirdiği tahakkuk eden paranın tahsiliyle icra dairesine teslimine dair Burhaniye ağır ceza mahkemesinden verilip kat'iyet kesbeden 18/12/930 tarihli hükmün muhalefeti kanuniyesinden bahisle temyizen tetkıkı Adliye Vekâleti celilesinin yazılı emrine atfen Cümhuriyet baş mü ddeiumumiliği memuriyeti aliyesinden ihbar ve dava evrakı temyiz mahkemesi birinci ceza dairesine tevdi edilmekle okunup iş anlaşıldıktan sonra icabı konuşuldu.

1 — Maznun aleyhine 202 inci maddede yazılı tenzilâttan istifade edebilmesi; zimmetine geçirdiği parayı muhakeme edilmezden veya hükmün verilmezden evvel tamamile ödenmesine mütavakkıf bulunduğu halde mahkemece maznunun işbu zimmetine mukabil evini ipotek ettirmek suretile tediyesini temin etmiş olduğundan bahsile bu keyfiyet kanunun kastettiği ödeme mahiyetinde bulunup bulunmadığı tetkik edilmeksizin mnkadder cezanın tenziline gidilmesi.

2 — Maznunu mumaileyhin muhtelif zamanlarda ve müteıddit eşhasa ait parayı zimmetine geçirmiş olmasına göre ceza kanununun 80 inci maddesi hükmün de nazara alınması.

Yazılı emre atfen ihbarnamede güsterilen ve yukarda yazılan sebepler bozmayı müstelzim bulunmuş olduğundan ceza muhakemeleri usulü kanununun 343 üncü maddesine tevfikan tekriri muhakeme edilmemek üzre mezkûr hükmün bozulmasına 16/6/931 tarihinde ittifakla karar verildi.

muhakemelerinin yeni tensiki hakkındaki proje teşkil eder. Fakat sonra Almanyanın iktisadî vaziyeti öyle korkunç bir hâl aldı ki mehakim teşkilâtını masraflarda tasarruf hakkında hüküm süren noktai nazar altında hemen başka şekle sokmağa tevessül zarureti hasıl oldu. Bu itibarla hükûmet Rayhştag tarafından 8 kânunu evvel tarihinde kendisine verilen salâhiyeti istimâl ederek 4kânunu sani 1924 tarihinde muhakeme teşkilâtına ve cezaî tevzii adalete dair bir nizamname çıkardı. Bu nizamname ile ıslâhat hakkındaki mesai muvakkaten hitama ermiş oluyordu.

Hükûmetin tevzii adalet(Rechtsypege)işinin tehditkâr tevekkufuna mani olmak sadedinde mecbur olduğu ciddî müstacel tedbirler kısa bir müddet için ittihaz olunmuş ve bu gün mazinin şükranla yadolunmağa lâyık mesaisi arasına karışmıştır. Nizamnamenin diğer muhteviyatı için hükûmet kendisine verilen salâhiyeti bir direktif ve çerçeve makamında addettiyse de tâyin noktasından aşılamaz bir had telekki etmedi. Ve bu teşkili mehakim kanununa ve ahvali cezaiyeye o derece derin bir surette müessir oldu ki her iki kanunun yeniden kaleme alınması zarurî göründü. Daha evvel cezai tevzîi adalet hususunun basitleştirilmesi ve mahkemeleri yükünün hafifleştirilmesi ihtiyacını bir kaç defa nazara almak lâzım gelmiş idi. Kezalik bir takım mühim hususî mevad dahi mahsus kanunlarla peşince halledilmiş idi. Bu kabilden 25 nisan 1922 tarihli bir kanun kadınları meslekten olmıyanlara mahsus hâkimliğe (Laienrichteramt) kabul ve 11 Haziran 922 tarihli ikinci kanun da fazla olarak bunların tevzii adalet memuriyet ve mesleklerine girmelerini tecviz etmiş idi. 17 Ağustos 1920 tarihli kanun ile askerî ceza muhakemeleri ilga edilmiş idi. Yeni metinlerin ilânı bu hususta salâhiyettar kılınan Alman adliye nazırı tarafından yapıldı.(22 Mart 1924). kanunlar bu şekilde aynı senenin 1 Nisanında mer'i olmağa başladı.

O vakittenberi her iki kanun yeni ve mükerrer tadillere ma'ruz kaldı. Teşkili mehakim kanunu (bahsimiz ile alâkadar olduğu nisbette) 13 Şubat 1926 tarihli kanunla (madde 33) 31 Mart 1926 tarihli kanunla (madde 134, 137, 139; usulü cezaiye kanunu 22 Kânunu evvel 1925 tarihli kanunla (madde 245, 313); 30 Nisan 1926 tarihli kanun ile (madde 435, 444) 27 Kânunu evvel 1926 tarihli kanunla (madde 53, 114 ,115, 126, 131, 132, 148, 200, 201,218, 245, 268, 340, 445) tadil edildi. Her iki kanun (şüphesiz sırf haricen) 9 Temmuz 927 tarihli kanunla ve bu baptaki 30 Teşrini sani 1927 tarihli kanun ile (teşkili mehakim kanunu C. 153, 161 usulü cezaiye kanunu P. 31, 168, 187, 188, 220, 320, 385, 390) müteessir oldu.

Usule müteallik umumî ıslahattan müstakıl olarak gençlere karşı ceza tahkikatı usulü yeni bir şekle sokuldu. Bu baptaki hukukî menbaı 16 Şubat 1923 tarihli «gençlere mahsus muhakeme kanununu» teşkil eder. (27 Kânunu evvel 1926 tarihli kanunla tadil edilmiştir.) Gariptir

787

ki yeni usulü cezaiye kanunu hiç bir yerinde bundan bahsetmez.

Bu mahsus şubenin inkişafı hakkındaki izahat buna müteallik mevadın tetkikatı sırasında verilecektir. (Aşağıda Kitap V. fasıl 3)

İlerdeki vaziyet

Maddî ceza hukuku sahasında intizar edilen ıslahat işinin neticelenmesi keyfiyeti usulün esaslı surette yeniden değişmesini mucip olacaktır. Şimdilik maksadın her iki kanun arasında ceza kanunu methal kanununa ilâve olunan ahkâm vasıtasile zarurî bir ahenk temininden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bunun muvakkat bir tedbirden başka bir şey olamıyacağı ve olması da tecviz edilemiyeceği ısrarla söylenmesi lâzımgelen bir keyfiyettir. Gerek teşkili mehakim kanununda ve gerek usulü cezaiye kanununda büyük mikyasta bir ıslahatın derhal icrası icap eder. Bu hiç bir bahane ile daha uzun bir zamana talik edilemez.

Bu münasebetle usulü cezaiye hukukumuzun bu güne kadar bulunduğu yolda devam edip edemiyeceği meselesini tetkik edelim. Siyasi liberalizm zemininde neşvünüma bulmuş ve henüz kurtulamadığı zabıtavi devlet (polizeistaatlich) enkazından silkinmek gayretile meşbu bulunmuş olan işbu hukuk, maddî ceza hukuku sahasına ait olup eski liberal hukuku cezasını (altliberale Rechtsstrafe) içtimaî gaye cezasına (soziale Zweckstrafe) inkılâp ettirmeği istihdaf eden ıslahat fikirlerile -ahiren pek kuvvetli bir surette izhar edildiği üzere- bir tezat halindedir. Cezaî tevzii adaletin tam bir surette fertleşmesini temin için hâkimin takdiri serbestisi hudutlarını genişletmek ve hâkimi failin şahsiyeti ve muhiti hakkında tam bir fikir edinmesini mümkün kılan vaziyette bulunduracak bütün tedabir ittihaz olunmak icap eder. Asıl vazifeleri caniye (Kriminelle) edilecek muamele hakkındaki münasip metodu hâkime irae etmek olan içtimaî muavenet mercileri bu suretle tevakkî edilemiyecek şekilde tahkikata hulul etmektedir. Bu suretle bu muhakeme yardımcılarının (gerichtshelfer) tahrirî raporlarının ve şifahî malûmatlarının tahkikata inzimam ettirilmesi vazifesi ortaya çıkmaktadır. Halbuki bu yardımcılar her şeyden evvel kıymetleri mahmilerinden gördükleri emniyetle kaim olduğundan ve fakat bu emniyet muhakeme huzurunda cereyan eden vicahî bir usulün hiç bir zaman ferağat edemiyeceği tahkikatın ayniyetile kabili telif olmadığından dolayı buna karşı çekingen davranmaktadırlar.

İşbu iki tarafa ait temayüllerin ayrılıklarından tevellüt eden müşkülât burada tafsilâtile beyan edilemez; fakat mücrimi tehzip ve cemiyeti siyanetle mütehassis olan bir ceza hukukunun ihtiyaçları ile vatandaşın devlet cebrine karşı serbestîsini ileri süren tahkikat usulünün mukteziyatı arasındaki muvazeneyi temine mütedair teşriî meseleye işaret etmek lâzımdı.

BİRİNCİ KİTAP

Mahkemelerin Teşkilâtı

Fasıl : 1
Alelâde cezaî kaza

Kaza (gerichtsbarkeit)

Kendisine mevdu vazifeleri başarmak için asrî devlet başlıca üç muhtelif teşkilât (Organengruppe) ihdas etmiştir. Kanun vaz'eden unsurlar (Faktor), mahkemeler ve idarî merciler. İşbu üçe taksimin siyasî manası hükûmetin, idarî sahadaki faaliyet dairesini aynı zamanda mütenazır bir şumûl altında nazırların mesuliyetini kabûl etmek suretile tahditten ibarettir. Tevzi edilmiş olan devlet vazifeleri arasında, icraya salâhiyettar amillerdeki iftiraka mutabık bir ayrılık bulunmak icap ederdi. Bu itibarla yan yana bulunan bu üç makamdan (İnstanz) her birinin mecmu iş sahası birlik ifade eden şey (sachlich) bir farika ile tefrik edilmek lâzımdı.

Filhakika devlet kudretinin üç türlü de faaliyet tarzı tesbit edilir: Mücerret surette (Abstrakt) hukukî kaideler vaz'ı (teşri), hukukî nizamı ve bu nizam ile tesis edilen enfüsî hakları, o hukukî kaideleri gayri mücerrit (Müteşahhis konkret) hadiseler üzerine tatbik suretile himaye (kaza Rechtsprechung), hars ve iktisadın temini ve asayiş ve nizamın muhafazası yolunda, hukukî nizam ile çizilmiş hudut dahilinde müstakillen vakılar vücuda getirilmesi (idare Verwaltung). Fakat iş dairelerinin (Geschäftskreis) muhtelif makamlara (İnstanz) tahsisi hiçbir zaman ve hiçbir yerde mesainin taksimi prensibinin istilzam ettiği bir tatbika mazhar olamamıştır. Bu itibarla teşriî, kazaî ve idarî kuvvetlerin şekli ve maddî hudutların hakikatte birbirile intibak etmemektedir.

Bu sebepten dolayı kaza (gerichtsbarkeit) mefhumunun kat'î bir tarifi de yapılamaz. Şeklî manada kaza mahkemelerin iş dairesini gösterir. Maddî manada kaza tevzii adaletin (Rechtspflege) ifade ettiği aynı manayı ifade eder. Fakat idarî makamlar tarafından icra edilen kaza (Verwaltungsjustiz) mevcut olduğu gibi mevzuu itibarile idarî olan muhakeme faaliyetleri (Justizverwaltung) de vardır. Kaza ge-

259

niş ma'nada kaza kuvvetinden başka mahkeme salâhiyetini (gerichtsherrlichkeit) yâni devletin tevzii adalet hususundaki hukukun hükümranîsini, mahkemeler teşkilini, tahkikat usulünün tanzimini ve saireyi tazammum eder. İşbu hukuku hükümranî mahkemevî işlerin afakî sahası karşılığı olmak üzere enfüsî manada kaza diye gösterilir.

Bugün kaza hakkı münhasıran devlete aittir. Devlet böyle bir adalet monopolüne daima malik olamamıştır. Bilhassa feodal devletin farik vasfını asfını hukuku hususiyevî bir bünye (gliederung) teşkil ediyordu, bu bünye sayesinde devletin hukuku hükümranisi enfüsî hukuku hususiyedeki tevzie müşabih olarak tevzi ediliyordu. Patrimonyal kaza denilen kaza bu zemin üzerinde gayri menkul sahibiyetinin (Grundherrlichkeit) ve tekâliften masuniyetin(İmmunität)bir mevlûdü olarak meydana gelmişti. Zümrevî (Stänlisch) teşekkül, sonraları esnaf (Zunfte) ve lonca (Gilde) kazasına ve heyet itibarile teşekkül köy ve şehir kazasına müncer oldu. Bundan başka kilise sırf ruhanî işlere munhasır kalmaksızın ezcümle evlenme işlerile cezayı mucip fiillerden bir takımını da ihtiva etmek üzere şamil bir kaza icra ediyordu. Devletin hâkimiyet hakkının bu suretle dağılmasına mutlakiyet (Staats absolutismus) bir nihayet vermek istedi. Meşrutî devlete intikal devresinde hususî kaza denilen kazadan ancak cüz'i bir enkaz mevcut bulunuyordu. Alman milletinin hukuku esasiyesinde program halinde bulunan şu beyan bu kaza aleyhine mütevecciih idi. (Madde 41) : «Bütün kaza devlet tarafından icra olunur. Hiç bir patrimüniyal mahkeme olamaz». Bu tekâmül nihayet C. 15 inci maddesile tamam oldu. O tarihtenberi hususî kaza tamamen kaldırılmış ve ruhanî kaza hiçbir medenî tesiri haiz bulunmamıştır.

Almanya dahilinde kaza, merkezî hâkimiyet ile Almanyayı teşkil eden devletler arasında taksim edilmiş bulunmaktadır. Ehramın tepesini Rayih mahkemesi teşkil etmektedir. Vazifesi- ki bunu bugün geniş mikyasta Oberlând mahkemelerile paylaşmaktadır.- Almanyayı dahili mevcudiyetine ve harici kuvvetine (C. 134) vukubulan tecavüze karşı himaye ve hukukî birliği muhafaza etmektir. (C. 135, 136) bundan mâdasında adaletin tevzii işi tamamen Almanyayı teşkil eden memleketler mahkemelerinin elindedir. Her devlet hakkı kazayı kendi ülkâsı dahilinde fakat bütün Almanya arazisi için hüküm ifade etmek üzere istimal eder. Her mahkemenin kazası da kendi mıntakası dahiline inhisar eder. Bu hududun öte tarafta bir vazife ifası kaideten caiz değildir. Ve bu hususta hukukî muavenet (Rechthilfe) hakkında ki mükellefiyete müracaat olunur. (Aşağıda sahife 16). Bununla beraber bir devletin kendi arazisi üzerindeki kaza hakkı mukavele ile diğer bir devlete devir yahut birden ziyade müşterek devletler tarafından müşterek bir mahkeme tesis olunabilir. Bu kabil mukaveleler Alman memleketleri arasında az değildir.

Cezaî Kaza

Kaza faaliyeti medenî hukukun, ceza hukukunun üç sahasında caridir. Medenî hukuk sahasında fertlerin yan yana bulunan menfaatlarının münazaası mevzuu bahis ise amme hukuku her şeyin fevkında bulunan devletin menfaatını temin ile mükellef olur ve burada cezaî adalet (Strafjustiz) devletin tecziye kuvvetinin tatbikına hadim olmağa muhtas olması noktai nazarından da infirat eder. Bu mefhum artık tam bir tesbite muhtaçtır. Bundan evvelemirde (maziye karışmış) hususî ceza ile cezaî şart denilen cezada misallerini gördüğümüz medenî (zivilistisch) ceza iddiaları zıddı olarak bir amme (publizistisch) cezası iddiası anlaşılmak lâzımdır. Bundan sonra kriminel cezanın devlete ait ceza kuvvetinin diğer mütecelli şekillerine karşı hususiyetini göstermek icap ediyor. Kriminel cezada devletin icbar kuvvetinin maliki sıfatile teb'a olmak üzere ferde karşı münasebet mevzuu bahis olduğu halde berikinde (inzibatî cezada) devlet, âmir sıfatile (İnhaber der Dienstgewalt), memur olan ferde karşı ahzı mevki eder. İka edilen haksızlığa karşı bir mukabele (Reaction) olan kriminel ceza, vazifesi mükellefiyet dairesinde bir harekete icbardan ibaret olan icbarî (Zwangsstrafe) veya icraî ceza (Exekutivstrafe) ile bir ikinci ayrılık halindedir. Kriminel ceza, bilhassa Vergi ve Sigorta işleri hakkındaki kanunlarda tatbik edilmekte olan nizami cezadan (Ordnungsstrafe) cevherî farıkalarla değil ancak müsbet hukuka (Positive Rechtssatz) göre tefrik edilmek lâzım gelir. Nihayet vazii kanun bile zabitavî cezanın (Polizeistrafe) hususî hüviyetini tayin hakkında kıstas bulabilmek için yaptığı bütün teşebbüslerin akim kalması üzerine bunun tefrikinden vaz geçmek mecburiyetinde kalmıştır.

Hukukî devlet fikri bütün ceza işlerinin, mahkemelerin kazasına terkolunmasını emreder. Bunun içindir ki Alman milletinin hukuku esasiyesinde (Madde 49) « idarî tevzii adalet mülgadır. Her türlü hukukî zararlar hakkında mahkemeler karar verir. Polis hiç bir kazaya malik değildir. » Denilmiştir. Buna uygun olmak üzere teşkili mehakim kanununda (G13) sarahaten idarî mercilerin yahut idarî mahkemelerin salâhiyeti dahiline verilmemiş olan bütün ceza işlerinin hallini mahkemelere bırakmıştır. Evet bu, şumullü bir mıkyasta kısmen bir idarî ceza tahkikatı emretmek ve kısmen de bu tarzda bir tahkikata cevaz vermek suretile vaki olmuştur.

Böyle bir salâhiyet posta işleri hakkındaki kanunda (Madde 34 ve sonrakiler) deniz taifeleri hakkındaki nizamnamede (Madde 122 ve sonrakiler) ve Almanya vergi nizamnamesinin bir çok maddelerinde (Madde 385 ve sonrakiler) emredilmiş ve memleket hukuku lehine usulü cezaiye medhal kanununa (E P madde 6 fıkra 3) konulan mahfuziyet kayıtlarile Polis (Polizeilich) ceza emirleri ve zabîtai maliye (Finanz

761-A

Polizeilich) ceza kararları hakkında tecviz edilmiştir. Bununla beraber usulü cezaiye kanununda (madde 413, 419) bu idarî ceza salâhiyetini bir takım tahdidî şeraite tâbi kılmış ve alâkadara bundan başka kanunî tarikte istinaf hakkı kabul etmiştir [1].

Polis mercilerine, kanuna muhalefetleri takip ve hükme raptetmek salâhiyeti verilmiş oldukça bunlar bu baptaki kavaidi ve bununla mürtebit ceza tehditlerini de, gene cezanın yüksek miktarı hakkındaki tahdit altında olmakla beraber geniş mikyasta vazetmek hususunda serbesttir. Binaenaleyh bu hudutlar dairesinde olan polis ceza nizamnameleri ceza kanunlarının yanında yer almaktadır. Bu nizamnameler maddî (Materiell) itibarla bir teşri işi olmak üzere, polis ceza emirleri ise bilâkis kaza (Rechtoprechung) muamelesi olmak üzere tahayyüz ederler. Şekil(Formell) itibarile her ikisinde de mevzuu bahsolan idarî muameleler (Verwaltungs, ack) dır.

Alelâde ve hususî kaza

Teşkili mehakim kanununun 13 üncü maddesi alelâde ceza mahkemelerine karşı Rayih kanunlarile mahsus ceza mahkemeleri teşkil edilebilmek veya teşkiline müsaade olunabilmek noktasından diğer bir fark daha yapmaktadır.[2] Eğer mahsus ceza mahkemeleri teşkiline müsade edilmiş ise mevzuubahs iş, memleket mevzuatile (Durch Landesgesetzgebung) fevkalâde bir kaza (Sondergerichtsbarkeit) icra edecek olan alelâde mahkemelere tevdi olunabilir. Bu itibarla bu kabil işler için salâhiyete ve usule dair ahkâmın da mahsus olarak vaz'ı caizdir. (EC3. EP3). Aynı hüküm, sahası sabit hudutlardan mahrum olduğundan dolayı memleket kanunlarına geniş ve ibhamlı bir takdir bırakılmış olan tarla ve orman nizamnamelerine mugayir hareketlerde de (Rügesachen) caridir.

İşbu mahsus mahkemeler hilâfına olarak teşkili mehakim kanununun (madde 16 C) ve şimdi de teşkilâtı esasiye kanununun (105 inci madde) istisnaî mahkemeler teşkilinin caiz olmadığını beyan etmiştir. İşte bu tahaddüs etmiş olan münazaalı işleri veya atiyen tahaddüs edecek halleri esas hükmün umumî mahiyetini kesredecek bir şekilde ait oldukları hâkimden nez'etmek veya yine bu şekilde mahkemelere sevketmek hususunda idare ve teşri uzuvlarına tahmil olunan memnuiyetin mesnedini teşkil eder.

Rayh hukuku ile teşkil olunan hususî mahkemeler meyanında vaktile konsulato ve müstemlekât (Schutzgebict) mahkemeleri ve askerî

[1] Tafsilâtı aşağıda kitap V fasıl 2 de verilecektir.

[2] Alelâde mahkemeler huzurundaki usule ait mahsusî tarzı kazayı cezaî ile karıştırmamak lâzım gelir. Usule ait mahsusî tarz kitap V de mevzuu bahsedilecektir.

762

mahkemeler ehemmiyetli bir rol oynamışlardı. Alman konsulato mahkemeleri bugün yalnız Habeşistanda ve İranda ve (yeniden, fakat sırf muvakkat mahiyette olmak üzere 1925 denberi) Mısırda bulunmaktadır. Müstemleke mahkemeleri (Koloniafgerichten) umumî harbin neticesi olarak, askerî mahkemesi 17 Agustos 1920 tarihli kanun ile tamamen veya tamam denecek derecede zeminsiz kalmıştır [1]. 27 Teşrinisani 1919 tarihli nizamname ile kurulan ihtikâr mahkemeleri (Wuchergerichte) bu baptaki kanunun bir çok defalar tadilinden sonra 20 Mart 1924 tarihli nizamname ile 1 Nisandan itibaren ilga edilmiştir. 21 Temmuz 1922 tarihli kanun ile tesis olunan Cümhuriyeti koruma hakkındaki devlet adalet divanı (Staatsgerichthof) 31 Mart 1926 tarihli kanun ile ceza işlerindeki salâhiyetini, 2 Haziran 927 tarihli kanun ile de diğer salâhiyetlerini kaybetti. Bugün ancak Reisi Cumhur tarafından teşkilâtı esasiye kanununun (R V) 48 inci maddesi 2 inci fıkrasına müsteniden teşkil olunan fevkalâde mahkemeler görülür.

Rayh hukuku mucibince teşkili caiz olan mahsus mahkemeler meyanında bugün ancak düvelî mukavelelere müstenit olarak şehir zabıta mahkemelerinin (Strompolizeigerichte) (14 G) ve teşkilâtı esasiye kanununun 48 inci madde 4 üncü fıkrasına müsteniden memleket hükûmetleri tarafından tesis olunan fevkalâde ceza mahkemelerinin de zikri iktiza eder.

Bilâkis Rayh hukuku (Madde 59) veya memleket hukuku mucibince devlet reislerinin ve nazırların teşkilâtı esasiye kanununa muhalif bir hareketleri halinde kendilerini sorguya çekecek olan devlet adalet divanlarını (Staatsgerichtshöfe) bu manzume meyanında zikretmemek lâzım gelir. Filhakika burada bugünkü devlet hukukî telâkkisine göre cezaî bir kaza muamelesi mevzuu bahsolmayıp bilâkis hukuku esasiyeye mütaallik ve mahsusî bir muamele mevzuu bahistir.

Kaza hakkının hudutları

Alman devletinin kaza hakkı memleket dahilinde otursun, haricinde ikamet eylesin yerli ve ecnebilere şamildir. Bir devletin kaza kuvveti kaideten hudutlarından harice çıkmayacağından son şıkta usulü muhakemeye ait tedbirler daima tenkit olunamaz. Fakat tamamen gayri caiz de olmayıp kanunun müteaddit yerlerinde mevzuu bahsedilmiştir (mukayese P 40, 205, 276 ve sonraki maddeler). Bununla beraber Almanyanın cezaî kazasından Alman devleti nezdinde bulunan sefaret heyeti reisi ve azaları, aile efradı, ketebe ve Alman tebeasından olmamak şartile hizmetkârlar şahsî sebeplerden dolayı müstesna tutulmuştur. Bunlar Almanyayı teşkil eden devletlerden biri nezdinde bulunur ise yalnız onun kazasından hariçtir. Ayni hüküm Prusya tarafından gön-

[1] Askerî ceza mahkemelerinin kazası hakkında tafsilât kitap V. fasıl 4 de verilecektir.

derilmeyen (Rayhstrat) azaları hakkında da caridir (G 18 ve sonr.). konsoloslar ancak hususî mukavelelere musteniden diplomatlar gibi sayılır. (G 21). Bundan başka hukuku düvelce kabul olunan esaslara tevfikan (R. V. madde 4) ecnebi devletlerin reisleri, ecnebi devletler mürakabe komisyonlarının azaları ve muhtelit hakem mahkemeleri azaları ve ecnebi ordu mensupları (Truppenkörper) hakkında tam bir muafiyet caridir.

Bilâkis Reisi Cumhur ve Alman parlamentosu azaları hakkında hakkı kazadan muafiyet yoktur. Burada bir taraftan (Teşkilâtı esasiye kanunu madde 36) ceza kanunlarından bir muafiyet, diğer taraftan da (Teşkilâtı esasiye kanunu madde 37, 43 fıkra 3) hususî dava şartları (aşağıda ikinci kitaba bakınız) mevzuu bahistir. Ayni vecihle resmî memurlar ifa ettikleri vazife noktasından bütün şumulile hakkı kazaya tâbidirler. Fakat bunu Adliyenin idarî sahaya bir tecavüzü addeden Fransız telâkkisi, yapılacak adlî bir takibi mercii mahsusunun iptida vereceği karara bağlı tutan bazı memleket kanunlarının hükümlerinde tesirini (Nachklang) muhafaza etmiştir. Bu hükümler teşkili mehâkim kanunu medhal kanununun (E G) 11 inci maddesile muaddel şekilde baki kalmıştır. Fakat bugün artık hemen hemen hiç bir rolleri yoktur.

Hukukî muavenet - *Die Rechtshilfe* [1]

Bir mahkeme, selâhiyettar Amet mahkemesinin muvafakatı olmadığı takdirde yahut tehirinde zarar bulunan hallerden maadasında (G 166) mıntakası haricinde vazife yapmaktan memnu bulunduğundan böyle bir maksat için kaideten selâhiyettar Amet mahkemesine hukukî muavenet hakkında bir istinabede bulunmağa mecburdur (G. 157). Bu istinabe reddedilemez. Ancak derece itibarile mafevk mahkemeden sadır olan istinabe, istinabe olunan mahkemenin mahalli selâhiyeti yok ise yahut istinabe olunan muamelenin icrası o mahkeme için memnu ise o vakıt reddolunabilir (G 158). İstinabe olunan mahkemenin red kararına ve gayri kanunî olan kabul kararına karşı Oberlânt mahkemesine şikâyet (Beschwerde) ve bunun red kararına karşı da icabına göre Rayh mahkemesine şikâyet olunabilir. Hiç bir halde şifahî bir murafaaya lüzum yoktur (G 159). Mahkeme masraflarının hesabı hakkında (G 164) ve sonraki madde tatbik olunur.

Alelâde münazaalı işlerde kaza sahası haricinde 21 Haziran 1869 ve 9 Temmuz 1895 tarihli hususî kanunların hukukî muavenet hakkındaki hükümleri caridir. Resmî mercilerin muamelelerinden (Akt) mahkemelere yapılacak bir bildirmenin (Mitteilung) hangi şumul dairesinde olacağını memleket hukuku tayin eder. Bununla beraber bir Alman memleketinde mer'i bulunmakta olan bu baptaki hükümler bütün Alman mahkemelerine karşı da tatbik edilir (G 168).

764

lunan gazete veya risalenin derhal tatil olunacağını ve muhteviyatı hilâfı hakikat beyanname, ita edilmemiş hükmünde telâkki edileceği yani muhteviyatı hilâfı hakikat beyanname veren gazetelerin tatil olunacağı tasrih edilmiştir.

Yeni matbuat kanunu da 18 inci maddesinde beyanname verilmeden çıkarılan gazeteler ile muhteviyatı hilâfı hakikat beyanname verilerek çıkartılan gazetelerin idarei mülkiye tarafından derhal kapatılmasını kabul eylemiştir.

Bu hükümlerin istikbalde alacakları tekâmül istikameti (tatil) yerine yüksek miktarda hükmedilecek para cezasını ve para ile yapılacak tazyiki ikame etmekten ibaret olacaktır. Filhakika gazete kapatmak maniî bir tedbirdir ve binaenaleyh matbuat serbestisine münafidir. Halbuki para cezasına hükmetmek tenkilî bir tedbirdir, binaenaleyh ahrarane bir tedbirdir. Beyanname vermeden veya muhteviyatı — mesulleri yanlış göstermek gibi — hılâfı hakikat bir beyanname vererek çıkan gazete bu fiilinden dolayı 10000 lira cezayı nakdiye ve usulsüz çıkmakta devam edeceği her gün için 1000 lira yahut usulsüz çıkartmakta ısrar edeceği her nüsha için birer lira caza istifa edilmesine hüküm vermek hem daha ahrarane bir hareket olur ve hem de daha esaslı bir müeyyide olur. Yanlız sermayesiz gazete çıkartan sergüzeştciler hakkında bu para cezalarının kabiliyeti cezaiyesi olmadığından dolayı müebbet bir lâf hükmünde kalır.

Maniî tedbirlerin en fecii olan ve teşkilâtı esasiye ile vazı, ihdas ve iadesi memnu olan kablettabı sansör hakkında bir şey söylemeği muvafık zannederim. Sansör Voltaire yi «Kralın müsaadesi olmadıkça düşünemezsiniz» dedirtmeğe mecbur kılmıştır. Bizim memleketimizde de Abdülhamit ve matbuat müdürlerinin müsaadesi olmadıkça düşünülemezdi· Matbuatı hükûmetin keyfine tevdi eden sansör usulü medenî âlemin her tarafında nefret uyandırmıştır.

Denilebilir ki maniî tedbir kanunumuzdan tamamile kalkmıştır. Fakat bilhassa matbuat hürriyetine müteveccih maniî bir tedbir addedilmesi doğru olmamakla beraber mevcut olan iki hal maniî bir tedbir olarak da talâkki edilebilir. Bu tedbirlerden biri zamana nazaran maniîdir, diğeri hak sahibine nazaran maniîdir.

Zamana nazaran maniî tedbir idarei ürfiye zamanında yani fevkalâde istisnaî bir zamanda ittihazı her memlekette tecviz edilmiş olan tedbirlerdir ki burada bahsetmek istemem.

Hak sahibine nazaran maniî tedbir yalnız ecnebilerin çıkartacakları gazeteler hakkında ibka edilmiştir, filhakika matbuat kanunumuzun 13 ncü maddesi, Türkiyede ecnebilerin gazete, mecmua çıkartabilmesini

umumî neşriyatını idare edecek olanın Türk vatandaşı olmasına bihakkın bağlı kılıyor.

Matbuat kanunu teşkilâtı esasiye kanununa muvafıktır. Çünkü teşkilâtı esasiye kanunu Büyük Millet Meclisini bir matbuat kanunu yapmakta tamamile serbest bırakmakta ve yalnız kablettabı sansörü meneylemektedir.

Fakat matbuat kanunlarının tedvini esnasında, hususî bir kanun olan matbuat kanununa lüzum olup olmadığı ve hukuku adiyenin tatbikının kâfi gelip gelmiyeceği meselesi çok münakaşa edilmiş bir mevzu olmasından bizde burada hülâsaten bu münakaşayı arzeylemeği faideli addeyliyoruz.

Hususî bir kanun olan matbuat kanununun vücudunu istemiyenler matbuat için hudutsuz hürriyet talep edenlerdir. Bunlar için bir matbuat kanunu, ne kadar ahrarane tanzim edilirse edilsin gene de fenadır. Çünkü matbuat hürriyetini tanzim etmekle bütün hürriyetlerin koruyucusu olan matbuat hürriyetini tehdit eyler. Bunlar için matbuata ve matbaalara ait bütün kanunlar ilga edilmeli ve hukuku adiye tatbik olunmalıdır.

Ayni münakaşa 1325 kanununun müzakeresi esnasında Osmanlı Meclisi Meb'usanında da cereyan eylemiş ve hukuku adiyenin tatbikını kâfi görenler mülga cümlenin 92 nci maddesinde, matbuat vasıtasile zarar göreceklerin menfaatlarını temin edecek prensipi keşfetmişlerdir: «Mübaşir muteammit olmasa da zamin olur». Bunlar için her matbuanın zirinde tâbiin veya naşirin veya muharririn ismi bulunmasını icbar edecek bir maddeden gayri matbuat için hususî bir kanuna lüzum yoktur.

Fransada gerek Mecliste ve gerek matbuatta münakaşa edilmiş olan bu mevzu hakkında esaslı içtihatlar berveçhi âtidir:

Hukuku adiye taraftarları matbuatın bir alet olduğunu, piçak gibi zehir gibi kendisi ile bir cürüm işlenebilecek bir alet olduğunu dermeyan ederler ve hususî bir alet ile irtikâp edilen her cürüm için hususî bir kanun yapılmadığı halde niçin matbuat ile irtikâp edilen cürümler için hususî bir kanun yapılmakta olduğunu sorarlar.

Hususî bir kanunun neşrine taraftar olanların noktai nazarını ise Jules Ferry iyi ifade etmiştir. Mumaileyh Fransa Meclisi Meb'usanında hukuku adiyenin tatbikının matbuatın menfaatlarına muhalif olacağını çünkü hukuku adiyenin matbuat için matbuat kanunundan yüz kere daha ağır olacağını ve mes'uliyetin, hukuku adiye ile müdürü mes'ul yerine a) tabı veya naşire b) muharrire ve nihayet) sahibe şerik olarak teveccüh edeceğini söylemiştir.

Paris Hukuk fakültesi profesörlerinden Larnaude de — tabiî Fransız

matbuat kanunu ve Fransız medenî ve ceza kanunları noktai nazarından — Hukuku adiyenin matbuat vasıtasile yapılan bütün cürümleri tenkile kâfi olmadığını isbat eylemiştir.

Fransada hakaret (zem ve kadih) cürmü ceza kanununda münderiç değildir. 1325 tarihli mülga matbuat kanunumuzun 25 inci maddesinde olduğu gibi Fransada da matbuat kanununda münderiçtir. Binaenaleyh Fransada matbuat kanununda münderiç bulunan hakaret suçunu tenkil edebilmek için hususî bir kanun ister. Bundan başka profesör Larnaude hukuku adiyenin tatbikının bir taraftan fazla şiddetli bir tenkil husule getireceğini diğer teraftan da isbatı müşkülleştirmek suretile tenkili akim bırakacağını isbat eylemiştir. Bilfarz — daima Fransız kanunlarına nazaran arzediyorum — grev esnasında amele gazetelerinin yaptıkları veçhile katle teşvik edilir ve katil de husule gelirse hukuku adiye müşevvikı idam cezasile cezalandırır. Diğer taraftan hukuku adiyenin cürümde iştirak hakkındaki umumî hükümlerine nazaren katl fiili ile bu katli tahrik ve teşvik eylemiş olduğu iddia edilen mekale arasında illiyet rabıtası bulunduğu isbat edilmelidir ki çok müşkül bir şeydir.

Yeni Yunan matbuat kanununun da münakaşası esnasında matbuat için hiç bir mes'uliyet kabul etmiyen Ehali Fırkası ahkâmı mevcudenin kifayetini ve matbuat kanununun fazlalığını dermiyan eylemiştir. Mösyö Venizelos cevaben demiştir ki: «Bize diyorlar ki hayatı hususiyeyi müdafaa etmek için ahkâmı cariye kâfidir. Yalnız bize bu ahkâmı cariye ve mer'iyenin nasıl tatbik olunacağını söylemiyorlar. Muhakeme usullerimizin ve davaların intaçlarını bertaraf eyliyecek vasıtalar arzeylemesinden efrat hususî hayatlarının ve aile hayatlarının uzun süren aylar müddetince, bir sene ve daha fazla bir zaman müddetince yeni tecavüzlerin hedefi olması tehlikesine kendilerini arzedemiyorlar, susmağı tercih ediyorlar; ve böylece ahkâmı cariye ve meriye şimdiye kadar tatbik edilmemiş bulunuyor. Burolarıma bu son aylarda aile hayatına karşı vaki taarrüzlerin bir listesini hazırlamalarını emrettim. Bir cilt teşkil etti ve ben burada o makalelerin serlavhalarını dahi okumağa cesaret edemiyorum... Matbuat tarafından icra edilen kuvvet bir tedhiş teşkil ediyor. Eski mesai arkadaşlarımdan biri bu tedhişin cemiyet ve devlet için arzeylediği tehlikeyi bana endişe ile nakledîyordu ve bu tehlikeye karşı «çivi çiviyi söker» nazariyesile mukabele edilebileceğine de hükmediyordu. Tabiri aharla fenalığa karşı ayni kıratta, ayni çapta yaratılacak ve hasımları muntazam bir hakaret tufanı altında onların aile hayatlarına çok temiz olsa dahi hürmet etmiyecek bir hakaret tufanı altında tedhiş edilecek gazeteler ihdası suretile durulabileceğini mümkün görüyordu.

Ben fenalığa karşı bu tarz cidali tasvip eyliyemem.»

767

Potulicki matbuat rejimine dair yazdığı meşhur eserinde matbuat için hukuku adiyeden başka hususî bir rejimin zaruretini kabul eylemekte ve şu yolda müdafaa etmektedir: «Matbuaları gayri mevkut veya münferit neşriyat ve mevkut neşriyat olmak üzere iki sınıfa tasnif etmek mümkündür. Bu tefrikın menfaatı bilhassa amelîdir. Birinciler, bilfarz kitap, kanunî tanzim ve bilhassa cezaî mes'uliyet noktasından bir cezacı için mevkut matbuatın arzeylediği müşkülâtı kaideten arzeylemez. Sebebi de zahirdir: Gazete, kitaptan farklı olarak faaliyetleri nevi ve ehemmiyet itibarile farklı bulunan bir sıra insanlar tarafından vücude getirilmektedir. Gazete, manevî (fikrî, dinî, siyasî, içtimaî) yahut iktisadî (sınaî, tüccarî, maiî) nevinden muhtelif menfaatlara hizmet eder ve bu menfaatların her birine umumiyetle muhtelif şahısların muavenet ve iştiraki tekabül eyler. Fazla olarak gazetenin mesuliyeti meselesi bir çok makalelerin imzasız çıkması dolayısile karışır.

Bir gazetede bir muharrir, bir müdür, bir ser muharrir ile muavinini tahririyesi bulunmasından, bundan başka müvezzi ve saire gibi tali personnel (memur ve mustahdemin), tabi ve nihayet bu teşebbüsün sahibi olmak üzere hakikî veya ekseriya hükmî olan bir şahıs bulunmak dolayısile ekseriya müşkülâta düşülür. Bütün bu müşkülât gayri mevkut matbualarda daha ufak bir mikyasta tecelli eyler. Çünkü daha az kimseler ile karşılaşılır. Münferiden kitabı imzası altında çıkartan müellif vardır ve müellif eğer ismini saklamış ise zalnız tabi vardır. Diğer taraftan mevkut matbuanın hususî bir rejime tabi olmalarının esaslı bir sebebi olan mahremiyeti tahrir (yazı getirliliği) kitapta mevzuu bahsolamaz.

Umumiyetle matbuat hukukunu tetkik etmek isteyenler için mevzuu bahsolan mesele tanzimi ceza kanunu noktai nazarından kanunu umumiye mi dahil olmalıdır yoksa hususî bir kanun mezuu mu olmalıdır mes'elesidir. Hususî bir rejimi icap ettirten esbaba işaret eyledik. Fikirlerini neşretmek için halka, ammeye hitap etmek fiili hukuku adiyenin efrat için tanzim eylediği tabiî rejimden inhiraf eylemekliği başlı başına meşru kılmağa kâfi gelir. Bu sebeplerden mevcut ve mer'i kanunların ekserisi gerek esas ve gerek usül noktasından hususî bir rejimi tercih eylemişlerdir ki biz de bu noktai nazara iştirak eyleriz.»

Fik . II

Maddenin ikinci fıkrası kanunun şumulünü göstermekte ve matbuayı tarif etmektedir.

1 — Mihanikî ve kimyevî vasıta ile tabiri, teksir usulünde mütemadiyen husule gelen terakkiyatın bir matbuayı, matbuat kanunu şumulünden hariç brakamamasını istihtaf eyler. Tabir ceza kanununun 533 üncü maddesinde de mevcuttur.

768

2 — El ile coğaltılarak neşredilen yazının matbua addedilmesi münhasıran Türk kanununa mahsus bir telâkkidir. Matbuat kanununun birinci maddesi hemen hemen 10 Temmuz 1931 tarihinde meriyete başlamış olan Yunan matbuat kanununun birinci maddesinin aynıdır. Böyle olmakla beraber Yunan matbuat kanunu el ile çoğaltılarak neşredilen yazıyı matbuat ve matbualar hakkındaki kanunun ahkâmına tabi tutmamıştır.

Matbuat kanunundaki bu serahat ceza kanununun 480 inci maddesi ikinci fıkrasında mevcut «eğer bu cürüm (hakaret cürmü) umumî neşir veya teşhir olunmuş yazı veya sair neşir vasıtalarile irtikâp olunmuş ise..» Cümlesinin hudut ve şumulünü de serahat ve vüzuh ile tayin eyler.

Paris te J. Grevy nin Cümhur reisliği zamanında bir hadise cereyan eylemiştir. Şöyleki: Albanel isminde bir terzi Paris te elli adam vasıtasile 200,000 nüsha kartpostal tevzi ettirmeğe çalışmıştır. Bunlardan yirmisi müddei umumiliğin emri üzerine polis tarafından tevkif edilmek suretile tevziata kısmen mani olunmuştur.

Kartpostalın adresi yazılan tarafında:

Monsieur J. Grevy

Yazılı idi ve pul yapıştırılacak yerinde posta pulu yerine Montmartre kapısını gösteren bir pul yapıştırılmıştı.

Yazı yazılan kısmında ise:

(Mösyö J. Grevi) Monsieur J. Grevy

İntihap eylediğiniz 29 franklık Şeviyot elbise ile ölçü üzerine yaptırttığınız 17 franklık Nuvote pantolonu bugün franko olarak Mont-Sous - Vaudrey e göndereceğimi arzetmekle şeref bulurum.

Emirlerinize daima vefakârım, samimi selâmlarımı lûtfen kabul eyleyiniz..»

A Albanel
Montmartre kapısında 178, Montmartre sokağı.

Müddei umumiliğe davet edilen Albanel davete icabat etmedi ve bu terbiyesizce ilân tecrübesini pek tabiî bulduğunu söyledi. Adliye Albanel'i bu filinden dolayı takibe imkân bulamadı.

Sadrıâzam Hüseyin Hilmi Paşa merhum namına sünnet düğününe vaki davet hâlâ hatırlardadır. Terbiyesizin biri her tarafa mektuplar göndererek âlemi sadrıâzam Hüseyin Hilmi Paşanın sünnet düğününe davet eylemiştir. Bir çok kişi de bu davete icabet eylemiştir. Paşanın mı yoksa bilâhara İsviçrede İspanyol nezlesinden vefat etmiş olan oğullarının mı sünnet olacağı davetnamede meşkûk bir tarzda ifade edilmişti. Zaten öyle bir sünnet düğünü de yok idi.

3 — Musiki eserleri ve gramofon plâkları.—

Abdülhamit zamanını idrak etmiş olanlar bazı şarkıların ezcümle Abdülâzizin hal'ı üzerine yapılmış şarkının menedilmiş olduğunu hatırlarlar.

Matbuat kanununun 40 ncı maddesi mucibince padişahlık, hılâfetçilik yolunda neşriyatta bulunmak memnu olduğundan ister güfteli ister güftesiz olarak Abdülhamidin marşını gramofon plâkları ile neşretmek ve notasını satmak memnudur.

Gene matbuat kanununun 40 ncı maddesi mucibince komünistliğe tahrik edici neşriyat memnu olduğundan ister güfteli ister güftesiz olarak enternasyonal (international) marşını gramofon plâkları vasıtasile neşretmek ve notasını satmak yasaktır.

Müstehcen şarkıların da nota ve güftelerinin ve alınmış plâklarının alım ve satımı memnudur. Memleketimizde henüz siyasî şarkılar büyük bir rol oynamamıştır. Destanlar - Abdül'ezel Paşanın hadisei şahadetini terennüm eden destanlar gibi - bazen halkın, cereyan eden hadiseler hakkındaki hissiyatının samimi ifadesi olmuştur. Fakat destan şarkı değildir; bestelenmemiştir. Siyasî şarkılar bahusus Fransada ve büyük ihtilâl zamanında gazete neşriyatı ve meclis kürsüsünde irat edilen nutuklar kadar efkârı umumiye üzerinde müesser olmuştur. Robespierre in sukutundan sonra ve Directoire idaresinin başlangıcında halkın devlet işleri hakkındaki hissiyatlarının samimi ve başlıca ifadesi olmuştur.

Büyük ihtilâlin ruhunu ifade ve terennüm eyliyen Marseillaise ile ihtilâlin yıktığı mazinin fikrini ifade ve terennüm eden Reveil du Peuple (halkın uyanışı) şarkıları arasındaki kanlı cidaller meşhurdur. Direktuvar (Directoire) bir emirname ile tiyatrolarda «katil Reveil du peuple» şarkısının çalınmasını menetti ve onun yerine Cümhuriyetciler için aziz olan şarkıların çalınmasını emreyledi. Fakat mhuriyetci ya ıslık ile karşılanıyor veya kaba bir taklit ile mukabele olunuyordu; yahut isteksiz alkışlanıyordu.

O zamanlar hükümran olan açlık halkı Babeuf ile müsavatcı nazariyelerini kabule sevkeyliyordu. Babeuf un sistemi bir şarkı ile neşredilmiye başlandı. Bu şarkıyı işiten ameleler Babeuf u sevmiye ve nazariyelerini kabule başladılar. Ekmeğin ucuzlaması ve Napolyonun İtalya zaferleri bu şarkıyı Parislilere unutturdu.

Fik. III

Sinematograflar gösterilmeden evvel zabita tarafından muayene ve tetkik edilmekte ve ondan sonra halka gösterilmektedir. Bir sinema şeridinin gösterilmesi polis sansörü tarafından müsaade edildikten sonra sansörün ihmali veya pek fazla müsamahası neticesile gösterilmiş

720

olan ve cürüm teşkil eden kısımları hakkında takibat yapabilmek biraz müşküldür. Mamafih hukuk, bu mülâhazaların hukuku amme davasını akamte uğratacağını kabul edemez. Asıl mes'ele sansörden müsaade almaksızın gösterilen filimler hakkındadır.

Bir kere kablelirae sansöre tabi tutulması sinematografı mecburen matbuat kanunu haricinde bırakır.

Saniyen mes'uliyeti matbuat kanunu ahkâmı dahilinde tesbit etmek güçtür. Şüphesiz ki hiçbir şerit sinema sahibinin riza ve muvafakati hattâ emri olmaksızın gösterilemiyeceğinden yegâne mes'ul odur denebilir. Sinema romanını telif etmiş olan adamın vaziyeti makale muharririne rejisörü de neşriyatı idare eden müdüre benzetmek mümkündür. Aktörler ancak mürettiplere kıyas edilebilir. Fakat bütün bu mes'ullerin ecnebî memlekette oturmaları takibatı muhal kılar.

Sinema matbuat kanununa ithal edilince tiyatronun da ithal idilmemesine sebep kalmaz. Filhakika tiyatro aktör ismini taşıyan kimseler tarafından bir eserin ezber söylenmesinden başka bir şey midir?

Madde 2 — Herkesin görebileceği veya paralı parasız girebileceği yerlerde her türlü matbuaların teşhir veya talik veya tevzi edilmesi veya satılması veya bunların ilân ile tevzi ve satışa arzolunması neşir sayılır.

Matbuat cürmü ancak yukarıki fıkra dairesinde yapılan neşriyatta tekevvün edebilir

Umumiyetle bir suç vardır diyebilmek için evvelâ 1) bir fiil bulunmalıdır; 2) bu fiilden başka kast bulunmalıdır. (Ceza kannnu madde 45) ve nihayet 3) maznunun fail veya şerik olarak mes'uliyeti bulunmalıdır.

Kast, suç teşkil eden fili icra eylemek arzu ve iradesidir; suçtan mutazarrır olan kimseye zarar vermek kastinden ayrıdır. Tevkıfhane ve hapishaneden kaçmak bir cürümdür, kaçmak fiilini icra eylemek arzu ve iradesi kastı teşkil eder fakat firar cürmünde bir kimseye zarar vermek kastı ekseriya yoktur. Dikkatsizlik ve tedbirsizlikle ölüme sebebiyet vermekte gene zarar vermek kastı yoktur. Bunun içindir ki zarar vermek kastı mutlaka her cürmün unsurundan olmaz.

Kastı anlatabilmek için arzu ve irade tabirlerini kullandık, kanun da kastî ifade için bazen «bilerek» tabirini kullanır. Bununla beraber arzu ve irade kastten tamamile ayrıdır. İrade mes'uliyetin daha umumî bir şarttır. İrade ile kast arasında umum ve hususu mutlak vardır. İrade maznunun fili bir cebir ve tazyik altında, bir kuvvei cebriyenin tesiri altında işlememiş olduğunu, iradei cüziyesine sahip olarak işlemiş bulunduğunu gösterir. Fiilin serbestce, hür olarak icra edilmiş

olması umumiyetle kâfi gelmez. Şuur ile, bilgi ile «Bilerek» yapılmış ölması da lâzım gelir. Kast unsurunu teşkil eden bu bilgidir. İradeye gelip zam olan bu bilgi,yapılacak fiilin mahiyetine vukuf ve şuurdur. İrade yani ihtiyar ve serbesti ile şuur, hususu ızrar (zarar vermek) kastinden veya fail tarafından takip edilen her hangi gayeden müstakıl olarak cürmün (eğer kabahat değilse) unsuru zarurîsini teşkil eder. Ekser ahvalde suç olan fiil aynı zamanda da kastin delili olur. Bir muharrir hakaretle dolu bir yazı yazarsa aksini isbat edinciye kadar kasti var telâkki edilir. Çünkü her yazıda yazının mahiyeti, müfadı, yazıldığı ve basıldığı ahval ve şerait kastin kâfi delilleridir.

Kast cümlenin itmam edilemiyerek noktalarla geçilmiş olmasından veya italik harfler kullanılmış olmasından da zahir olabilir.

Müddei umumî takibata esas olan makaleyi, kasti izhar için başka bir makale muhteviyatı ile mukayese ve tenvire salâhiyetlidir. Çünkü müddei umumî kast cürmünün delilini her fiilden, her yazıdan istihraç edebilir.

Kastin takdiri mesaili filiyedendir. Mesaili hukukiyeden değildir. Hakimler kasti hatta kullanılmış taacüp işaretlerinden istihraç edebilirler; Makalede mevcut tahtında müstedir fikirler dahi kaste delil olabilir.

Kast cürmün esaslı unsurundan bulunmasından mutlaka her hükümde izhar ve ifade edilmelidir. Kasti iddia etmiyen bir hüküm hukukî mesnetten mahrum bir hüküm olur. Hâkımler bir maznunu da beraet ettirtmek için fiilin vücuduna rağmen kasti bertaraf eyleyen ahval ve şeraiti istihraç eylemelidirler.

Maznun da mümkün olan her vasıta ile hüsnü niyeti yani kast cürmünün mefkudiyetini isbat edebilir.

Mücrimiyetin isbatı — Mücrimiyetin takdirinde hâkimler mutlak bir kudreti haizdir. Meselâ bir gazete makalesi haddızatında bilfarz şahsî davacının şeref ve haysiyetine dokunacak bir maddei mahsusayı isnad eyliyen bir cümleyi muhtevi bulunmasa da yalnız diğer bir gazetenin — bilfarz şahsî davacıyı askerden kaçmak için şahadet parmağını kesmiş olmakla ittiham eden — bir makalesini okumalarını kârilerine tavsiye eylese veya o makaleye atf ve işarette bulunsa hakimler takip edilen gazetenin, diğer gazetedeki isnatları temellük etmiş ve binaenaleyh hakaret suçunu işlemiş olduğuna karar verebilirler. Hatta gazetenin atf ve işaret eylediği diğer gazete makalesi altı aydan evvel intişar eylemiş ve mururu zamana uğramış olsa dahi ehemmiyeti yoktur; çünkü o eski makale takip edilmekte olan yeni makalenin manasını tayin ve tasrih eyliyor.

matbuat cürümlerinde, her cürmün tekevvün edebilmesi için mevcut bulunması lüzumunu arzeylediğimiz marulârz unsurlardan

başka dördüncü bir unsur daha bulunması icabeder. O dördüncü unsur da neşirdir. Bunun içindir ki matbuat kanununun 2 inci maddesi 2 inci fıkrası: «Matbuat cürmü ancak yukarıki fıkra dairesinde yapılan neşriyatta tekevvüu edebilir.» Diyor.

Matbuat cürmü nedir? Bu suale cevap vermekten ve matbuat cürmünü tarife kalkışmaktan sureti mutlakada kaçınmak lâzımdır. Tevlit eylediği zararlar maddî olmaktan ziyade manevî bulunan cürümden bazılarının dedikleri gibi «maddî olmıyan, fikrî cürümlerdir» diye tevsif eyler isek gerçe hakaret ve tehdit gibi bazı cürümleri tarife sokmuş olabiliriz fakat tahrik cürmü bir netice vermiş ise yani teşvikın fiilî bir eseri çıkmış ise o netice, o eser maddî bir zarar olacağından tariften hariç bırakmış oluruz. Matbuat cürmünü matbuat vasıtasile irtikâp edilen cürümdür diye tarif edebilir miyiz? Matbuat kanunu yeni bir cürüm ihdas etmiyor ve yalnız kanunu cezada mevcut cürümlerin matbuat vasıtasile irtikâp edilmiş olması halini tanzim eylemiş bulunsa idi bu tarif bir dereceye kadar doğru olabilirdi.

Fakat matbuat kanununda münderiç suçların hepsi hakikî matbuat cürmü değildir. Çünkü o cürümlerin hepsi fikrin mücrimane ifadesinden doğmuyor. Matbuat zabıtasına riayetsizlikten doğan suçlarda vardır. (Bilfarz madde 18 A fıkrası: Beyanname verilmeksizin neşredilen gazeta veya mecmuayı neşredenlerden 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası alınır. Tekerrürü halinde bir aydan altı aya kadar hapis cezası ile beraber 300 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.) Hem de hukuku adiyede, gaezte ile tahrik ve teşvik cürmü mahiyetinde olmak üzere, hatta filî bir eser çıkmamış bulunsa dahi bir çok daha tahrik ve teşvik cürmü vardır.

Adabı umumiye aleyhindeki cürümler de hem hukuku adiyeye ait bir cürümdürm hemde matbuata ait bir cürümdür. Demek ki tarifinden aciz kaldığımız fakat matbuat kanununda mezkûr bulunan cürümlerdir demekte muztar bulunduğumuz matbuat cürmünde ikinci maddenin ikinci fıkrası mucibince arzettiğimiz cürüm unsurlarına dördüncü bir unsutr olmak üzere neşir fiili de inzimam etmiş bulunmalıdır. Çünkü maddeye göre matbuat cürmünü yapan, vücuda getiren, tekevvün ettiren unsur neşirdir. Matbuat kanununun gayesi munhasran olmasa da esas itibarile cürmü tekevvün ettiren neşri cezalandırmaktır. Bunun içindir ki muharrir malûm değilse mesuliyet neşre hâkim olan sahip ile neşriyatı filen idare eden zata tevceüh eyler. Muharrir malûm ise suç teşkil eden yazının faili de naşiri derecesinde mesul tutulur. Filhakika fikir neşredilmiş olmak için üç ameliyeye vücut verir : Yazmak, basmak, yaymak (neşir); bu üç ameliyeden, bu üç fiilden her biri ekseriyetle ayrı ayrı adamlar tarafından yapılır. Yazmayı muharrir denilen kimse yapar; Basmayı kitap tab'ında tâbî ismini alan, gaze-

tede neşriyat müdürü ismini taşıyan kimse yapar; yaymayı da (neşri) müveziler yapar. Müvezziler cürmü yayarlar, tesirini tevsi ve teşmil kılarlar...

Bu muhtelif kimseler arasında manevî mesuliyet nasıl bir taksime uğrar? Bu hususta fazla izahatı «matbuat suçlarının mesulleri» faslında (Yedinci fasıl) arzedeceğim.

Fakat burada cürmü tekevvün ettiren dördüncü unsurdan bahsederken o unsura verilmesi lâzım gelen kıymetten de bahsetmek zaruridir. Neşri cürmün galip ve farik unsuru telâkki etmekten ziyade cürmü teşdit ettiren bir unsur olarak telâkki edilmesi de mümkündür. Bilfarz ceza kanunumuz hakaret cürmünü neşir ile tekevvün ettirtmiyor, fakat neşri hakaret cürmünü şiddetlendiren, teşdit eden bir unsur olarak alıyor. (Ceza kanunu madde 480, 482); hakikat ta budur. Filhakika bir fiilin hukuku adiyeden olarak telâkki edilmesi için o fiilin umumî ceza kanununda veya hususî bir kanun olan matbuat kanununda zikredilmiş olmasının ehemmiyeti olmamalıdır; o fiili tecrim için hukuk ve mantıkın icap ve iktifa ettirdiği şartların bulunması kâfi görülmelidir. Binaenaley:

(1 Eğer müsbet vazıh bir fiil varsa velevki o fiil gayri maddî bubulunsun.

(2 Eğer o fiil hakiki bir zarar tevlit ediyur ve bir fenalık yapıyorsa.

(3 Eğer o fiil fertlerin veya cemiyetin haklarile ifade edilen menfaatı ammeye karşı anilmin ve ankastin yapılmış ise cezalandırılacak bir suç ister matbuat suçu olsun ister olmasın tahrik ve teşvik fiiline - ki gayri maddî bir fiildi - verilen cezanın meşruiyetini müdafaa ederken ruhülkavanininde Montesquieu der'ki: «kanun söz veya yazıyı cezalandırmıyor. Kanunun cezalandırdığı bir fiildir: Söz ve yazının kullanıldığı fiildir; delili zahirisîni söz ve yazının teşkil ettiği fiildir.

Neşir, matbuat kanununun ikinci maddesine nazaran matbuaların

Herkesin görebileceği yerlerde;

Herkesin paralı, parasız girebileceği yerlerde:

1 — Teşhir edilmesi; 2 — Talik edilmesi; 3 — Tevzi edilmesi; 4 — Satılması; 5 — İlân ile tevzi ve satışa arzolunmasından ibarettir.

Demek ki neşir yerin mahiyetinden husule geliyor. Yoksa görebilmiş ve girebilmiş adamların sayısından ileri gelmiyor. Filhakika neşri vücuda getiren şey cürüm sayılan yazı ve resimleri vesaireyi görebilmek imkânidir. Binaenaleyh bir evin yani umuma açık bulunmıyan hususî bir meskenin, sokaktan geçenlerin görebilecekleri bir yerine dahi bir yazının talik edilmiş olması neşirdir

Herkesin görebileceği ve herkesin gerek parasız olarak gerek para veya bazı duhul şartları mukabilinde girebileceği yerlere bir

ismi mahsus ile ifade ve hülâsa etmek için umuma açık olan yerler denir ki:

Ya A) mahiyeti itibarile umuma açık olur;

Yahut B) Tahsisi itibarile veya nisbî bir tarzda umuma açık olur;

Veya C) arızî bir tarzda umuma açık olur.

A) Mahiyet itibarile umuma açık olan yerler — Bu yerler mutlak ve daimî bir tarzda halka açık olan yerlerdir: Sokaklar, meydanlar, umumî tenezzüh mahalleri, rıhtım ve limanlar vesaire bu kabil yerlerdendir.

Bu) Tahsisi itibarile veya nisbî bir tarzda umuma açık olan yerler. — Bu yerler mahiyetleri itibarile umuma açık olan yerlerden olmadığı halde tahsis edildikleri mevzu mavuzialehleri itibarile umuma açık olan yerlerdir.

Tahsis itibarile umuma açık olan yerler hususî bir surette isticar edildikleri zaman umuma açık olmak mahiyet ve sıfatlarını kaybederler. Berakis olarak hususî bir yer de umuma açık olan bir yer olabilir.

Diğer taraftan bir yerin hususî olmaması mutlaka umuma açık olmasını da istilzam etmez.

Tahsis itibarile umuma açık olan yerlerden bir kaçını misal olarak arzedelim:

Lokantalar; oteller; hastaneler; mahkeme salonları ve mahkeme kalemleri; resmî daireler; şömendüfer ve tramvaylar halka açık bulundukları zaman; müzayede ve münakasa yapılan yerler müzayede ve münakasa müddetince umuma açık olan yerlerdir; adliye koridorları; istasyonlar; tiyatrolar; ibadethaneler; müzeler ve omumî kütüphaneler; kışlalar; mektepler, ilh...

Tahsis itibarile umuma açık olan yerlerin bazı müştemilâtı umuma açık olmaz, meselâ: Bir otelin müşteri tarafından isticar edilmiş odası umuma açık bir yer değildir. Bir otelin mutfağı mutlaka ve zarurî bir tarzda umuma açık bir yerdir denemez. Keza bir hastahanenin başhekime ait odası umuma açık bir yer değildir. Valinin odası, kaymakamın odası, mahkemede reisin odası, mustantıkın odası umuma açık yerlerden değildir. Umuma açık diyebilmek için bu odalarda aleniyeti icap ettiren bir muamelenin yapılması icap eder. Hususî bir içtima için isticar edilen bir tiyatro; hususî bir tenezzüh için isticar edilen bir vapur umuma açık bir yer olamaz.

Bir avukat yazıhanesi; bir noter dairesi; komisyoncu yazıhanesi halka açık bulunduğu zamanlarda dahi umuma açık bir yer değildir. Meğer ki kapılar açılmış ve herkesin görebilmesini veya girebilmesini icap ettiren bir muamemele yapılmağa başlanmış olsun.

735

Müzeler; kütüphaneler; umumî bahçeler kapanma saatlerinden sonra; devairi resmiye tatil saatini müteakip kapandıktan sonra velhasıl kapalı bulundukları zaman umuma açık bir yer telakki edilmez. Çünkü daimi surette halka açık olan yerler mahiyetleri itibarile umuma açık olan yerlerdir.

Birbirine geçilmiyen vagonlardan mürekkep bir şömendüfer katarının hareketten sonra umuma açık olmak mahiyetini kaybeylediğini çünkü artık herkesin göremiyeceği ve herkesin giremiyeceği bir yer olduğunu kabul eden ictihatlarda vardır. Bu içtihadı kabili tatbık olmak için tek bir araba içindeki kompartımanlar arasında dahi birbirine geçilmeğe imkân olmamalıdır. Velhasıl bu içtihat sekizer kişilik münferit kompartımanlardan mürekkep eski sistem vagonlar hakkında mevzuu bahsolabilir.

C) arizî bir tarzda umuma açık olan yerler. — Bu yerler haddı zatında hususî yerlerdir, yalnız az, çok arizî bir tarzda halkın kabul edilmiş olmasıle arizî bir tarzda umuma açık bir yer oluyor. Meselâ Tevfik Fikret merhumun evi olan (aşiyan) ın bazı muayyen kısımları Fikretin vefatı senei devriyesi günü bazı halka açık bulunduruluyor ve ziyaret ettirtiliyor. O gün aşiyanın halkın ziyaretine arzedilen kısımları arizî bir tarzda umuma açık olan yerdir.

Büyük Millet Meclisinin samiin yeri umuma açık olan yerdir, meb'usların oturdukları ve müzakerenin cereyan eylediği yer umuma açık değildir, çünkü oraya meb'uslardan başka kimse giremez. Meclisin koridorlarına gelince orada da yalnız meb'uslar dolaşır fakat muayyen bir kısım halkın yani meclise yabancı olan zevat her hangi arizî bir sebeple koridorlara girebilmesine müsaade olunursa Meclis koridorları arizî bir tarzda umuma açık bir yer olur.

Umuma açık olan yerleri böylece tayin ve tasrih eyledikten sonra yazı, resim ve sairenin yani matbuayı müstelzim mücazat kılan neşir unsurunun nasıl husule geldiğini arzeyleyeyim.

Dedik ki yazı, resim ve sairenin yani matbuaların müstelzimi mücazat olabilmesi için vücudu lâzım olan neşir ve resim veya yazının umuma açık olan yerlerde evvelâ teşhir edilmesi suretile yazılabilir. Teşhir ile neşri. — Bir matbuanın umuma açık olan bir yerde nazara arzedilmesi — velevki o yerde bir kimse bulunmasa dahi — teşhir ile neşir sayılır. Teşhir etmekle depozito etmeği birbirlerile karıştırmamak lâzımdır. matbuanın umuma açık olan bir yere depozito edilmesi o matbuayı teşhir olmadığından neşir hasıl olmaz. Filhakika teşhir demek nazarlara arzeylemek demektir. Bir matbuayı bilfarz mahkeme kalemine dosyası içine konmak üzere tevdi eylemek yani mahkeme kalemine nazarlardan gizli kalacak surette depozito kılmak kaleme girip çıkanlar üzerinde tesir uyandırmak maksatile teşhir sayılamaz.

Gene dedik ki yazı, resim ve sairenin yani matbuanın müstelzimi mücazat olabilmesi için vücudu lâzım olan neşir o matbuanın umumî açık olan yerlerde;

Saniyen talik edilmesi ile elde edilebilir.

Talik — bir matbuanın umuma açık olan bir yerde asılmasıdır ki ekseriya ticaret ilânları hakkında ve deviri devletin kendi yerlerinde lâvhalara astıkları mukarrerat ve ilânları hakkında mevzuu bahsolur.

Salisen matbuanın neşri o matbuanın tevzi edilmesile husule gelir. Tevzi. — Tevzi etmek tanıtmak, yaymaktır. Ekseriya tevzi matbuayı büsbütün vermeği, teslim etmeği ve matbuadan keffiyet eylemeği icabeder. Matbua tek bir nushadan ibaret ise mütemadi surette alınıp verilmesi tevziin mahiyetini değişdirtmez; mütemadi istirdat ve teslim fiili yine de tevzi olur.

Tek nushadan ibaret bir matbuanın başka bir tarzı tevzii de matbuadan keffiyet edilmeksizin, matbuayı tevdi eylemeksizin toplu veya dağnık bir kaç kişi ile ihtilât ederek matbuayı fiilen ıttılâa vazeylemek ve yaymakta tevzi sayılır. (Ceza kanununun 480 ve 482 nci maddelerile mukayese ediniz.) Fakat şuna dikkat etmeli ki matbuanın muhteviyatını ağızdan yaymak tevzi değildir, matbuayı maddeten nazara arzeylemek suretile ve sureti mahremanede olmaksızın ıttılâa vazeylemek tevziidir. Tevziin neşr unsurunu husule getirebilmesi için tevdiin, teslimin sureti mahremanede yapılmamış olmasıdır. Binaenaleyh bir zarf derununda kapalı olarak muayyen bir kimseye gönderilmiş el yazısı tevzi edilmiş bir matbua değildir, velevki mürseliileyh kollektif bir şahsiyet olsun.

Tevziin suç olması için müvezziin matbuayı bilmesi ve bilerek dağıtması veya dağıdılmak üzere vermesi lâzımdır. Hâkim ahvale göre tevziin mahiyetini takdir eder ve anilmin, bilerek dağıtılıp dağıdılmamış olduğunu araştırır.

Bir kaç veya bir çok nushadan mürekkep olan matbuayı dağıtılmak üzere bir kişiye vermekte dağıtmaktır, yani tevzidir. Netekim ki bir şahsa neşretmek salâhiyetile gönderilmiş bir matbua (bir mektup, bir makale, bir haber) de zarf içinde gönderilmiş olmasına rağmen tevziidir.

Matbua el yazı ile yazılmış olmayupta basılmış ise bir tek nnshanın tevdi ve teslimi tevzi sayılır, çünkü basmak, tab, neşir kastini izhar eyler. Bu kaste bir tek nushanın tevdi ve tesliminin inzimam eylemesi tevdi olur. Fakat bu ictihatta mubalâgaya düşmekten sakınmak lâzımdır. Bunun içindir ki eserin pek az mıkdarda basılmış olduğu sabit olur ise eserin bir veya bir kaç nushasının müellif tarafından samimi dostlarına hediye edilmiş olması tevzi sayılmamalıdır; çünkü bu ahvalde neşr kasti yoktur.

777

Rabıan matbuanın neşri o matbuanın satılması ile yapılabilir.

Satmak. — Matbuayı para mukabilinde teslim etmektir. Bir tek nushasının satılması neşri vücude getirir.

Fakat el yazısı bir eserin (müsvettenin) veya bir resmin aslının satılması neşir değildir. Hatta müsvetteler basılmak ve neşredilmek kastile satılmış olsa dahi yinede neşir sayılmaz; bu fiil neşir mukaddemesidir fakait neşir değildir. Kütüphanede mevcut bir el yazısı eserin satılması dahi neşir sayılmaz; Çünkü belki muzayeka tesirile satılıyordur her halde bu fiilde neşir kasti yoktur. Binaenaleyh bir kimsenin kütüphanesindeki kitaplardan birini muzayeka dolayısile satmasile bir kitapcının dükkânındaki kitaplardan birini satması arasında fark vardır ve kitapçının satması neşirdir.

Hamisen matbuanın neşri ilân ile tevzi ve satışa arzolunmasıle vücut bulur. Neşrin husule gelmesi için matbuanın mutlaka tevzi edilmesi veya satılmış olması lâzım gelmez, o matbuanın ilân ile tevzi ve satışa arzolunması da kâfi gelir.

Fiilen tevzie arzolunmasının neşir addedileceğini (tevzi) de arzetmiş ve matbuanın tevzi edilmek üzere bir kişiye tevziinin neşri vücude getireceğini söylemiştik.

Kezalik matbuanın kitapcıya veya plâkcıya satılmak üzere tevdiinin de neşir olacağı aşikârdır. Binaenaleyh tevzi ve satışa arzolunmak, gerek bir icat ile gerekse kanunda tasrih edildiği vezhile ilân ile tevzi ve satış teşebbüsünde bulunmak demektir. İlân, kasti vazıh bir surette arzeyler. Kanundaki «ilân» tabiri kasrî değildir. İlân ile olmıyarak tevzi ve satışa arz da olabilir. Bilfarz Bir kitapcının dükkânında bulunan matbuaların cümlesi ekseriyetle satışa arzedilmiş matbualardır. Fakat dükkânda satılık olmıyan binaenaleyh satışa arzedilmemiş bir matbua da bulunabilir; demek ki bir matbuanın bir dükkânda bulunması o matbuanın satışa arzedilmemiş olmasına ancak bir karine teşkil eder. Bu karine aleyhine delil ikamesi daima caizdir.

Matbaacının bastığı kitapları o kitapların basılmasını sipariş eden tâbi ve naşire göndermesi hiçbir zaman tevzi değildir. Matbaacının tâbi ve naşir ile akdetmiş olduğu bir mukavelenin ifasından başka bir şey değildir.

278

FASIL : 2

Matbaa açma

Methal

Herkes bilir ki Türkiyemizde matbaa Ahmedi Salis devrinde açılmıştır. Matbaanın memleketimizde açılabilmesine veziri âzam İbrahim Paşa ile Müftil'enam Abdullah Efendinin himmetleri, basmacı İbrahim ve şeriki Sait Efendinin himmet ve hizmetlerinden aşağı kalmaz. Abdullah Efendinin o meşhur fetvası dikkatle okunduğu zaman kütübü mukaddesenin tab'ı düşünce ve ihtimalinin matbaanın ihdasına ne büyük ve ciddî mania teşkil etmiş olduğu gözükür; ve filhakika sualde basılacak diğer kitaplar arasında kütübü mukaddese tasrih edilmemiştir. Kütübü mukaddesenin tabıdan hariç tutulması şartile matbaanın meşruiyeti resmen tesbit edildi.

Abdullah Efendinin fetvası üzerine isdar edilen 15 zilıkade 1139 tarihli bir hattı hümayun müteferrika İbrahim Efendi ile arkadaşı Sait Efendinin bir matbaa tesisine müsaade edilmiş ve basılan kitaplardan yanlış olmamasına itina edilmesi emrolunmuştur. İlk basılan kitabın da Van — Kuly atlı arapça bir lûgat olduğu gene malûmdur.

Osmanı Salis devrinde matbaa imtiyazı basmacı İbrahimin çıraklarından olan Küçük İbrahime devredildi. Küçük İbrahim Van — Kuly nin ikinci tab'ını bastı.

Abdülhamidi evvel 18 rebiülahir 1198 tarihli bir hattıhümayun ile matbaayı yeniden tesis eyledi ve imtiyazını beğlikci Mehmet Raşit Efendi ile vak'a nüvis Ahmet vasıf Efendiye verdi. Ve her ikisini de kütübü mukaddese basmaktan meneyledi. Matbaanın bu imtiyaz devrinde her on sahifelik bir cüzden Evkaf için bir akça istifa olunur ve Evkaf akçasının istifasını kontrol zamnında her nusha mühürlenirdi.

Abdülmecit zamanında İstanbulda 13 gazetenin intişar eylemekte olduğunu Civelekyan Bey Türk matbuat kanununa dair yazdığı kıymetli eserinde kaydeylemektedir. Civelekyan Beyin eserine nazaran bu gazetelerden:

I — İkisi Türkcedir ki biri resmî gazete olan haftalık Takvimi vekayı, diğeri gene haftalık Ceridei havadistir.

II Dördü Fransızcadırki biri J'ournal de Smyrne ile L Echo de l' Orient nin tevhidinden husule gelen ve ayda altı defa intişar eyda Journal de Constantinopl dır; diğeri haftalık Courrier de Costantinopole dir; üçüncüsü haftada üç defa intişar eyliyen ve ticarî bir gazete Commerce de Cosntantinople; dördüncüsü tab'ı bir gazete olan ve aylık Gazette medicale dir·

III Dördü İtalyancadırki haftada üç defa çıkan Omnibus; haftalık ticarî bir gazete de olan L' İndicatore bizantino; ve hukuk mecmuası olan Girusprudenza bizantina dı.

IV Bir tane Hayasdan (Ermenistan demekmiş) ismini taşıyan haf talık Ermenice gazete.

V Bir tane Bosfor telgrafı atlı Rumca gazete

VI Bir tane Rus hurufatile basılan Movoie atlı haftada iki defa intişar eden Bulgarca gazete.

Abdulmecit zamanında Türk matbuatının teşkili olan İzmirde de biri Amalthec atlı Rumca diğeri Arşalouyse (Şafak) atlı Ermenice üçücüsü de Şakar — Misrak (Şark şefakati isminde Yahudice olmak üzere üç gazete intişar eylemekte imiş.

Bunlardan başka o zamanlar Belgratta, iflâk ve Bagdatta, Berutta ve İskenderyede Fransızca ve mahalli lisanda gazeteler de intişar eyliyor imiş ki cem'an yekûn Türkiyemizde o zamanlar 33 gazete çıkmakta bulunuyormuş [1].

Bu gazeteler devri Mecidide matbuatın ve binaenaleyh matbaaların inkişafını gösterdiği halde tanzimat hattı himayununda matbaalara ait bir kayıt yoktur. Matbaaları ve matbaacılığı tanzim eden ilk nizamname Mecidin son dördüncü senesinde yapılan 1273 tarihli matbaa nizamnamesidir ki eski düsturun ikinci cildinin 227 nci sahifesinde münderiçtir. Bu nizamnameden bahsetmeden evvel bu nizamnamenin müehhizi olan Fransa matbaalar kanunundan ve Fransadaki matbaaların vaziyetinden kısaca bahsedeyim:

***

Fransada 21 Teşrinievvel 1810 tarihli kanunun 11 nci maddesi mucibince kral tarafından kendisine — bizim 1273 tarihli nizamnamenin kullanmış olduğu tabiri kullanmak için diyeyim ki — bir «senedi mahus» «ruhsatı havi senet» verilmemiş ve yemin ettirilmemiş kimse matbaacı olamazdı. Kavanin ve nizamat mevzuaya muhalefet hareket edildiği zaman «senedi mahsus» yahut — «bvvet» mukabilinde kullanmakta olduğumuz tabirlerden — berat daima istirdat olunabilirdi.

[1] LLbicini, Lettres sur la Turguie, 1 re. Partie, lettre VIII Paris 1851.

780

Kanunun 12 inci maddesi mücibince ruhsatsız basmahane açanların matbaaları tahrip edilir kendilerinden 500 lira para cezası alınır. ve altı ay hapse mahkûm edilirlerdi.

Basmahane açmak için evvel emirde ruhsat almak usulü Fransada 10 Eylül 1870 emirnamesinin neşrine kadar devam etmiştir. 1870 nizamnamesi ruhsat almak yerine beyanname vermek usulünü ikame eylemiştir.

1814 kanunu matbaacıya, hükûmete basacağını bildirmeden bir yazıyı basmasını menediyordu. Matbaacı hükûmetten istizan etmeksizin bir şey basar idise bastığı şey müsadere olunur ve kendisi birinci defa 50 liraya ve ikinci defa 100 liraya mahkûm edilirdi.

* * *

1273 tarihli matbaa nizamnamesi diyebilirim ki belki iddia edebilirim ki Fransanın 1814 tarihli kanununun aynıdır. Bizim nizamnamenin birinci maddesi de « dersaadette gerek litoğrafya ve gerek huruf ile kitap tabetmek istiyenlerin keyfiyetleri meclisi maarif ve zabtiye marifetile tahkik olunduktan sonra meclisi mezkûrden ba mazbatai makamı âlii sedareti uzamdan istizan ile canibi zaptiyeden mezuniyeti havi yedlerinde senedi mahsusları olmadıkça basmahane küşat edemiyecekler» demekle basmahane küşadını mezuniyet almağa mutavakkıf kılar.

Bizim nizamnamenin de ikinci ve üçüncü maddeleri 1814 Fransız kanunu gibi istizansız bir harf bile basmağı menediyordu. Filhakika 2 inci madde: «memaliki mahrusai hazreti şahanenin bazı mahallinde kitap basmasını arzu edenler evelemirde valiyi eyalete haber verip vali tarafından dahi keyfiyet derbarı şevketi karara inha ve kezalik meclisi maarifte görülüp bamazbata mekamı âlii sedareti uzamaya arz ile istizan olunmadıkça bir harf basmağa muktedir olamıyacaktır.» Der. Üçüncü madde de: «İşbu basmahanelerin tabı ve temsil edecekleri her nevi kütüp ve resail evvelemirde dersaadette doğrudan doğruya ve taşralarda ise velâtüeyalet caniplerinden inha ile meclisi muarifte görülüp mülke ve devlete bir gûna mazarratı olmadığı tebeyyün ederek meclisi mezkûr tarafından kezalik ba mazbata makamı âlii sedareti uzmaya arz ile istizan olunmadıkça tabı ve neşrettirilmiyecektir.» Der.

Nizamnamenin dördüncü maddesi ecnebilerin basmahane açmak için hariciye nezaretinden ruhsatı havi senet almaları lâzım geldiğini emreyledikten sonra beşinci maddesinde «bu makuleierin basacağı kütüp ve resail evvelemirde nezareti müşarünileyhaya ibraz ile oradan ruhsat verilmedikçe basılamıyacaktır.» Der; Ve altıncı maddesinde «Kezalik

787

düveli ecnebiye tebeasından olupta gazete tabetmek isteyenler dahi nezareti celilei hariciyeden izin ve ruhsatı havi senet almadıkça basmahane küşat edemiyecektir.» Der.

Demek ki 1273 matbaa nizamnamesi mucibince iki ruhsat almak icap ediyor: Birinci ruhsat matbaa açmak için lâzımdır; ikinci ruhsa ta her hangi bir eseri basmak için almaktır ki kablettabı sansör demektir.

1273 nizamnamesinin yedinci maddesi « memaliki mahrusede mülkçe ve devletçe muzur olan kütüp ve resailin» canibi zaptiyeden derhal ahz ve zapt» olunmasını emrediyordu. «Mülkçe ve devletçe muzur» tabiri müphem, gayri vazih bir tâbir idi.

Nizamnamenin dokuzuncu maddesi de nizamnamenin «hilâfına hareket edenlerin basmahanelerinin zaptiye nezapeti ve velât marifitile kapattırılmasını ve buna mütecasir olanların derecei töhmetlerine göre ceza kanununda münderiç ceza ile cezalandırılmalarını» emrediyordu.

Ceza kanunu 137 nci maddesinde hükûmetten istizan etmeksizin basmahane küşat edenler ve kitap ve resail basanların 50 mecidiye ceza ile cezalandırılmalarını ve basmahanelerinin kapatılmalarını emrediyordu.

138 nci maddesinde de hükûmet tarafından küşadına mezuniyet verilmiş bir basmahane mülkçe ve devletçe muzur olan hükûmeti seniye memaliki şahane müessesatı ve resmen tanınmış olan mezahibi muhtelife haklarında izhar adaveti mutazammın kitap basanların 10 mecidiyeden 50 mecidiyeye kadar para cezasile cezalandırılacaklarını ve bastıkları kütüp ve resailin ahız ve zaptolunacağını ve basmahanelerinin muvakkaten veya kat'iyen kapatılacağını tasrih eyliyordu.

1273 nizamnamesini 9 cemaziyülevvel 1305 nizamnamesi takip eyledi. Faka bu tarih arasına 1293 kanunu esasisini koymak lâzımdır. Azizin şahadeti, Muradın hal'ı Bosna - Hersek isyanı hadiseleri ile sinirlerin fevkalâde gergin bulunduğu bir zamanda tahta çıkmış ve kanunu esasiyi ilân eylemiş olan Abdulhamit 4 rebiyülevvel 1294 tarihindeki nutku iftiftahisinde 1281 nizamnamesi yerine yeni bir matbuat kanununun yapılmasında ısrar eyliyordu. Fakat çok geçmeden Mithat Paşaya da matbuatı susturmasını ve «İstikbal» ile «Vakit» gazetelerini kapatmasını emrediyordu. Abdulhamit matbuatın efkârı tehyiç eylemesinden şikâyet eyliyor ve matbuat rezaletine bir nihayet verilmesini veziriâzamından talebediyordu. Ve Mithat Paşaya gönderdiği kânunuevvel tarihli bir mektupta vazifesinde tekâsülü gözüken matbuat müdürü yerine de bir liyakatlisinin tâyin edilmesini istiyordu ve nihayet hünkâr matbuatın her türlü veya hususî muzur

782

makaleler yazmak için kanunu esasisiden aldığını iddia eylediği hürriyeti suiistimal eylemesine mani olunmasını da Babıâliden istiyordu. Abdülhamit Mithat paşaya yazdığı başka bir mektupta gazetelerin gerek ancehlin gerek ankastin amal ve neyatı şahaneye muhalif bir hattı-hareket tâkip etmelerine mani olmak hususundaki azmini bildiriyordu.

Bu hadiseler ile matbuat hakkındaki düşüncelerini ihsas hattâ ilâm eylemiş olan Abdulhamit meclisi mebusanı dağıttıktan çok sonra matbaalara ait ısdar eylediği 1305 tarihli nizamnamede 1273 nizamnamesinin farıkası olan ruhsat istihsalini ve sansörü ipka eyliyordu: Nizamnamenin ikinci maddesi birinci fıkrasında «matbaa küşadı ruhsatnamei resmî istihsaline mevkuftur deniyordu. İkinci fıkrasında da ruhsatı resmiye istihsal etmeksizin matbaa küşat edenlerden ceza kanununun 137 nci maddesi mucibince elli osmanlı altını cezayi nakdi alınacağı tasrih edilmişti.

Yalnız nizamname altıncı maddesinde gazete sahiplerine yalnız gazetelerinin tab'ına mahsus olmak şartile başkaca ruhsat istihsal etmeksizin matbaa küşadına müsaade ediyordu. Fakat gazete sahipleri gazetelerinden başka tab'ı ruhsata mütevakkıf bulunan evrak tabetmek istedikleri halde sair matbaa sahipleri gibi ruhsat istihsaline mecbur idiler.

Nizamnamenin dördüncü maddesi de müstedilerden «hukuku mukaddesei padişahiye ve menafii devleti aliyeye dokunur asar tabından mücanebet edeceklerine dair senet ahzolunmasını» emreder. 20nci maddesi de «Maarif nezaretinden ruhsatı resmiye istihsal olunmadıkça matbaa sahipleri hiçbir kitap tabedemiyeceklerdir» der. Kitapların tab'ını müsaade eden ruhsat kitabın kabının üstüne yazılacaktı; filvaki o zamanlarda basılan kitapların üzerine «Maarif nezareti celilesinin .... tarihli ve ... numaralı nizamnamesine mebni tabedilmiştir.» İbaresinin basılması mecburî idi.

Adedi tabı daima kontrol edilirdi; Filhakika 20 iuci maddenin üçüncü cümlesinde «badettabı her kitabın kaç nüsha üzerine tabı olunduğunu mübeyyin imzalı bir beyanname ile beraber ikisi babıâli kütüphanesine vazolunmak için dahiliye nezaretine gönderilmek üzere beş nüshası kablelneşir Dersaadette Maarif Nezaretine ve Vilâyatı şahanede Maarif müdirlerine takdim ve ita olunacaktır. Matbu nüshaların aslına tamamen mutabık olduğu tahakkuk eylediği takdirde işbu nüshaların birinin üzrine aslına mutabekati ve neşre mezuniyetini havi bir ibare tahrir ve ziri mührü mahsus ile tahtim olunduktan sonra nüshai mezbure tabiine teslim edilecektir.»

1305 Nizamnamesi 20 ici maddesinin son fıkrasında kütübü diniyyei islâmiyenin de tab'ını rushati resmiye istihsaline muallâk kılıyor ve «cemaati gayri müslimeye müteallik olan kütübü diniyenin tab'ı hakkındaki ruhsat camaati mezküre rüesası ruhaniyeleri tarafından verile-

789

cek ilmühaber veya tasdiknamelerin ibrazı üzerine ita olunacaktır» diyordu.

Sansör memaliki ecnebiyede ve eyalâtı mümtazede tabedilen asara da şamil idi. Filhakika nizamnamenin 26 ıncı maddesi « memaliki ecnebiyede tabı ve imal ve neşir olunan kütüp ve resail ve resim ve tasvir ve madalye ve arma gibi asarın, Dersaadette Maarif Nezaretinin ve vilâyatı şahanede maarif müdirlerinin . . . ruhsatı istihsal edilmeksizin memaliki şahaneye idhali memnudur. Eyalâtı mümtaze matbuatının sair memaliki şahaneye idhalinde dahi istihsali ruhsat lâzımdır» der.

1305 Nizamnamesi kitapçı dükkanı açmağı dahi rusatı resmiye istihsaline mütevakkıf kılıyordu.

1305 Nizamnamesi tevvellüdat, izdivaç, vefiyat, beyi ve şüra ve emvali menkule ve gayri mankule icarına ve tiyatroya müteallik ilânlardan başka ilân varakası tevzi ve taallûkukunu da (madde 33) meneyliyordu.

1305 Nizamnamesi matbaacının vefatı halinde varisleri veya terekeyi tahrir ve tesviyeye memur olanları matbaanın muvakkten idaresi için beş gün zarfında hükûmete karşı mes'ul bir müdir tayin etmeğe mecbur kılıyordu (madde 9) hilâfına hareket edilir veya tayin edilen müdir hükûmete ihbar edilmez ise matbaa seddedilirdi.

Matbaacının varisleri faili muhtar olmadıkları takdirde vasileri hükûmete karşı mes'ul bir müdir bulundurmağa cebredilirdi.

Nizamnamenin 14 ve 15 inci maddeleri mürettiphanelerin teftiş ve mürakabesini temin için şiddetli ve şiddetli olduğu kadar da garip hükümler vazeylemektedir: « matbaaların derununde mürettipler vesair işçiler çalışıyorlar iken sokak kapıları kilit ile mesdut olmıyacaktır ve etrafında mülâsık dükkân ve ebniyei saire var ise matbaa ile işbu ebniyei mülâsıka beyninde müvaride tesisine salih kapı ve pencere gibi mahreç bulunmıyacaktır. Bu şekilde olmıyan matbaa şekli nizamisine konulmağa sahibi mecbur edilmekle beraber kendisinden bir Osmanlı altunundan beş Osmanlı altununa kadar cezayı naktî alınır (madde 14) »

« Dersaadette Maarif nezareti ve matbuat idaresi müfettişleri ve vilâyatı şahanede Maarif memurları herzaman matbaaları ve mağazalarını ve huruf aalâtı tabiye ve destegâh ve dükkânlarını muayeneye mezundurlar. Bunların sahipleri talep olunduğu halde rusatnamelerini bu memurlara ibraz edeceklerdir... »

Nizamnamenin 17 inci maddesi de « her matbaa sahibi matbuat idaresi ve mahallî hükûmetler tarafından tahriren talep vukuunda istimal eylediği alât ve edevatın nevi ve cinsine dair malûmat verecek ve matbaasında bulunan envai hurufun matbu numunelerini

784

dahi ita edecektir. Buna mümaneat vukuunda matbaa sahibi, edilen talebin icrasına mecbur olduktan başka kendisinden beş Osmanlı altunu cezayi naktî ahzolunacaktır. İşbu mümaneatta israr eylediği takdirde talebi vakıa muvafakat edinciye değin matbaası seddolunacak ve bu müddeti mesdudiyet bir haftadan az olmıyacaktır» der·

Nizamnamenin 26 ıncı maddesinin Memaliki ecnebiyede ve eyalâtı mümtazede tabedilen matbuaların ruhsat istihsal edilmeksizin memaliki şahaneye idhalini meneylemekte olduğunu arzeylemiştim. Nizamnamenin 27 inci maddesi de memaliki ecnebiyede ve eyalâtı mümtazede tabedilen matbuaların «Gümrüklere vürudünde memurini mahsusası tarafından muayene olunarak memaliki şahaneye idhallerinde mahzur görülmediği takdirde sahip veya mürseli ilyhlerine verilecek ve bu hususta tereddüt edildiği halde kütüp ve asar mezkûrenin esamisini ve miktarlarını mübeyyen iki nüsha üzerine bir cetvel tanzim olunarak memurini mumaileyhim ile sahip veya mürseli ileyhleri tarafından imza olunduktan sonra bir nüshası sahip veya mürseli ileyhlerine bilita, diğeri kütüp ve asarı mezkûre ile beraber Darsaadette maarif nezaretine ve vilâyatı şahanede Maarif müdirlerine... Gönderilecektir» der ve ikinci fıkrasında da idareten zabt ve müsadere olunacak asarı matbuayı dört kısma ayırıyor ve berveçhi ati tarzda zikreyliyor:

Evvelâ: Zatı Akdes Hazreti Melekdari ile hükûmeti seniye ve memaliki şahake müessesatı ve resmen tanınmış olan mezahibi muhtelife haklarında alenen izharı adaveti mutazammın siyasî ve dinî hicviye ve hezeyannameler gibi asarı matbua.

Saniyen: Hernevi cünha ve cinayete iğvaatı hayi asarı matbua,

Salisen: Adaba mugayır resimler ile tasviratı müstehcine,

Rabian: Memaliki şahaneye men'i idhali muayyen bir müddet evvel umuma resmen ilân kılınmış olan her türlü asarı matbua. «Marelbeyan dört kısma dahil olmıyan kütüp ve resail ve resim ve tasvirlerin memaliki şahaneye idhalleri mahzurdan gayri salim görüldüğü takdirde devairi aidesi asarı mezkûrenin mürseli ileyhleri hesabına olarak memaliki şahaneden iade ve ihraçlarını emredeceklerdir. Kütüp ve resaili mezkûre şüphe ve tereddüdü müstelzem bazı tabirat veya fıkratı mühtevi bulunduğu takdirde bunlara tebliğ edilecek ihparname tarihinden itibaren onbeş gün müddet zarfında memaliki şahaneden iadeten irsallerine karar verilmiş olan kütüp ve resail ile resim ve tasvirler vesaire rüsumat idareleri tahtı nezaretinde olarak iade olunacak ve fakat sahipleri veya mürseli ileyhleri iade masrafını bir mah zarfında tesviye etmedikleri halde işbu kütüp ve resail zabt ve müsadere edilecektir.»

Meşrutiyetin ilânını müteakip 1325 tarihinde neşredilmiş olan ve bu

285

matbuat kanunu ile mülga bulunan matbuat kanunu ile birlikte neşredilmiş olan matbaalar kanunu matbaalardan inhisar ve ruhsat istihsali usulünü ilğa ile matbaa açmağı serbest ve bir beyanname itasına bağlı kılmıştır:

Madde 1 — « Evvelce isim ve şöhretini ve ikametgâhı ile şürekâsının esami ve ikametgâhlarını ve hangi lisanda icarayı tabaat edileceğine dair dersaadette Dahiliye Nezaretine, taşrada hükûmeti mahalliyeye bir beyanname ita eyliyen kimse matbaa küşadedebilir. »

Madde 2 — « Beyanname itasile matbaa küşat etmiş olanlar matbaanın mahallini tebdil eyledikleri halde hükûmete tahriren ihbar etmeğe mecbur ve bir matbaanın sahibi teeddül ettiği takdirde sahibi cedit kabelkabul kendi namına beyanname ita etmeğe mecburdur ve vefat vukuunda onbeş gün zarfında verese tarafından beyanname ita edilmek lâzımdır verese sağir veya mehcur ise bu muamele vasi tarafından ifa olunur. »

Madde 3 — « Beyanname ita etmeksizin matbaa küşadederek kütüp ve resail ve evrakı saire tabedenlerin matbaaları kapattırılmakla beraber kendilerinden elli Osmanlı altunu cezayi naktî ahzolunur. »

Madde 5 — « Kendi ismini ve matbaanın mahallini yanlış haber verenlere on Osmanlı altunundan yirmi beş altuna kadar cezayi naktî hükmolunur. »

1325 kanunu 4 üncü maddesile «tabilerin tabettikleri kitap ve resale için ruhsat almağa hacet olmadığını» beyan suretile serbestii tabı bahşeyliyordu. Yalnız 6 ıncı maddesi «mushafı şerife ve eczayı kuraniye ve ehadisi nebeviyenin temsili için dersaadette dairei meşihatpenahiden ve taşrada mahallî naip ve müftülerinin iştirakile maarif meclislerinden ruhsat istihsal olumasını» «ve badettemsil devairi mezkûreye tasdik ettirilmesini» şart kılıyordu. Aksi halde «mushaf ve eczayı şerife maatbacı yeddinden alınır ve yirmi beşten elli osmanlı altınına kadar cezai naktî hükmolunur.»

1325 tarihli Matbuat kanunu da basılan kitaplardan ikişer nushasının «akıp tabıda ilmü haber ahzile dersaadette dahiliye ve maarif nezaretine ve vilâyatta hükûmet imahaliye ve maarif idarelerine ve kütübü diniyeden ayrıca iki nüsha babı fetvaya» verilmesini mecburî kılıyordu (madde 4) muhalefet edenler için iki osmanlı altınından beş osmanlı altınına kadar ceza tayin ediyordu. Kanunun 11 inci maddesi de «tabı olunacak müellifat ve umuru zatiyeye veya bir daireye ait hususî evrak müstesna olmak üzere bilcümle evrakın hangi matbaada tabolunursa üzerlerinde isminin tasrih edilmesini» emreyler ve aksi halde iki liradan on beş liraya kadar cezayı naktî alınacağını tasrih eyler.»

786

Madde 3 — Bir matbaa açılmadan evvel bulunacağı yerin en büyük mülkiye memuruna bir beyanaame verilir.

Beyannamede matbaayı açmak isteyenin adı, sanı, ikametgâhı ve ortaklıkları var ise onların da adları, sanları ve ikametgâhları ve matbaanın yeri ve hangi dillerde ve hangi tabı sistemile çalışacağı yazılır.

8/8/1931 tarihli yeni matbuat kanunu da matbaa açmağı tamamile serbest bırakmamıştır ve beyanname usulünü ipka eylemiştir. Yani kanunun aldığı tedbirler, matbaalardan çıkacak matbualara hasri ve kasredilmemiştir; Matbaanın bizzat teşkilâtına kadar sarî ve şamil kılınmıştır. Binaenaleyh matbaacı maatbasını faaliyete getirebilmek için bir takım merasim ifa etmeğe yani bir beyanname vermeğe mecbur kılınmıştır. Fakat matbaa açmakta tam bir serbesti matbaacının hukuku adiyenin tahmil eylediği mes'uliyetten de münzzeh ve müberri tutulduğunu katiyen ifade eylemediğinden matbaacıya bu kanun ile tahmil edilen idarî mükellefiyetler büyük bir şey ifade etmez, filhakika matbaa açmak serbesttir demektir matbaacı diğer sanayi ve ticaret erbabının, bilfarz kitapçıların fevkinde tutulmuştur demek değildir.

Matbaacının mes'uliyeti medeniyesinde (haksız fiilinin vücude getirdiği mes'uliyette) şüphe olmadığından matbaacı da her şahıs gibi ihmal ve kusurunun, sui niyetinin hesabını verir ve bu hesabı vermek istemezse bastığı şeylere dikkat eder ve ahara zarar verecek yazılar basmaz. Matbaacı için, sureti umumiyede denebilir ki matbualar (eserler) tabettirten yahut ücretlerini verdiği ve sevk ve idare eylediği ameleler marifetile tabettirten adamdır. Fakat tabı ve matbaa kelimelerinden münhasiren hurufat ile (typographie) basmak manasını anlamamalıdır. Kanun birinci maddesinde matbua tabirile her nevi neşriyatı kast eylemekte olduğunu bildirmiş olduğundan matbaadan da her nevi neşir vasıta ve âletlerini kasteyliyor deriz. Kanun matbaa ve matbaacı kelimelerini am bir tabir olarak kullanıyor binaenaleyh matbaacıyı tarif için diye biliriz ki kimyevî olsun mihanikî olsun her hangi bir tabı usulü ile tabeden kimsedir. İmdi, autographie, lithographie, chromographic, autocopie, polygraphie polycopie, velographie, hectographie, photogravure kalıp ve fotoğraf ile yazının teksiride uğraşanlar dahimatbaacı tarifine dahil olurlar.

Binaenaleyh matbaa kelimesinden de, her hangi bir şeyin vasıtasile şekil, kılişe ilâ gibi bir vasıta ile hepsi de tek bir mecmua ve manzumenin yâni bir terkibi mahsusun tek bir numunenin müşabihi, benzeri olacak olan nüshaları gayrı muayyen bir adet te vücuda getiren her âleti anlamakta zaruret vardır. Vücuda getirilen asla müşabih

784

suretlerin kâğıt, karton, parşumen ve bez üzerinde olmasının hiçbir ehemmiyet ve kıymeti yoktur.

Matbaaya pek sıkı bir alâkası olan bazı sanayi vardır. Hurufat dökümcüleri, kılişeciler, stereotypeurlar tab'ı makinesi fabrikacıları, matbaa alât ve edevatı satanlar gibi sanayiciler bu kabil sanayi erbabındandır. 3 ncü madde hükmü acaba bu sanayiciler hakkında da cari midir? Muhakkak olan bir şey vardır ki matbaa açmanın ruhsatı resmiye istihsaline mütevakkıf bulunduğu zamanlarda bu sanayi erbabı da ruhsat istihsaline mecbûr kılınmışlardır. Matbaa teşkilâtını tanzimeden usullerde bu sanayi erbabı da tanzim edilmiştir. Yâni bu sanayi erbabı daima matbaacıların tâbi bulunduğu ahkâma tâbi kılınmıştır.

İstikbal matbaaların da kitapçı dükkânları gibi serbest olmasında bulunmasından kütüphaneleri tanzim etmemiş ve tamamile huuku adiyeye tâbi olarak serbes bırakmış olan kanunumuzun ruhuna ittiba ile bu gibi sanayi erbabını beyanname vermiye mecbur tutmamak daha muvafık olur itikadındayım.

Suret çıkartmak için açılmış olan ve işlemekte bulunan daktilohaneler matbaa mıdır? El ile yazılmış yazılar kaç bin nüsha olursa olsun dünyanın hiçbir yerinde matbua telâkkî edilmediği halde kanunumuz ilk defa bu yazıları da matbua telâkkî ediyor. Bu itibarla bir âleti mahsusa olan ve sabit şekil vasıtasile üç dört ve belki daha fazla suret çıkarta bilen yazı makinesi vasıtasile vücuda getirilen nüshaları da matbua addetmekte zaruret vardır.

Yazı makineleri ile ekseriya meslek veya ticaret işlerine ait yazılar bastırıldığından (yazdırıldığından) yedinci maddenin dördüncü fıkrası ve 8 inci maddenin ikinci fıkrası bu telâkkideki mahzurları izale eyler ve yalnız onları 3 üncü madde dairesinde bir beyanname vermiye mecbur kılar mı? Dedik ki tab'ı (basmacı) her hangi bir tab'ı (basma) vasıtasile tabeden (basan) kimsedir. Basma usul ve tarzları fennin terekkiyatına göre değişir binaenaleyh biz tab'ı (basmayı) tâyin için âleti tab'ı (yazı makinesini) nazara almıyacağız çünkü o mütenevvi ve mütehavvildir ve kanunumuz yalnız keşfedilmiş mihanikî âletleri nazara almıyor hükmünü keşfedileceklere de şamil kılıyor. Binaenaleyh bezata tab'ı (basma) teksir ve vücuda getirme fiilini nazarı itibara alacağız; her hangi bir âlet muayyen bir nümuneyi teksir ediyor ve suretini vücuda getiriyosa o nümuneyi başmış oluyor demektir.

Basma serbestisi. — 1305 nizamnamesinin kitap tab'ını ruhsat istihsaline mütevakkıf kıldığını arzeylemiştik; 1325 tarihli matbaalar kanununun da 4 üncü maddesile tab'ı serbestisini vaz'ı ve tesis eylerken matbaacıların fenne, edebiyata, san'ata dair eserleri serbestçe basacaklarını söylüyordu. Acaba matbaacılar yalnız fenne, edebiyata, san'ata

müteallik eserleri mi serbestçe yâni ruhsat almaksızın basabileceklerdi? Yoksa 1325 kanunu yalnız kur'anıkerimin ve ehadisi nebeviyenin tab'ı hususunda makamı meşhiyeti islâmiyeden ruhsat alınması lüzumunu [1] tansis eylemekle (madde 6) diğer bütün vesaikin tab'ını serbest mi bırakmıştı? Burada mulga bir kanunun hükümlerini tahlil eyliyecek değilim her halde yeni matbuat kanunu dinî kitapların tab'ını da diğer edebî fennî vesaire eserlerin tab'ını da tamamile serbest bırakmıştır. Yalnız 6 ıncı maddemiz ilmühaberi alınmamış gazete veya mecmua basmayı meneylemiştir.

Bu suallerden kastim matbaacıların evrakta bulunan devlete ait vesikaları serbestçe bastırabilip bastıramıyacaklarını tâyin eylemektedir. Devlet kendi mülkiyetinde olan vesaikten yalnız henüz lâyiha halinde bulunan kanun ve nizamnamelerin tab'ını meneylemektedir. (Matbuat kanunu madde 45). Bununla beraber devlete ait olan ve evrakta bulunan vesikaların devletin riza ve malûmatı olmaksızın, müsaadesi alınmaksızın tabedilmesi mülkiyeti edibiye ve sanaiyenin ahkâmı hamiyesinin tatbik edilmesini icap kıldırır. Bir memur mahza memuriyeti ve vazifesi dolayısile eline geçmiş bir vesikanın maliki olmadığından o vesikayı şüphesiz ki bastıramaz. Fakat devletin mali olan vesikalar memurlarının vazifeleri icabı olarak ve devlet için vücuda getirdikleri vesikalardır. Fakat bir memurun memuriyetinin kendisine verdiği tecrübe ve vukufa mustaiden kendisi için yazmış olduğu vesikalar - bilfarz hatıralar - kat'iyen devletin mali olmadığından basılmaları tamamile serbesttir.

Beyanname, tabir caiz ise, matbaanın hali şahsisini teşkil eder. Matbaa açmak için ruhsat istihsal eylemek lâzım olan sistemde matbaanın vücude gelmesine, doğummuna hükûmet müsaade eylerdi. Şimdi artık matbaanın doğabilmesi hükûmetin müsaadesine bağlı değil. Hükûmet matbaayı doğmuş olarak görüyor ve buluyor. Binaenaleyh hükûmet matbaayı teftiş ve merakebe edebilmek için doğumundan, dünyaya gelişinden haberdar edilmelidir. Evet matbaa açmak hususundaki teşebbüsü şahsiyi durduracak engeller kalkmıştır. Fakat devletin haberdar edilmek hakkı muhafaza olunmuştur.

Beyanname neyi ihtiva eylemelidir?

Evvelâ beyanameyi maatbaayı açmak isteyenin yalnız ise kendi adı, sanı yazılmalıdır; ortakları var ise ortaklarınında adları ve sanları yazılmalıdır.

Fransada da Germinal sine xIII emirnamesi kütübü diniyenin tab'ını Metropolitlerden ruhsat istibsaline mütevakkıf kılıyordu. Çünkü kütübü diniyeyi kilisenin malı addeyliyordu.

789

Saniyen ikametğâhları yazılmalıdır. İkametğâh kanunu medenideki tabirin tamamile ayni olarak almaktan ictinap eylemek ve ikametğâhı matbaacının ve ortaklarının maddeten oturdukları yer olarak almak lâzımdır tabiî ikametğâh ayni zamanda da matbaacının merkez muamelâtı olarak intihap eylediği mevcudiyet ve menfaatlarının merkezi kıldığı yerdir.

İsim ve ikametğâhın bildirilmesindeki sebep matbaacıyı tanıtmak hüviyetini tesbit ve kontrol edebilmek takibatı kolaylaştırmaktır.

Matbaacının mesuliyeti cezaiyesi olduğundan ikametğâhının memleket dahilinde olması da zaruridir.

Salisen beyannamede matbaanın yeri bildirilmelidir.

Rabian hangi dillerde çalışacağı yazılmalıdır.

Ve nihayet hangi tabı sistemile çalışacağı bildirilmelidir. Kanun metnindeki «tabı sistemi» tabirini Ordu meb'usu ve Servei fünun sahibi Ahmet İhsan bey teklif eylemiş ve kabul ettirtmiştir. Tabı sisteminden ofset, rotatif, lithographie, typographie» ve henüz memleketimize girmemiş olan tiefdruekun anlaşılmasını da tavzih eylemiştir.

Beyanname ne zaman verilmelidir?. — Kanun iki sistem intihap edebilirdi biri ki matbaayı açdıktan sonra - meselâ üç gün, beş gün gibi - muayyen bir gün zarfında beyannameyi vermek sistemidir; diğeri de matbaayı açmadan evvel açacağını haber vermek ve açmak usulüdür. kanunumuz bu iki usulden ikincisini kabul etmiş ve beyannamenin matbaanın açılmasından evvel verilmesini emretmiştir.

Madde 4 — Açılan mabaanın yeri ve tabı sistemi değiştirilir veya ortaklarından bazıları ayrılır veya yeni ortak alınırsa yine en büyük mülkiye memuruna bir beyanname ile bildirilir.

Matbaanın sahibi değişir ise yeni sahip işe başlamadan evvel kendi namına bir beyanname vermeğe mecburdır.

Ölüm halinde bu beyanname matbaayı işletmeğe devam edecekler tarafından onbeş gön içinde verilir.

Madde 5 — Beyannamesiz matbaa açanlar hakkında Türk ceza kanununun 533 üncü maddesi hükmü tatbik olunur.

Beyannamelerde yazılması mecburî olan malûmatı yanlış bildirenlere 50 liradan 200 liraya kadar ağır ceza hükmolunur.

Madde 6 — Matbaasında ilmühaber alınmamış gazete veya mecmua basan matbaacı 100 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına mahkûmolur.

Bu suretle basılan gazete veya mecmua ile bir suç işlenmiş ise bu suça iştiraki sabit olan matbaacı gazete veya mecmuanın mes'ullerile hemfiil olur.

FASIL : 3

Her türlü matbualar

Hertürlü matbua tabiri en am manasında kullanılmıştır. Hernevi teksiri, birinci maddede tasrih edilmiş olduğu üzere her türlü mihanikî ve kimyevî vasıtalar ile suretini vücude ketirmek suretile yapılan çoğaltmaları ve binaenaleyh bilfarz fotoğrafi dahi ihtiva eyler. Matbuaların Türkçe dili ile veya ecnebi dili ile basılmış olmasının hiçbir ehemmiti yoktur hattâ memleket haricine gönderilmek üzere basılmış olan matbualar memleket dahilinde neşredilmiş ise yine 3 üncü fasıl hükmüne dahil olur.

Yeni matbuat kanunumuz bu üçüncü fasılda matbaacılara tahmil edilen mükellefiyetlerden bahseyler. Bu mükellefiyetler ikidir. Birisi her matbuanın üstüne matbaanın isminin yazılması (madde 7) diğeri de her basılan matbuadan iki adedinin tevdiidir. (Madde 8)

Madde 7. — Birinci maddenin şümulüne giren matbualar üstünde matbaanın adı yazılır. Buna muhalif hareket eden matbaacılar (10) liradan (100) liraya kadar hafif para cezasına mahkûm olurlar.

Böyle bir mahkûmiyetten altı ay geçinceye kadar bu suç yeniden işlenirse suçlu ayrıca iki aya kadar hapis ile de cezalandırılır.

Yanlış bir ad yazılması halinde yukarıki fıkralarda yazılı cezalar iki kat olarak verilir.

Bu maddedeki hükümlerin resmî daire, meslek veya ticaret işlerine veya aile, siyaset ve cemiyet hayatının işlerine yarıyan ilân, târife, ticarî sirküler vesaire gibi matbualara ve neşreden zatın doğru adı bulunmak şartile intihap beyannamelerile siyasî beyannamelere şumulü yoktur.

Matbuat cürümlerinin dördünc üunsuru neşrolunmasından 7 inci madde hükmü ancak 2 nci madde dairesinde neşredilmiş matbualar hakkında caridir. Binaenaleyh neşredilmiyecek matbuaların üstünde matbaanın adını yazmıya lüzum yoktur. Fakat matbua matbaadan çıkıpta bilfarz kitapcıya teslim edilirse tâkibatın başladığı zaman neşredilmemiş olması artık mazeret teşkil etmez.

Matbaalar beyanname verdiklerinden mevcudiyetleri hükûmetçe ma-

794

lûmdur bu sebepten matbaanın adından başka bir şey yazmıya (bilfarz matbaanın kâin alduğu sokağı; matbaacının ismini) yazmıya lüzum yoktur.

Kanunun kullandığı «üstünde» tâbiri en başında, bilfarz kitabın üstüne gelen ilk sayfada kabında mânasına değildir. Bu itibarla matbaacı matbaanın ismini bilfarz kitabın hatemesinde «son» kelimesinden sonra da yazsa kanuna muhalefet etmiş olmaz. Bununla beraber aranması mutat olan ve kolayca bulunacak yerden gayri bir yere yazmak, bilfarz kitabın sayfa aralarında yazmak kanuna muhalefet teşkil eder.

Fransız temyiz mahkemesinin ichitadı mucibince bir tek matbuanın üzerinde her hangi bir sebeple matbaanın adının yazılmamış olması - velevki diğer matbuaların cümlesi üstünde yazılmış dahi olsa - kanuna muhalefet teşkil eder. Çünkü bilâistisna her nüsha, bütün nüshalar müddei umumiliğe ve halka matbuanın nerede basıldığını bildirmelidir. Matbaacının kabahatı mürettiplere ve basmacılara yükletmesi mesmu olamaz.

Fakat matbuanın üstüne matbaanın adı basılmışta harici bir sebepten dolayı matbaanın adının basılmış olduğu yer yırtılmış ve bozulmuş ise bundan dolayı tabiidir ki matbaacı mes'ul tutulamaz; yalnız matbaacı matbuanın diğer nüshalarını makamı mukayesede arzetmek suretile veya diğer karine ve ihtimallerle matbaanın adının yazılmış olduğunu isbat eylemesi lâzımdır.

Cürümde tekerrüre esas olan mahkûmiyettir. Binaenaleyh bastığı matbuanın üstüne matbaasının adını yazmıyan matbaacı mahkûm olmadan evvel bu suçu yeniden işlerse ayrıca hapis ile de cezalandırılamaz. İmdi tekerrür için yapılmakta olan tâkibat başlamadan evvel kat'ileşmiş bir mahkûmiyet bulunmalıdır.

Tekerrürü tâyin için nazara alınacak zamana başlangıç olarak mahkûmiyet hükmünü kat'ileştiren tarih alınmalıdır; ve intiha olarak ta yeni suçun işlendiği günler alınmalıdır yoksa yeni suçu cezalandıran hükmün verildiği gün alınamaz.

Kanun, matbaanın üstüne yanlış ad yazılmasını hiç ad yazılmamaktan daha şiddetli buluyor ki pek doğrudur. Beyanname vermek usulü yanlış ad yazılmasının mahzurlarını gerçi tahfif eyler. Çünkü vereceği yanlış ad gene bir matbaa adıdır. Eğer beyanname vermek usulü olmasaydı matbaaların mevcudu ancak matbualarlarla meydana çıkacağından yanlış at vermenin hakikî bir mes'uliyet yerine hayali bir mes'uliyet ikamesi gibi büyük bir mahzuru olabilirdi.

Yanlış ad yazmak matbuanın ancak müstehcen olması veya anar-

şistlik ve komonistliğe mütaallik bulunması veya şantaj varakparesi olması gibi bir sebeple ihtiyar edilir.

Farzedelim ki bir komonist veya anarşist mecmuası basmak istiyorum. Hiçbir matbaacı bunu basmıya bihakkin cesaret edemiyor. Onlara diyorumki matbuat kanununun dördüncü maddesi «açılan matbaanın yeri ve tab'ı sistemi değiştirilir veya ortaklarından bazıları ayrıyır veya yeni ortak alınırsa» keyfiyet bir beyanname ile bildirilmelidir. Binaenaleyh kanun matbaayı kiralamanızı bir beyanname ile bildirmiye sizi mecbur etmiyor. Kiracı sahip demek olmadığından benim de gene 4 üncü maddenin ikinci fıkrası mucibince bir beyanname vermekliğime lüzum yoktur. İş böyle olunca geliniz bir mukavele yapalım ve o mukavele ile ben matbaayı sizden kiralamış olayım ve böylece matbuanın mes'uliyetini ben yüklenmiş ve siz de kurtulmuş olun.

Böyle bir hayalî mukavele maatteessüf bazı dar düşünceliler için matbaacıyı mesuliyetten kurtarabileceği belki tefehhüm edilebilir. Evet kanun matbaacıyı matbaasını kiralamaktan menetmiyor ve binaenaleyh matbaacıya matbaasını kiraya vermiye müsaade eyliyor. Bunu kabul ediyoruz. Fakat bu mukavelenin devletin mesuliyeti altında cereyan eyliyen bir ceza takibatında hâkimi takyit eyliyebilmesi için mutlaka hakikat olması yani mukavelenin akdini ciddî bir icranın takip eylemiş bulunması lâzımdır. İcra edilmemiş bir mukavele yani iki tarafın bir hakikate ve bir vakaya istinat etmiyen ve matbaacıyı mesuliyetten haksıs bir surette kurtarmağa çalışan sözler hakikat hali meydana çıkartmakla mükellef olan mahkemeyi bir veçhile bağlıyamaz. Matbaacı o kira mukavelesine rağmen matbaasında serbestçe tasarruf eylemekte devam ettikçe işçilere gündeliklerini vermekte ve onları sevk ve mürakaba eylemekte veya mürakaba ettirtmekte devam eyledikçe mukavelenin hâkim nazarında hükmü kalmaz. Mahkemeler tezvire ve sahtekârlığa âlet olamaz; Bilâkis tezvirleri bozmakla mükelleftir.

Üstüne ad yazmak mükellefiyeti olmıyan matbualar:

1 — Meslek işlerine yarıyan matbualar.

Avukat ve dava vekillerinin halen takip eylemekte oldukları davalara ve işlere ait verdikleri lâyihalar (kanunda mevcut vesaire kaydile) 7inci maddenin dördüncü fıkrası hükmüne girer. Avrupa içtihadı da bu merkezdedir. Yalnız matbuanın üzerinde avukat veya dava vekilinin ismi bulunmalıdır.

Davacıların kendi davaları için yazdıkları lâyihalar (meslek işlerine yarayan) kaydına sokulamıyacağından, bastırdıkları zaman üstlerine matbaanın adı yazılmalıdır.

799

2 — Ticaret işlerine yarıyan ilân, tarife, sirküler mektup başlığı, adres fatura vesaire gibi matbualar.

3 — Aile işlerine yarıyan matbualar ki nişanlanma ve evlenme haberleri ve davetleri hıristiyanların cenazeye daveti mutazammın olsun veya olmasın vefatı bildiren matbu ıtla'nameleri.

4 — Siyaset işlerine yarıyan matbualar.

5 — Cemiyet hayatına yarıyan matbualar ki balo ve suvare davetiyeleri, yemek davetnameleri, yomək listeleri, program vesaire vesaire.

6 — Neşreden zatın doğru adresi bulunmak şartile intihap beyannameleri;

7 — Siyasi beyannameler.

Görülüyor ki 7 inci madde ile matbaacıya tahmil edilen mükellefiyetten evvelâ hususî mahiyeti haiz olan ve sırf aile, cemiyet ve ticarethane ve menafii hususiyesinin icabatına mütaallik bulunan matbualar ve saniyen meb'us namzedinin ve siyaset hayatında bulunanların beyaunameleri maaf tutnlmuştur.

Mahkemeler bir matbuanın yedinci maddesinin dördüncü fıkrasının dairei şümulüne girip girmediğini serbestçe takdir ederler. Matbuanın hacmi uzunluğu ve kısalığı takdirde âmil değildir, takdırde âmil olan mutbuanın mahiyetidir.

Madde 8 — Matbaacılar bastıkları her türlü matbualardan ikişer tanesini günü gününe bulunduğu yerin en büyük mülkiye memurile Cümhuriyet müddei umumîsine vermeğe mecburdurlar. Verilmiyen her nusha için 5 lira hafif para cezası hükmolunur. Tekerrüründe bu ceza verilmiyen her nusha için (10) liradan (20) liraya kadar artırılır.

Bu hükümlerden gazete ve mecmualar yukariki maddenin dördüncü fıkrasında yazılı matbuualar müstesnadır. Sekizinci madde hükmünce her türlü matbuanın, matbaacılar tarafından tevdii mecburidri. Yalnız sekizinci maddenin ikinci fıkrası mücibince üzerinde matbaanın adının yazılması mecuburi olmıyan matbuatın tevdii de mecburi değildir. Binaenaleyh resimlerin, estampelerin hak edilmiş veya yazılmış notaların gravurelerin, lithographilerin, photonaturelerin photogravurelerin, photographie lerin ilâ tevdii mecuburidir. Bu itibarla satışa arzedilmiş olan bilfarz albüm halinde istanbulun fotoğrafı ile teksir edilmiş manzaraları veya Müzede İskenderi kebirin lahtinin resmi gibi münferit fotoğrafların de tevdi edilmesi lâzımdır.

Matbuaları kim tevdi edecektir? Tevdi bizzat matbaacı tarafından yapılabileceği gibi adamlarından her hangi biri tarafından da yapılabilir.

Yalnız matbaacının adamı matbuayı ketirip tevdi eylemez ise matbaacı münferiden mesul olur ve hüsnü niyetini ityan eylemesi mesmu olmaz.

Matbaacı matbaasını ahare devr ferağ eylese yapmış olduğu tevdiden haklı olan ahar de istifade eder. Fakat yeni matbaacı o eseri tekrar tabederse tekrar tevdi eylemesi lâzım gellr.

Demek ki ne müellif ne de matbuayı satış veya tevzi ve saire ile neşreyleyen kitapçı tevdie mecbur değildir. Bu mecburiyet yalnız matbaacıya tahmil edilmiçtir.

Matbualar ne zaman tevdi edilecektir ? — Vazıkanun nasıl matbuaların basılmadan evvel bir beyanname ile basılacaklarını bildirilmesini istemiyor ise mukaddem bir tevdi de talep eylemiyor binaenaleyh matbuanın tertibi sahife haline konmasını, tiraji (adedi tabı) hükûmetin kontrolu olmaksızın ve hatta bir tesir ifa eyleyebilmesi mümkün olmaksızın yapılmaktadır. Hatta matbuanın neşrinden evvel tevdi edilmesi de lâzım değildir. Günü gününe tabiri matbuanın bilfarz kitap ise son forması makineden alınır alınmaz manasına gelmez. Yalnız matbuat cürümleri altı ay zarfında mururu zamana oğrar bunun için matbualar neşirlerini müteakıp hemen derhal tevdi edilmelidir ki süratle harekete geçmek mecburiyetinde olan müddei umumilik neşrine ıttıla eylediği eserin ademi tevdiinden dolayı matbaacı aleyhine harekete geçmek iztırarında kalmasın. Binaenaleyh günü güne tabiri matbuanın neşrile beraber, ilk nushasının neşredilmesile beraber manasında anlaşılmalıdır. Matbuadan kaç adet tevdi edilmelidir?. — Kanun Müddei umumumilikle mülkiye amirlerine ikişer dane verilmesini emretmektedir.

Demed ki eser ne kadar kıymetli olur ise olsun yine dört tane verilecektir. Yalnız tevdi edilen matbualar neşredilen matbuaların ayni olacaktır ve tamam olacaktır. Ayni olmaz veya eksik olur isa ahkâmı kanuniyeye muhalifet edilmiş olur. Çünkü bilfarz bir resmin altındaki yazıyı değitştirmek o resmin ekseriya mahiyetini değiştirmek olur. Bir de tevdi mecburiyeti yalnız cürümleri araştırmağı kolaylaştırmak için değildir serveti milliyeyi arttırmağa ve millî kütüphaneyi zenginleştirmeğe de yarar. Bu gün eski Anadolu havalarını zaptedebilmek için Konservatuvar muallimleri bucak bucak; köy köy dolaşmaktadırlar. Birkaç zaman sonra bugünkü havaları da bilmek istiyecek bir nesil hasıl olacaktır. Tevdi edilen plâkların millî kütüphanede vücude getirilmiş olan kolleksiyonlardan istifade eyliyecektir. Bunu içindir ki tevdi edilen matbuaların temiz olmasına itina olunmesı bilhassa lâzımdır.

Tevdi edilen nüshaları mülkiye amirlerinin ve müddei umumiliğin kabulden imtina eylemeleri - şayet vaki olursa - Fransız ictihadı muci-

295

mucibince bir fiil eda eder ve binaenaleyh imtinaa karşı muhakimi adliyeye mürceat olunamaz. Yalnız matbaacı bir ihtardan sonra tevdiden sarfınazar eylemeğe hak kazanır.

Kanunun sakit bulunmasına nazaran matbaacının bir makbuz almağa hakkı vardır; ve bu makbuz verilmelidir. Kanunda makbuzdan bahsedilmemesi tevdiin delilini makbuza hasreylememek içindir. Müddei umumi muhalifini ve matbaacı tevdii her türlü delil ile isbat edebilirler.

Kanunun tayin eylediği cezada mana yoktur. Cezanın tayininde yalnız değeri ehemmiyetsiz matbualar nazara alınmış gibi gözüküyor. Yalnız 5 liradan dört nüsha bedeli olan 20 lirayı vermeği bir tek nüshayı tevdiden kendisi için daha menfaatli bulur.

Vazıı kanun matbuanın tevdiinde adedi tab'ın bildirilmesini emreylememiştir binaenaleyh matbuanın çok veya az basılmış olmasının mahkûmiyet üzerinde bir tesiri olamaz.

Müruru zaman — Altı aylık müruru zaman matbuanın neşri tarihinden itibaren başlar. Binaenaleyh müddei omuminin bir matbuanın vücudünü o metbuanın neşrinden altı ay sonra öğrense artık ademi tevdiden dolayı matbaacıyı takip edemez. Fakat acaba devletin matbaacıye karşı medenî bir mutalebesi devletin matbaacıdan bir nevi alacağı kalır mı? Bu sualin cevabı hukuku şahsiyenin hukuku umumiyeye bağlı olup olmaması ile halledilir.

FASIL : 4

Gazete ve Mecmua neşri

Matbuat nasıldır? Nasıl olmalıdır?.

Bu suallere cevap vermeden evvel bir gazete tesis etmenin bir ticarethane veya bir banka tesis eylemekten daha güç, pek çok daha güç olduğunu arzeylemekliğime lûtfen müsaade edilsin. Çünkü gazete tesis ede zatın evvelâ bir iş adamında bulunması mutlaka lâzım olan soğuk kanlılık ile siyasî bir adamda bulunması behemehal zarurî olan tecrübelerin hepsini haiz bulunması lâzımdır.

Gazete tesis eden bir zatın kazanacağı da katiyen emin birşey değildir. Onun için etraftan da para tedarik edemez.

Arzeylediğim hasletlerin gazete çıkartmak teşebbüsünde bulunmuş olanlarda mevcut olmamasından dolayı denebilirki babıâli caddesinin mahveylediği sermaye mikdarı İstanbul Borsasının mahveylediği ser-

İcraiyenin muamelâtını tenkit eyledikleri vakit meydana çıkmış olan mahzurları izale etmek arzu olunuyordu. [1] Bu suretle idarî muhakemeler ihdasına gidilmiş oldu ki bunların heyeti umnmiyesi faal idare ve istişarî idare mukabili olmak üzere ihtilâfat idaresi (aduinistration contentieuse) ni teşkil eder.

Bu ihdastaki zarurete artık bugün itiraz edilmiyor. Buna yapılabilecek olan ve başlangıçta zahiren esaslı gibi görünen yegâne itiraz idare hâkimlerin bizzat idare edenler olması idi. darenin aynı zaman-

[1] Memleketimizde kazanın vahdeti etrafında bazı münakaşaların cereyan ettiğini Pariste iken bir arkadaşımın gönderdiği hukukî bilgiler mecmuasının 4 numaralı nushasındaki yazıdan anlamıştım. O zaman bu münakaşaya iştirak etmek, Fransada kazayı idarinin hikmeti teşekkülünü tarihî esbabı ile izah ve teşrih ve Türkiye tarihi adlisini bu noktai nazardan tetebbu ve Fransa tarihi adlisi ile mukayese etmek istemiştim. Talebelik hayatının bin bir meşgalesi arasında bu arzumu mevkii fiile koyamadım. O günden beri de bu bahse girişmek için fırsat zuhur etmedi. Burada kısaca bu çok ehemmiyetli mesele hakkındaki fikirimi söylemek isterim. « Gastaon May » ın tercüme ettiğimiz bu bahiste hemen bir iki cümle içine sıkıştırmak istediği hadiselerin tarihi oldukça uzun ve heyecanlıdır. Fransız hukuk tarihini tetebbu eden zevatın malûm olduğu üzere «Parleman» denen mahkemelerin idare makinesinin faaliyetini eşkâl eden müdahaleleri Fransızları bihakkın endişeye düşürmüş, onları idarî muamelâttan doğan ihtilâfların kazaî tetkikini idare makinesine merbut ve adliye teşkilâtı haricinde ayrı bir teşekküle tevdie sevketmiştir. Bizde ise tarihî sebepler tamamen bunun aksi bir istikamet takip etmeyi emrediyor. Daha düne kadar adâlet işleri hakkı kazası muayyen bir müddete inhisar eden kadılarla lâyetegayyürlükleri münakaşa ve itiraz götürmez bir kaidei esasiye halinde tedvin edilememiş hâkimlerin elinde bulunan bir memlekette idare makinesinin idarî faaliyetlerden doğan ihtilâfların hallini adliye teşkilâtı haricinde bir heyeti kazaiyeye tevdî etmesi için kanaatimizce hiç bir ciddî sebep yoktur. «İdarî kanunların tatbikinden doğan ihtilâfların tetkik ve hallinin ayrı bir meleke ve ihtisasa muhtaç olduğu» tezi kuvvetlidir. Lâkin iş bölümünün akıllara hayret verici neticeler tevlit ettiği bu asırda inkârı kabil olmıyan bu ihtiyacın adliye teşkilâtı içinde temin edilemiyeceği iddia olunamaz. Netekim muhakimi adliye lüzumunda ihtisas dairelrine ayrılmaktadır. Temyiz mahkemesi muhtelif daireleri havidir. Bunlara bir idarî daire ilâvesile meselenin halli kabildir.

926 tarihinde (Poinkare) nin Fransada yaptığı ıslahat meyanında hukukçuları alâkadar edecek mühim noktalardan biri de Şûrayı devletin nihaî olarak tetkik ettiği ihtilâfatı iptidaen rüyete salâhiyettar hey'etlere girecek azanın hukuk diplomasını haiz olması şartını ilâve etmek suretile kazayı idariyi kazayı adlî gibi ilmî teminata raptetmiş olmasıdır.

Henüz başlangıcında bulunduğumuz kazayı idariyi böylece tevsi ve takviye suretile Fransayı taklide bizim için imkân yoktur. İmkân olsa da bu taklitten memleketimizin büyük bir faide görmesi melhuz değildir. Rakkamlara istinat ederek ve hakikati araştırarak görüşmek kabil olursa anlaşılacaktır ki bu günkü resmî hukukçu fazlalığı buhranına rağmen haddi zatında İstanbul hukuk fakültesile Ankara hukuk mektebinin verdiği mahsul adliye teşkilâtımızın ihtiyacını bile tatmin edemiyecek kadar azdır. Binaenaleyh yapılacak cezrî ıslahat Şûrayı devletin daavî dairesini ilga ve idarî ihtilâfatın rüyet ve halline adliye teşkilâtı m emur etmektir.

da hem hâkim hemtaraf olmasına müsaade etmek az âdilâne görünüyordu. Fakat on dokuzuncu asırda, en yüksek idarî mahkeme olan Şûrayı devleti, kendisine temyiz mahkemesi, istinaf mahkemesi yahut bidayet ve temyiz muhakemesi sıfatile gelen işleri kükme raptetmek için, bir salâhiyeti mahsusa ile teçhiz eden 24 Mayıs 1872 tarihli kanunu müteakip vazıyet değişti. Şûrayı devletin mutaleasını aldıktan sonra bizzat devlet reisinin karar ittihaz ettiği eski sistemin yerine muhakimi adliyedekine müşabih bir sistem kaim oldu. Bu yeni sistemde hakimler hükümran tarafından kendilerine tefviz olunmuş bir salâhiyeti mahsusaya binaen hükmederler. İdarî hâkimin istiklâli hakkında devam edebilen şüpheler bu suretle zail oldu. Ve bu mesut tahavvül ihtilâfat idaresinin kararlarına hiç bir tarafkirlik şüphesinin ihlâl edemiyeceği bir nüfuz bahşetti. Başka bir sebepte adlî mahkemelerden ayrı idarî bir kaza tesisini mahak gösterdi. İdarî hayata samîmi bir surette karışan yahut evvelce karışmış bulunan ve binaenaleyh hususî bir melekei meslekiyeyi bulunan idarî hakimlerin mahakimi adliye hâkimlerinden ziyade ihtilâfî idariyi teşkil eden mütenevvî müşkülleri halletmekle müsteit olacakları düşünüldü. Bu tahminler hadisat tarafından tekzip edilmedi. Hâkimlerin ihtisas terbiyesi mükemmel neticeler verdi. Bu hâkimler sayesindedir ki hukuku idare bir mecmuai nizamat olmaktan kurtuldu, ve bir mezhep doctrine teşkiletti; Ve bu hâkimlerin daimî bir adâlet endişesinden ilham alan kararları, umumiyetle zannedildiğinden fazla, idarî makamların müddeiyatı karşısında fertlerin hukukunu takviyeye yardım etti. Şûrayı devlet, vilâyet meclisleri gibi umumî seciyeli, meselâ divanı muhasebat, muhtelif maarif meclisleri, tadilât meclisi ilh... gibi hususî secizeli idarî mahkemelerin mütaleası hukuku idare tetkikatının zarurî bir mütemmimidir.

Buna adlî mahkemelerde cari usulü muhakemeden çok vazih bir surette ayrılan idarî usulü muhakemenin mutaleasını da ilâve etmelidir. Bu usul muhakeme tahrirî olduğundan bütün sürprizleri bertaraf eder. Hâkim tarafından idare edildiği için tahkikatta hâkime faal bir rol oynatır, Raportör, hükûmet komseri ve bizzat mahkemeden ibaret olmak üzere üç sınıf şahsî faaliyete getirerek teemmül edildiği kadarda şuurlu bir tetkikın bütün teminatını arzeder. Bu tahkikat ve hüküm sisteminin adliye mahkemelerine arzedilen işlere teşmili faideli olacağı makul bir surette ileri sürüldü.

Hukuku idarenin menbaları muhtelif devirlere ait bilâ fasıla yekdiğerini ikmal, ilga, tâdil eden bir çok kanunlarda aranılmak icabeder devam ve teselsülünde sabitlik hissini veren hukuku medeniyeden farklı olarak hukuku idare inkıtasız bir tahavvül halinde gibi görünür. Bu, mahiyetinin zaruretleri icabı olarak hukuku idarenin siyasî tahavvüllere iktisadî hayatın daima teceddüt eden ihtiyaçlarına, ilmin keşfiyatına

maruz bulunmasından neşet eder. Diğer taraftan bu kadar müteharrik olan hukuku idare, hukuku medeniye, hukuku ticaret, hukuku esasiye ve hukuku ceza gibi mevzuları tahdit edilmiş hukuk şubeleri mahsusi vahdet seciyesinden mahrumdur. Hukuku idare pek muhtelif şeylerle meşgul olur.

Zira onun hassaten gayesi hidematı ammedir. Hidematı amme o kadar mütenevvî gayelere müteveccih ve o kadar farklı cevher haizdirler ki bunlar arasında zâhirî bir rabıta, müşterek bir mikyas bulmak yahut bunlara aynı bir usulü tatbik etmek mümkün değildir. Asayış, Ordu, Yollar, Maliye, Maarif yanyana konulmuş bir çok höcreler teşkil ederler ve menfaati umumiye endişesinden beşka bunları idare eden müşterek bir prensip yoktur. Nihayet hukuku idare mektubu hukuktan bir kısım teşkil etmekle beraber medenî, tüccarî, cezai hukukunkine benziyen bir taknine (codification) mevzu olmamıştır. Fazla olarak bu mesai bunu yapmak için ihtiyar edilecek zahmeti korumayacaktı. Hukuku idarenin fevkalâde müteharik oluşu bu takninin ömrünü pek kısaltacaktı. İhtiva ettiği maddelerin tenevvüü hukuku idareyi bu maddeleri bir mecelle haline getirmekten meneder.

FASIL : III

Hukuku ceza

Teşkil edilen ve idare olunan devlet yaşayabilir. Fakat yaşaması için kendi muhafazasına, sükûn ve huzuruna itina etmesi cürmiyet criminalite denen şeye karşı kendini müdafaa etmesi lâzımdır. Cürmiyet, cemiyet içinde asayişin devamı için en esaslı kaideleri bazı ifradın ihlâl etmesinden ibarettir. Bu muhalif kanun fiiller bizzat devletin ve müesseselerinin huzur ve sükûnuna karşı yahut fertlere karşı olup in'ikâs tarikile devletin huzur ve sükûnunu ihlâl eden tecavüzlerdir. Bu tecavüzlere, cürüm, suç denir. Devletin huzur ve sükûnu, siyasî cemiyetin mesalimeti için bu suçların tesbit ve faillerinin tâkip edilmesi ve cezalandırılması icabeder. İşte hukuku cezanın mevzuu budur. Hukuku cezanın ve bunun neticesi olarak cezalandırmak hakkının meşruiyetleri ve hudutları her şeyden evvel müdafaai meşruada mündemiçtir. Ve bu menfaatçı noktai nazara pek eski olan ve ıslah veya suçlu için kefaret vasıtası gibi telâkki edilen tenkil fikri inzimam eder. Böylece mutalâa edilen hukuku ceza iki esaslı mevzu ile meşgul olur:

Hukuku ceza bir taraftan suçları ve bu suçların faillerinin ma-

ruz bulundukları cezaları kat'iyetle tâyin eder; diğer taraftan suçların hangi tarzda tesbit, tâkip ve hükûm edildiğini gösterir. Burada da, başka yerlerde olduğu gibi, hukuku ceza denen bir nazarî hukuk ve bir tatbiki hukuku ceza usulü muhakemesi denen bir usulü muhakemei hususiye vardır.

Hukuku ceza evvelâ suçu haddi zatında yani bir taraftan her suça ait anasırı esasiyeyi, diğer taraftan suçun failini mütalâa eder. İkinci derecede suç teşkil eden vakaların hangileri olduğunu ve binaenaleyh cezalandırmayı mucip bulunduğunu kat'iyetle tâyin ve tesbit eder. Bu hususta hukuku ceza üç sınıf suçu birbirinden tefrik ve temyiz eder Ve bu tefriki yapar. Bunların vahamet derecelerinin azlığını, çokluğunu hesaba katar: Cinayetler, cünhalar, kabahatlar. Bu tefrikin semeresi bir çok noktai nazarlardan tezahür eder; bunların başlıcaları berveçhiâtidir: Bu sırayı tâkiben cezalar da gittikçe hafifler; birkaç cinayet yahut cünha irtikâp edildiği takdirde cezaları içtima etmez, en ağır ceza verilir, halbuki kabahatlerde cezalar içtima eder; kabahatlerde esbabı muhafefe yoktur. Muhakeme ve usulü muhakeme bu üç sınıf suçtan hangisi mevzuubahs ise ona göre değişir. Nihayet, hukuku ceza cezayı yâni mücrim olan faile tatbik edilen mücazatı mütalâa eder.

Bu mücazat cinayete, cünhaya yahut kabahate ait bulunduğu takdirde cinaî, ıslâhî, inzıbatî ceza; esası yahut munzam ceza, ahkâmı umumiye (droitcounmuu) cezası yahut siyasî ceza kısımlarına ayrılır. Hukuku cezayı teşkil eden kaidelerin heyeti umumiyesi 12 Şubat (1810) tarihli birinci Napoleon zamanında kabul edilmiş ve ceza mecellesini teşkil eden 484 maddeyi muhtevi bulunan kanunda münderiçtir.

Ceza kanununun yanında, biraz evvel söylediğimiz gibi, hususî bir usulü muhakeme ikanunu vardır ki suçların taharrisini, takibini ve hükme rabtedilmesini tanzim eder. Burada şekil kaidelerinin ehemmiyeti her yerden fazla zahir olur. Filhakika bir taraftan cemiyetin asayış ve intizamını, diğer taraftan fertlerin hayatını, hürriyetini, servetini, şerefini alâkadar eden vekayiin tesbiti mevzuubahstır.

Şekillere gayet ciddî bir surette riayetten maksut her birimize ait teminat burada gayet sıkı ve inhina kabul etmez hususî bir seciyyede görünür.

Ceza kanununa riayetsizlik halinde takibedilen usulü muhakeme başlıca dört safhayı ihtiva eder; suçun taharrisi, takip, tahkikat, hükûm. Taharri zabıtai adliye tesmiye edilen teşekkülü vücude getiren devlet memurlarına tevdi olunmuştur. Takip prensip itibarile suçtan müteessir olan mağdure ait değildir suçun tenkili ve mücrimin teczıyesinde cemiyet heyeti umumisile alâkadar olduğundan cemiyetin huknku amme davası denen davayı ikame etmesi lâzım geldiği düşünüldü.

Bunun için memurlar müddei umumilik denen bir heyeti mahsusa teşkil olundu. Bu heyet mahkemelerde temsil edilir ve hukuku amme davasının tahriki bu heyete mevdudur. Takipten sonra tahkikat gelir! usulü muhakemenin bu safhasında deliller toplanır ve suçun faili maznunun mahkeme huzuruna sevki için kâfi mücrimiyet karinesi teşkil edip etmedikleri tedkik olunur. İşte son safha bu zaman başlar. Suçların üçe inkisamı esas olarak kabul eden kanun, bu suçların muhakemesini birbirinden farklı mıntakalarda icrayı faaliyet eden üç sınıf mahkemeye tevdi eyledi. Cinayetler için hükm selâhiyeti her vilâyette in'ikat eden ve jüri ile çalışan cinayet mahkemelerine aittir; cünhalar cünha mahkemeleri tarafından hükme raptolunur. Kabahatler için her nahiyede münferit hâkimli sulh mahkemesi (tiribunald sivuple folice) vardır. Ceza usulü muhakemesine ait bütün kaideler 17 Teşrinisani 1808 tarihinde birinci Napoleon zamanında kabul edilen ve 643 maddeden mürekkep olan « tahkikatı cezaiye » kanununda toplanmıştır; bu kanunun mevkii meriyete girmesi 1811 senesi Kânunusanisinin birinci gününe kadar tehir edilmiştir.

Ceza kanunu ve tahkikatı cezaiye kanunu eski devrin müdevvenatı cezaiyesine nisbetle büyük bir tarakkinin ifadesi olmakla beraber bizzat her türlü tenkitten masun değildi, Bazen bu kanunlar tenkil endişesini pek fazla mübalâğa etmiş, ve her şeyden evvel tehdit edilen cemiyetin haklarını düşünerek fertlerin haklarının serbestçe müdafaasını aynı mikyasta himaya etmek yolunu aramamıştı. Asır, nihayetine doğru ilerledikçe kanunun bozuklukları nazarı dikkati fazla celp etti, ve fikirleri daha hürriyetpervarane, daha insanî ahkâma doğru temayül ettirdi. Muhtelif sebepler ve bütün buuların fevkında, cürmüyeti hayatî ve ruhî amillerin tesirile izah ederek cürümle daha az ve mücrimle daha çok meşgul olunmasını isteyen cezai antropoloji Anthropologie mektebininin ileri sürdüğü yeni fikirler bu tekâmüle yardım etti. Müdevvenatı cezaiyemize ithal edilen ehemmiyetli tebeddülât 1830 ihtilâlinden sonra tahakkuk ettirildi.

Bu tebeddülâtı yapan 28 Nisan 1832 tarihli kanunu ceza kanununun pek çok maddelerini tadil ve esbabı muhaffefe sistemini ithal etti. Bu kanunu diğer bir sıra kanunlar takibetti. Bunların bir kısmı kanunun maddelerine ilâve edildi. diğerleri hariçte kaldı; ve bunlar arasında siyasî maddelerde idam cezasının ilgası, medenî ölüm cezasının ilgası, tevkifin hapse mahsubu kanunları zikredilebilir; Tahkikat müddetini tenkis eden kanun cürmü meşhutlar hakkındaki kanun, muvakkat tahliye hakkındaki kanun; Jüri teşkilâtı hakkındaki muhtelif kanunlar, tekrar tetkik talepleri hakkındaki kanun tecili mücazat hakkındaki kanun, Cinayet mahkemesi reisinin hülâsasını ortadan kaldıran kanun. 1830 tarihinden yirminci asrın ilk on beş senesine kadar devam eden binnispe sakin devre esnasında müdevve-

801

natı cezaiyemiz o suretle islâh ve ikmal edildi ki Avrupada hiç birı baş kasından aşağı bulunmadığı iddia olunabilir.

FASIL : IV

Beynelmilel hukuku amme

Dünya ırk, lisan itibadat itibarile muhtelif her biri millî hukuka, zihniyeti mahsusaya sahip bir takım devletler arasında münkasimdir. Bu devletler yan yana yaşarlar. Fakat hiçbiri kendi kendine, diğerlerinden tecahül ederek diğerlerinden muavenetinden, menabiinden sarfınazar ederek «muhteşem bir yalnızlık» içinde yaşayamaz. Devletlerin kendi aralarında zarurî olarak daimî münasebetleri vardır, bu münasebetler mahsullerinin mübadelesine müteallık iş münasebetleri, dostane komşuluk münasebetleri ve kezalik menfaat ihtilâfları rekabetler, izzetinefsin ihdas ettiği ihtilâflar; kıskançlık, kin gibi şeylerdir. Bir kelime ile devletler insanlara benzer: Aynı ihtiyaçlara, aynı ihtiraslara maliktirler. O halde aynı devlet dahilinde yaşayan fertler arasındaki münasebetleri tanzim ve idareye mahsus hukuk kaideleri olduğu gibi, devletlerin münasebetlerini de tanzim edecek bir takım kavaidi mahsusa mevcvttur. Bu münasebetlerde devletlerin her biri bir şahıs olarak telâkkî edilir. İşte Beynelmilel hukuku ammenin mevzuu budu.

Bu kaideler nereden zuhur ediyor, Beynelmilel hukuku amme prensiplerinin menbaı nedir? Burada şayanı dikkat bir hususiyet vardır. Devletler arasındaki münasebeti tanzim eden hukuku kanundan hasıl olmaz; bu kanun hukuku, mektubu hukuk değildir. Bu, hal halihazırda devletlerin fevkinde devletlere faik bir teşekkülün, her kesin itaate mecbur olduğu kaideler ısdar etmek için lâzımgelen kudreti (otorina hazır bir üst devlet (Superetat) ın mevcut olmamasından dolayıdı. Devletler, dünyanın halihazırdaki vaziyetinde yan yana, birbirine müsavî fertlerdir. Bunların hiçbiri menfaati müşterekeyi temsil eden ve onun bu menfaati müştereke namına bu devletlere kanunlar vazedebilecek bir teşekkül lehine istiklâlinin bir kısmını feda etmedi. Lâkin hukuku mektubenin fıkdanı halinde milletler ırk ve âdete müstenit kaidelerin mevcudiyetini kabul ediyorlar. Medenî milletler arasında, son devirlden itibaren zımnî bir itilâf neticesinde kabul edilmiyen bir takım kaideler tesis etmiştirki bunlar Beynelmilel hukuku ammenin normal menbaıdır. Sefirlerin masuniyeti, berrî harpte hususî mülkiyetin masuniyeti gibi Şu halde Beynelmilel hukuku

ammenin menbaı âdettir. lâve edelim ki âdetin yanında devletler arasındaki mukavelelerde bu mukaveleleri imza eden devletler arasında bir hukuk kavaidi menbaıdır. Bu kaidelerin mecburilriaye seciyesinden hiç kimsenin şüphesi yok. Bu, insan ismine lâyık bütün insanların riayet ettikleri o âdetlere sadık kalmak lâzımdır. Verilen söze vefasızlık etmemelidir. İmza edilen muahedelere bir kâğıt parçası nazarile bakmamalıdır.» Prensibinden ileri geliyor.

Beynelmilel hukuku amme, idare ettiği şahıslarla meşğul olur. Beynelmilel hukukun bu şahısları evvelâ devletlerdir.. Beynelmilel hukuk bunların menşeini, istihsallerini, nihayetini mütalea eder. Bundan her devletin diğer devletler müvacehesinde haiz olduğu hakları tayin eder. Bir devlet mevcut olması, ayrı siyasî bir faaliyeti haiz olmasıle yaşamağa hak kazanır, yani diğerlerinin teşebbüsatına karşı mevcudiyetini muhafaza etmek hakkına malik olur. Devlet, devlet halindeki hayatı için zarurî olan şartlardan birini ihlâle temayül eden bir diğer devletten sudur eden her türlü muameleye karşı istiklâlini, saltanatını, ülkesini, ticaretini, tebeasını müdafaa edebilir. Devletler münasebatında bu hususta kabul edilmiş kaideler vardır.

Bu noktada bütün devletler yekdiğerine müsavidir. Vasatî, tebeasının çokluğu, serveti hasebile bir devletin diğerine faikiyeti icabettirecek hiç bir sebep yoktur. Hukuku hususiyenin temeli olan hürriyet ve müsavat prensipleri beynelmilel hukuku ammenin de esasıdır. Şahıslardan sonra beynelmilel hukuku amme eşyayı yani devletin kara ülkesini, deniz ülkesini, hava ülkesini ve müstemleke ülkesini arzın, denizin, havanın devletin üzerinde hakkı hakimiyetinin cereyan ettiği aksamında devletin haklarını, ülke kazanmak ve gaip etmek hususuna taallûk eden kaideleri mütalâa eder. Salisen beynelmilel hukuku amme devletlerin aralarında cereyan edebilecek borç (vecibe) münasebetlerini mütalâa eder. Bu vecibeler devlet diğer devletlere karşı memurlarının yahut tebeasının fiilinden mesul olduğundan mukavelesiz teşekkül edebilir. Lâkin bu vecibeler ekseriya devletlerin fertler gibi aralarında aktettikleri mukavelelerden doğar. Bu beynelmilel mukavelelerin mevzuları muhteliftir. ittifak, bitaraflık mukaveleleri, hükümlerin icrası mukaveleleri, meskükâne müteallik mukaveleler, Ticarî ilh.. Bu mukaveleler hukuku vezaif yani hakikatta müstakbel münasebetlerinde mukavelenin bütün devamı esnasında âkit devletlerin riayete mecbur oldukları hattı hareket kaideleri ihdas eder. Beynelmilel hukuku amme bu mukavelelerin şeklini, sıhhat şartlarını, tasdiklerine ait kaideleri hükümlerini, mer'iyetten sakit olmaları şeraitini mütalâa eder.

Hür ve müsavî şahsiyetler olmak itibarile devletlerin mevcudiyeti. mukavelelerinden doğan akdî münasebetleri, ihtiraslarının gayrı kabili içtinap olan tesadümleri gayet tabiî olarak ihtilâfata mahal verir, Bir devlet diğer bir devletin hürriyetini, istiklâlini ihlal edebilir, tabaasına

zarar iras edebilir, akdî vecibelerini tanımayabilir, bir kelime ile beynelmilel hukuk kaidelerine riayetsizlik edebilir. Böyle bir halde istimal edilebilecek tarzı haller neden ibaret olacaktır? Beynelmilel hukuku ammenin mütalâa ettiği son bir sınıf meseleler bunlardır. Burada bir garabet müşahede olunur: Beynelmilel hukuku amme bir müebbede ile müchhez değildir. Hâkimiyete sahip bulunan devletler yekdiğerlerine karşı hali tabiî denen vaziyette yani en basit beşerî cemiyetlerin teşekkülünden evvel iptidai insanlar arasında binlerce sene evvel mevcut olan vaziyeti andıran bir haldedirler. Bu vaziyette, âdete müstenit yahut mukaveleden hasıl beynelmilel hukuk kaidelerine riayetli tahmil vazifesini haiz ve kaidelere ademi riayeti cebir ile teyit eden mafevk bir makam yoktur. Bir kelime ile, beynelmilel mahkeme, hukuku haleldar olan devlet için de bir dava hakkı, bu hakkı izhar edecek bir hüküm, hukuku, mevcudiyeti teslim edilsebile, içra ettirecek beynelmilel bir polis veya jandarma yoktur.

Hukuku tanımayan devlet işi dostane bir surette siyasî müzakerat ile halletmekle kendini mecbur görür, yahut üçüncü bir devletin tavassutuna müracaat edebilir. Kezalik tahkim teklif edebilir ki bunu hasım devlet reddedebilir. Lâkin bu vesait sulhperverane netice vermezse vesaiti şedideye müracaat eylemek icap edecektir: mukabili bilmisil, abluka ve son vasıta olarak harp, kaba kuvvetin istimali, işte devletlerin tanınmıyan haklarını müdafaa için son müracaat ettikleri şey, beynelmilel hukuku amme halâ tekâmülünün bu az tarakki safhasındadır. Fakat hukukun müeyyidesi münasebetile gördüğümüz vechile hukukî bir müeyyidenin fıkdanı beynelmilel hukuku ammenin mevcudiyetini inkâr etmek için bir sebep değildir. Hukuk, hukukun teminatı ile karıştırılmamalıdır,

DÖRDÜNCÜ KISIM

Fransız hukukunun menabî hatırnsı

Halihazırdaki Fransız hukukunun muhtelif şubelerini biliyoruz. Şimdi tamamen tenvir etmediğimiz menabî meselesine dönmemiz icap ediyor. Beynelmilel hukuku hususiye ve amme müstesna olmak üzere her nokta âdet mevkiini kanuna terketti. Halihazırdaki hukukumuz hemen tamamen teşrii minnetlerle tesbit olunmuştur. Lâ kin bu minnetlerin diğer bir seciyesi daha vardır: Hemen hepsi, teşkilâtı esasiyeye ve idare kanunları müstesna olmak üzere, mecelle haline getirilmiştir. Filkakika daha evvel denildiği veçhile, hukuku